

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Σχολή Επιστημών Αγωγής
Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Προσχολική Εκπαίδευση»

Κατεύθυνση: Κοινωνία Ετερότητα και Προσχολική Εκπαίδευση

Αφηγηματική προσέγγιση της προσφυγικής εμπειρίας

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της Αικατερίνης Ραμιώτη Α.Μ. 69

Επιβλέπουσα καθηγήτρια

Στεργίου Λήδα

Ιωάννινα 2019

Τριμελής εξεταστική επιτροπή

Στεργίου Λήδα, Επίκουρη Καθηγήτρια Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών
Ιωαννίνων (Επιβλέπουσα)

Σπανάκη Μαριάννα, Επίκουρη Καθηγήτρια Παιδαγωγικού Τμήματος
Νηπιαγωγών Ιωαννίνων (Μέλος)

Ράπτης Θεοχάρης, Επίκουρος Καθηγητής Παιδαγωγικού Τμήματος
Νηπιαγωγών Ιωαννίνων (Μέλος)

Ιδού εγώ

Ιδού εγώ

Ο Μετανάστης, ο Ξένος, ο Εξόριστος, ο Πρόσφυγας, ο Άπατρις, ο Εκτοπισμένος

Αυτός που δεν θέλετε να δείτε

Αυτός που δεν έχει όνομα

Αυτός που πέρασε τη θάλασσα

Αυτός που άφησε πίσω του τη λεπτή κόκκινη γραμμή

Αυτός που φέρνει τους νεκρούς του μαζί του, πάνω του, μέσα του

Αυτός που δεν ήθελε να πολεμήσει

[.....]

Εγώ που έρχομαι από έναν κόσμο που διαλύεται σε έναν κόσμο που δεν ξέρω πόσο θα αντέξει

Ένας εγώ που θέλω πάντα να επιστρέψω εκεί

Κι ένας άλλος εγώ που θα μείνει για πάντα εδώ, μαζί σας

(....)

Εγώ που θέλω να είμαι εδώ μαζί σας ο εαυτός μου

Εγώ που ελπίζω ακόμα

Εγώ που είμαι τώρα εδώ

Που έφτασα

Που ήρθα.

Της Ηλέκτρας Αλεξανδροπούλου

Το πιο κρύο καλοκαίρι

Τόρυμα Ρόζας Λούξεμπουργκ-Παράρτημα Ελλάδας

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο της φοίτησής μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Κοινωνία και Ετερότητα» του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Σε αυτό το σημείο οφείλω να ευχαριστήσω όλους όσους συνέβαλαν με οποιονδήποτε τρόπο στην ολοκλήρωση της.

Πρωτίστως, θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια, κα. Λήδα Στεργίου, για την καθοδήγηση, τις πολύτιμες συμβουλές και παρατηρήσεις επί της οργάνωσης, της δομής και του περιεχομένου της παρούσας εργασίας, αλλά πάνω απ' όλα για την υποστήριξή της και την ενθάρρυνσή της σε στιγμές που μου φάνηκαν αδιέξοδες. Ευχαριστώ, επίσης, θερμά τα μέλη της τριμελούς επιτροπής, κα Μαριάννα Σπανάκη και κ. Θεοχάρη Ράπτη, που δέχθηκαν να συμμετέχουν στην αξιολόγηση της διπλωματικής μου εργασίας.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στους πρόσφυγες που δέχτηκαν να μου παραχωρήσουν συνέντευξη για τους σκοπούς αυτής της εργασίας. Τους χρωστώ ευγνωμοσύνη, που σε δύσκολες γι' αυτούς καταστάσεις, με εμπιστεύτηκαν και μοιράστηκαν μαζί μου τα προσωπικά τους βιώματα, τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους φίλους μου για την ανοχή και την κατανόηση που επέδειξαν στο δύσκολο διάστημα της εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας. Κλείνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω ολόψυχα τα παιδιά μου για την συμπαράσταση, την υπομονή και την ουσιαστική στήριξή τους στην πορεία της ζωής μου συνολικά και ιδίως στην πορεία ολοκλήρωσης της παρούσας εργασίας.

Περίληψη

Η παρούσα μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία «χτίζει» την έρευνά της στις αφηγήσεις έξι προσφύγων (δύο Αφγανών, ενός Παλαιστίνιου, ενός Σύριου και ενός ζευγαριού από τη Συρία), οι οποίοι ένα χρόνο μετά την άφιξή τους στην Ελλάδα, ως ενεργοί συμμετέχοντες και βασικοί αφηγητές των ιστοριών τους νοσηματοδοτούν και τοποθετούνται σχετικά με τις εμπειρίες της ζωής τους, αποτυπώνουν την ιστορία του ταξιδιού της φυγής από τις χώρες καταγωγής τους και εκφράζουν τις προσδοκίες και τα όνειρα για το μέλλον.

Από την αφηγηματική ανάλυση των πέντε ημι-δομημένων συνεντεύξεων, προέκυψαν τα εξής θέματα: η κοινή αίσθηση διαβίωσης των προσφύγων σε έναν μεθοριακό χώρο, στο πλαίσιο του οποίου συνκατασκευάζονται νέες υβριδικές ταυτότητες που περιλαμβάνουν στοιχεία του παρελθόντος και του παρόντος, προκειμένου να επιτευχθεί ικανοποιητική διαχείριση και προσαρμογή στις τρέχουσες συνθήκες, η ανάγκη να αποποιηθεί κανείς τους αρνητικούς συνειρμούς που συνδέονται με τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις, η σημασία της έννοιας της οικογένειας ως παράγοντα ασφάλειας και αυτοπροσδιορισμού, αλλά, και ο ρόλος της βιογραφικής αφήγησης στην εκπαίδευση ως εργαλείο για την ανατροπή στερεοτύπων και προκαταλήψεων.

Λέξεις-κλειδιά: αφηγηματική προσέγγιση, βιωμένη εμπειρία, πρόσφυγας, αφηγηματική ταυτότητα, υβριδική ταυτότητα

Abstract

The study focuses on the narrations of six refugees (two Afghans, one Palestinian, one Syrian and one couple from Syria), who, one year after their arrival to Greece, as active participants and main narrators of their stories, give meaning and position themselves to their life experiences, recount fleeing from their countries of origin and express their expectations and dreams for the future.

From the narrative analysis of the five semi- structured interviews, the following themes emerged: the shared feeling of being in a liminal space, where a common construction of a new “hybrid” identity occurs, consisting of past and present elements in order for refugees to cope with and adapt to the current circumstances, the need to disclaim the negative connotations associated with their religious beliefs, the importance of the notion of family, as a factor of security and self-definition, but also, the role of biographical narrative in education as a tool for breaking stereotypes and prejudices.

Keywords: narrative inquiry, lived experience, refugee, narrative identity, liminality, “hybrid” identity

Περιεχόμενα

Περίληψη

Abstract

Εισαγωγή.....	10
---------------	----

I. Θεωρητικό μέρος

Κεφάλαιο 1	13
------------------	----

Το προσφυγικό ζήτημα: δεδομένα, έννοιες και στάσεις.....	13
--	----

1.1 Δεδομένα εισροών.....	13
---------------------------	----

1.2 Θεσμική και κοινωνιολογική προσέγγιση του όρου «πρόσφυγας».....	14
---	----

1.2.1 Θεσμικό πλαίσιο	14
-----------------------------	----

1.2.2 Κοινωνικό και εννοιολογικό πλαίσιο	17
--	----

1.3 Η μεταναστευτική πορεία.....	20
----------------------------------	----

Κεφάλαιο 2	23
------------------	----

Η βιογραφική αφηγηματική προσέγγιση	23
---	----

2.1 Η βιογραφική αφηγηματική προσέγγιση ως μέθοδος.....	23
---	----

2.2 Ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός στην αφηγηματική έρευνα.....	26
---	----

2.3 Αφηγηματική προσέγγιση και κατασκευή ταυτοτήτων.....	28
--	----

II. Ερευνητικό μέρος

Αναλύσεις συνεντεύξεων

Κεφάλαιο 3	33
------------------	----

Μεθοδολογία	33
-------------------	----

3.1 Σκοπός και στόχοι της έρευνας.....	33
--	----

3.2 Σύνθεση και περιγραφή του δείγματος.....	33
--	----

3.3 Το ερευνητικό εργαλείο.....	34
---------------------------------	----

3.4 Η ανάλυση των δεδομένων.....	36
----------------------------------	----

3.5 Περιορισμοί, προβληματισμοί και εμπόδια.....	37
--	----

Κεφάλαιο 4	40
------------------	----

Κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο των εμπλεκόμενων χωρών προέλευσης.....	40
---	----

4.1	<i>Αφγανιστάν</i>	40
4.2	<i>Συρία</i>	42
4.3	<i>Παλαιστίνη</i>	43
Κεφάλαιο 5		47
Abdul		47
5.1	<i>Βιογραφικά στοιχεία</i>	47
5.2	<i>Παράγοντες απόθησης</i>	48
5.3	<i>Η διαδρομή</i>	52
5.4	<i>Διαβίωση στην Ελλάδα</i>	54
5.5	<i>Το μέλλον-Προοπτικές</i>	56
Κεφάλαιο 6		58
Hamid		58
6.1	<i>Βιογραφικά στοιχεία</i>	58
6.2	<i>Παράγοντες απόθησης</i>	59
6.3	<i>Η διαδρομή</i>	64
6.4	<i>Συνθήκες διαβίωσης στην Ελλάδα</i>	67
6.5	<i>Το μέλλον-Προοπτικές</i>	70
Κεφάλαιο 7		71
Aziz		71
7.1	<i>Βιογραφικά στοιχεία</i>	71
7.2	<i>Παράγοντες απόθησης</i>	72
7.3	<i>Η διαδρομή</i>	74
7.4	<i>Διαβίωση στην Ελλάδα</i>	80
7.5	<i>Το μέλλον-Προοπτικές</i>	82
Κεφάλαιο 8		84
Samir		84
8.1	<i>Βιογραφικά στοιχεία</i>	84

8.2	<i>Παράγοντες απόθησης.....</i>	85
8.3	<i>Η διαδρομή.....</i>	87
8.4	<i>Διαβίωση στην Ελλάδα.....</i>	87
8.5	<i>Το μέλλον-Προοπτικές.....</i>	91
Κεφάλαιο 9		93
Sabah και Murat		93
9.1	<i>Βιογραφικά στοιχεία.....</i>	93
9.2	<i>Παράγοντες απόθησης.....</i>	94
9.3	<i>Η διαδρομή.....</i>	95
9.4	<i>Διαβίωση στην Ελλάδα.....</i>	96
9.5	<i>Το μέλλον-Προοπτικές.....</i>	101
III. Γ΄ Μέρος		
Ερμηνεία, συμπεράσματα, προτάσεις		
Κεφάλαιο 10		104
Ερμηνεία των δεδομένων και εξαγωγή συμπερασμάτων.....		104
10.1	<i>Εισαγωγή.....</i>	104
10.1.1	<i>Συνθήκες στη χώρα προέλευσης και παράγοντες απόθησης.....</i>	104
10.1.2	<i>Το ταξίδι.....</i>	106
10.1.3	<i>Η ζωή στην Ελλάδα.....</i>	110
10.2	<i>Αφηγηματικές στρατηγικές.....</i>	115
Επίλογος		118
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....		121
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ		140
	<i>Πρωτόκολλο συνέντευξης.....</i>	141

Εισαγωγή

Καθημερινά άνθρωποι αποφασίζουν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους, την κοινότητά τους και τη χώρα τους. Κάποιοι φεύγουν από φόβο για τη ζωή τους ή τη ζωή των οικείων τους. Άλλοι αναγκάζονται να φύγουν λόγω της κοινωνικής ή της οικονομικής τους κατάστασης. Η πολιτική αποσταθεροποίηση της Μέσης Ανατολής και το προσφυγικό κύμα που την ακολούθησε, αποτελούν τα τελευταία χρόνια παγκόσμιο θέμα συζήτησης και έντονων διαπραγματεύσεων, ενώ η Ευρώπη κλήθηκε να αντιμετωπίσει την μεγαλύτερη μετακίνηση πληθυσμών μετά τον 2^ο Παγκόσμιο πόλεμο. Η Ελλάδα, λόγω κυρίως της γεωγραφικής της θέσης, αποτέλεσε μία από τις βασικές πύλες εισόδου των προσφύγων προς την Ευρώπη, για εκατοντάδες χιλιάδες πρόσφυγες και μετανάστες, οι οποίοι διωκόμενοι από τον πόλεμο και τη βία αναζητούν προστασία και ασφαλή τόπο διαμονής.

Η παρούσα διπλωματική εργασία διεξάγεται σε μια κομβική περίοδο της ευρωπαϊκής ιστορίας, καθώς ο μεγάλος αριθμός εκτοπισμένων που αναζητούν καταφύγιο στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχει οδηγήσει πολλά από τα κράτη μέλη να ασκήσουν το δικαίωμά τους για κρατική κυριαρχία, με αποτέλεσμα το κλείσιμο των συνόρων και την εφαρμογή αυστηρότερης νομοθεσίας για το άσυλο. Στις αρχές του 2016, μια σειρά περιφερειακών πολιτικών εξελίξεων στην Ευρώπη συμπεριλαμβανομένων της σφράγισης των ελληνικών συνόρων από τις κυριότερες βαλκανικές χώρες, αλλά και της Συμφωνίας της Τουρκίας με την Ε.Ε., είχε σαν αποτέλεσμα την άμεση και σοβαρή απειλή για την ευημερία του μεταναστευτικού πληθυσμού που εγκλωβίστηκε στην Ελλάδα, αλλά και τις έντονες κοινωνικές αντιδράσεις

Σκοπός της συγκεκριμένης ερευνητικής μελέτης είναι η ανάδειξη, μέσα από το λόγο των ίδιων των προσφύγων, του τρόπου με τον οποίο βίωσαν τη βίαιη εγκατάλειψη της χώρας τους και πως ερμηνεύουν πλέον αυτή την εμπειρία. Η ερευνητική μελέτη αφηγείται την ιστορία έξι προσφύγων (δύο Αφγανών, ενός Παλαιστίνιου, ενός Σύριου και ενός ζευγαριού από τη Συρία). Οι αφηγήσεις τους ξεκινούν από τη ζωή τους πριν τη μετακίνησή τους, όταν ακόμη ζούσαν στη χώρα τους με τις οικογένειές τους και δραστηριοποιούνταν στις κοινότητές τους. Τους ακολουθούμε αφηγηματικά στο ταξίδι τους από τον τόπο διαμονής τους μέχρι την άφιξή τους στην Ελλάδα και γινόμαστε μάρτυρες των συνθηκών διαβίωσης, των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν στην πορεία τους και τη νέα τους ζωή. Μοιράζονται μαζί μας τις προσδοκίες και τα όνειρα για το μέλλον τους.

Κύριο στόχο, λοιπόν, αποτελεί η ανάδειξη της φωνής των προσφύγων, οι οποίοι ως ενεργοί συμμετέχοντες και βασικοί αφηγητές των ιστοριών τους, νοσηματοδοτούν και τοποθετούνται σχετικά με τις εμπειρίες της ζωής τους, αποτυπώνουν την ιστορία του ταξιδιού της φυγής από τις χώρες καταγωγής τους και εκφράζουν τις προσδοκίες και τα όνειρα για το μέλλον.

Η ερευνητική μεθοδολογία που κρίθηκε καταλληλότερη, για την ανάλυση και κατανόηση των δεδομένων της εργασίας είναι η αφηγηματική ανάλυση, υιοθετείται δηλαδή μια «...ολιστική προσέγγιση σύμφωνα με την οποία η κάθε περίπτωση αντιμετωπίζεται ερμηνευτικά στο σύνολό της, στην πολυπλοκότητά της και ως αποκρυστάλλωση μιας δυναμικής διαδικασίας παραγωγής» (Τσιώλης, 2014, σ. 71).

Όσον αφορά τη δομή, η εργασία χωρίζεται σε τρία μέρη. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει μια θεωρητική προσέγγιση τόσο του ζητήματος των προσφύγων όσο και της βιογραφικής αφηγηματικής προσέγγισης. Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζεται η έρευνα που πραγματοποιήθηκε για τον τρόπο βίωσης της προσφυγικής εμπειρίας, και στο τρίτο μέρος παρουσιάζεται η ερμηνεία των δεδομένων και η εξαγωγή των συμπερασμάτων. Συγκεκριμένα, το πρώτο κεφάλαιο πραγματεύεται το προσφυγικό ζήτημα στην Ελλάδα, με μια ανασκόπηση του φαινομένου από το 2015 έως σήμερα. Προσεγγίζεται ο όρος του «πρόσφυγα» από τη θεσμική και την κοινωνιολογική σκοπιά και περιγράφεται το κοινωνικό και εννοιολογικό πλαίσιο.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας εξετάζεται η βιογραφική αφηγηματική προσέγγιση ως μέθοδος με ιδιαίτερη έμφαση στον κοινωνικό κονστρουξιονισμό και στη συμβολή της μεθόδου στην κατασκευή των ταυτοτήτων.

Η μεθοδολογία της έρευνας παρουσιάζεται στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας, ενώ στο τέταρτο κεφάλαιο περιγράφονται οι πολιτικές και οι κοινωνικές συνθήκες των χωρών προέλευσης των υποκειμένων της έρευνας.

Στα κεφάλαια πέντε, έξι, επτά, οκτώ και εννέα εκτίθενται οι πέντε περιπτώσεις που αναδεικνύουν διαφορετικές εκδοχές βιογραφικής εγγραφής της προσφυγικής εμπειρίας.

Στο δέκατο κεφάλαιο επιχειρείται μια σύνθεση και αντιπαραβολή των πέντε διαφορετικών εκδοχών βιογραφικής «εγγραφής» της προσφυγικής κρίσης στα τρία στάδια της μεταναστευτικής τους πορείας, στη φάση πριν από τη μετανάστευση, το ταξίδι και την εγκατάσταση μετά την μετανάστευση.

I. Θεωρητικό πλαίσιο

Κεφάλαιο 1

Το προσφυγικό ζήτημα: δεδομένα, έννοιες και στάσεις

1.1 Δεδομένα εισροών

Σύμφωνα με τα στοιχεία που παραθέτει η Ύπατη Αρμοστεία του Ο.Η.Ε. υπάρχουν 68.5 εκατομμύρια βίβια εκτοπισμένοι άνθρωποι ανά τον κόσμο, εκ των οποίων τα 25.4 εκατομμύρια είναι πρόσφυγες, ενώ 10 εκατομμύρια θεωρούνται ανιθαγενείς (απάτριδες). Σημειώνεται ότι οι αριθμοί αυτοί είναι οι υψηλότεροι που έχουν καταγραφεί, από τη σύσταση της Ύπατης Αρμοστείας, ενώ υπολογίζεται ότι περίπου 44.000 άνθρωποι, την ημέρα, αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους λόγω συρράξεων ή διώξεων (UNHCR, 2018).

Η Ελλάδα βίωσε τα τελευταία χρόνια μια άνευ προηγουμένου αύξηση των μετακινούμενων πληθυσμών. Μόνο το 2015, με βάση τα στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας, 850.371 άνθρωποι πέρασαν τα σύνορά της, με σκοπό να ταξιδέψουν μέσω των γειτονικών Βαλκανικών χωρών προς τη Βόρεια και τη Δυτική Ευρώπη αναζητώντας προστασία και ασφαλές καταφύγιο. Για να γίνει αντιληπτό το μέγεθος της κρίσης αρκεί να αναφερθεί ότι 7.000 άνθρωποι κατέφθαναν κατά μέσο όρο τον Οκτώβριο του 2015 ημερησίως, σε σύγκριση με τον Ιούνιο του ίδιου έτους που είχε περίπου 1000 αφίξεις ημερησίως και 200 τον Μάιο. Εάν, δε, συγκριθούν οι 210.265 αφίξεις του Οκτώβρη του 2015 με τις 7.432 του Οκτώβρη του 2014, η αύξηση ξεπερνά το ποσοστό του 2.729% (UNHCR, 2015).

Το 94% των αφίξεων προέρχεται από τις πλέον συνήθεις χώρες προέλευσης προσφύγων, τη Συρία, το Αφγανιστάν, το Ιράκ, το Πακιστάν και τη Σομαλία. Το 62% εξ αυτών είναι άντρες, 23% είναι παιδιά και το 14% είναι γυναίκες (Acaps, 2016).

Οι περισσότεροι από αυτούς έφτασαν με φουσκωτές ή αυτοσχέδιες βάρκες από τα τουρκικά παράλια, κυρίως στα νησιά του Β. Αιγαίου και τα Δωδεκάνησα, αλλά και σε βραχονησίδες και στρατιωτικές βάσεις (Ψέριμος, Αγαθονήσι, Φαρμακονήσι, κ.λπ.), όπου η πρόσβαση είναι πολύ πιο δύσκολη και επικίνδυνη. Η πλειοψηφία των αφιχθέντων ταξίδεψαν με οποιοδήποτε μέσο στην Αθήνα και από εκεί στη Βόρεια Ελλάδα, με σκοπό το πέρασμα των συνόρων για να φτάσουν στη δυτική και βόρεια Ευρώπη. Πολλές φορές δεν έμεναν πάνω από 12-48 ώρες σε κάθε χώρα. Αν και για τους περισσότερους η Γερμανία ήταν ο τελικός προορισμός,

κάποιοι συνέχισαν προς το Βέλγιο, τη Δανία, τη Σουηδία, τη Νορβηγία αλλά και τη Φινλανδία. (IRIN, 2015)

Το ίδιο ταξίδι συνεχίστηκε για 145.580 ανθρώπους από τον Ιανουάριο έως τις 18 Μαρτίου 2016, ημερομηνία κατά την οποία η Ε.Ε. σύναψε συμφωνία με την Τουρκία, προκειμένου να αντιμετωπίσει τις αυξημένες εισροές προσφύγων. Βάσει της συμφωνίας, η οποία τέθηκε σε ισχύ από τις 20 Μαρτίου 2016, οι πρόσφυγες, οι οποίοι εισέρχονται στην Ελλάδα, θα επιστρέφονται στην Τουρκία αν δεν υποβάλλουν αίτηση για τη χορήγηση ασύλου, εντός 48ώρου από την άφιξή τους (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2018).

Το βράδυ της 19^{ης} Μαρτίου, η ελληνική κυβέρνηση σε μια προσπάθεια να υπάρξει σαφής διάκριση ανάμεσα σε αυτούς που είχαν φτάσει πριν τη συμφωνία και σε αυτούς που θα έρχονταν μετά τις 20/3, προέβη στην εκκένωση των καταυλισμών στα νησιά μεταφέροντας τους πρόσφυγες στην ενδοχώρα.

1.2 Θεσμική και κοινωνιολογική προσέγγιση του όρου «πρόσφυγας»

Η μετακίνηση των πληθυσμών αποτελεί ένα παγκόσμιο και πολυδιάστατο κοινωνιολογικό φαινόμενο, το οποίο αντανακλά μια πολυσύνθετη πραγματικότητα. Διαφοροποιείται από κοινωνία σε κοινωνία και από εποχή σε εποχή, αφού σχετίζεται τόσο με τους εκάστοτε κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες, την ιδιαιτερότητα κάθε περιοχής, καθώς και με τα προσωπικά χαρακτηριστικά των ίδιων των ατόμων που μετακινούνται.

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται η προσέγγιση της έννοιας «πρόσφυγας» υπό δύο οπτικές: τη θεσμική και την κοινωνικο-εννοιολογική. Από τη μια, δηλαδή, ο πρόσφυγας προσεγγίζεται ως νομικό πρόσωπο με συγκεκριμένα δικαιώματα και υποχρεώσεις, και από την άλλη, ως κοινωνικό ον, το οποίο σκέφτεται και δρα σε ένα νέο κοινωνικό περιβάλλον.

1.2.1 Θεσμικό πλαίσιο

Η ανάγκη εφαρμογής ενός διεθνούς νομοθετικού πλαισίου για την προστασία των προσφύγων ξεκίνησε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και κορυφώθηκε στις 28 Ιουλίου 1951, όταν η γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών όρισε με τη Σύμβαση της Γενεύης το «Καθεστώς των Προσφύγων». Η Συνθήκη της Γενεύης διέπει το σύνολο σχεδόν του προσφυγικού δικαίου, ενώ παρέχει τις βασικές παραμέτρους αναγνώρισης της ιδιότητας του πρόσφυγα. Βάσει του άρθρου 1 του παραπάνω νομοθετικού κειμένου, πρόσφυγας είναι:

“... το πρόσωπο το οποίο, εξαιτίας δικαιολογημένου φόβου διωγμού λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων, βρίσκεται έξω από τη χώρα της υπηκοότητάς του και δεν μπορεί, ή εξαιτίας αυτού του φόβου, δεν επιθυμεί να προσφύγει στην προστασία της χώρας αυτής” (Ηνωμένα Έθνη, 1951).

Τη Σύμβαση της Γενεύης (Ηνωμένα Έθνη, 1951), την οποία έχει συνυπογράψει και η Ελλάδα το 1959 μεταξύ άλλων 131 χωρών, συμπληρώνει το Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης του 1967 (Ηνωμένα Έθνη, 1967), “Περί του Καθορισμού των Δικαιωμάτων των Προσφύγων”. Και τα δύο κείμενα αποτελούν τη βάση πάνω στην οποία χτίστηκε και διαμορφώθηκε το Διεθνές Δίκαιο για την προστασία των προσφύγων.

Ωστόσο, στις μέρες μας το Δίκαιο για την προστασία των προσφύγων δέχεται έντονη κριτική καθώς όπως ισχυρίζεται ο Hathaway,

"... δεν ενσωματώνει πλήρως ούτε τις ανθρωπιστικές αρχές ούτε τις αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το προσφυγικό δίκαιο στην πραγματικότητα απορρίπτει το στόχο της συνολικής προστασίας όλων των ακούσιων μεταναστών και επιβάλλει περιορισμένο καθήκον στα κράτη, το οποίο απέχει πολύ από μια ολοκληρωμένη κάλυψη των αναγκών των προσφύγων» (2010, σ. 71).

Επιπλέον, η Σύμβαση του 1951 δεν περιλαμβάνει τις σύγχρονες αιτίες μετατόπισης, όπως περιβαλλοντικές καταστροφές και επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, αλλά και άλλες μορφές δίωξης, όπως ο διωγμός ατόμων λόγω της ταυτότητας φύλου. Ως εκ τούτου, ένας μεγάλος αριθμός εκτοπισμένων δεν έχει δικαίωμα προστασίας της Σύμβασης του 1951, καθώς δεν πληροί τις απαιτήσεις του κλασσικού ορισμού του πρόσφυγα. Για την επίλυση αυτού του προβλήματος, τα κράτη έχουν εφαρμόσει στην εθνική τους νομοθεσία τα λεγόμενα "συμπληρωματικά μέσα προστασίας". Στην Ευρώπη, για παράδειγμα, δύο οδηγίες αποτελούν το συμπληρωματικό πλαίσιο προστασίας των προσφύγων, η οδηγία για την αναγνώριση της ιδιότητας του πρόσφυγα (Council of the European Union, 2005) και η οδηγία για την προσωρινή προστασία σε περιπτώσεις μαζικής εισροής εκτοπισμένων (Council of the European Union, 2001, όπως αναφ. στο Tinker & Sartoretto, 2015, σσ. 149-150)

Σαφής διάκριση θα πρέπει να γίνεται ανάμεσα στον όρο «πρόσφυγας» και στον όρο «μετανάστης», καθώς οι δύο όροι έχουν διαφορετικές έννοιες και η σύγχυση τους μπορεί να οδηγήσει σε προβλήματα και για τους δύο πληθυσμούς. Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία, μετανάστες θεωρούνται οι άνθρωποι που εγκαταλείπουν τη χώρα τους, με ή χωρίς τη θέλησή τους,

προκειμένου να αναζητήσουν νέες ευκαιρίες ή ασφαλέστερες και καλύτερες συνθήκες διαβίωσης για τους ίδιους ή τα οικεία τους πρόσωπα και, σε αντίθεση με τους πρόσφυγες που δεν μπορούν να επιστρέψουν με ασφάλεια στο σπίτι τους, οι μετανάστες δεν αντιμετωπίζουν κανένα τέτοιο εμπόδιο. Εάν επιλέξουν να επιστρέψουν στην πατρίδα τους, θα συνεχίσουν να λαμβάνουν την προστασία της κυβέρνησής τους (UNHCR, 2016)

Η Ύπατη Αρμοστεία υποστηρίζει πως η διάκριση των όρων είναι σημαντική καθώς οι χώρες αντιμετωπίζουν τους μετανάστες σύμφωνα με τις δικές τους νομοθεσίες και μεταναστευτικές πολιτικές, ενώ οι πρόσφυγες θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με βάση των κανόνων προστασίας των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο που ορίζονται τόσο από τις εθνικές νομοθεσίες όσο και από το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο. Η συγχώνευση των προσφύγων με τους μετανάστες μπορεί να έχει σοβαρές συνέπειες για τη ζωή και την ασφάλεια των προσφύγων καθώς μπορεί να υπονομεύσει τη δημόσια στήριξη στους πρόσφυγες και στον θεσμό του ασύλου σε μια εποχή που την έχουν ανάγκη περισσότερο από ποτέ (UNHCR, 2016).

Παρ' όλα αυτά, η Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού¹ αναφέρει ότι, σε διεθνές επίπεδο, για τον όρο «μετανάστης» δεν υπάρχει ένας γενικά αποδεκτός όρος. Η απόφαση για να μεταναστεύσει κάποιος μπορεί να είναι ηθελημένη ή αναγκαστική. Με αυτή την έννοια, η έννοια του όρου είναι ευρεία και μπορεί να περιλαμβάνει τους πρόσφυγες, τους αιτούντες άσυλο, τους εσωτερικά εκτοπισμένους, τους οικονομικούς μετανάστες ή τους παράτυπους μετανάστες (ICRC, 2014).

Στο ίδιο μήκος κύματος ο Goodwin-Gill (2016, σ. 11), ισχυρίζεται ότι παρ' όλο που οι διαφορές μεταξύ των όρων «πρόσφυγα» και «μετανάστη» γίνονται εύκολα αντιληπτές όταν εξετάζονται σαν αφηρημένες έννοιες, δεν υπάρχει σαφής διαχωριστική γραμμή μεταξύ των δύο όρων. Ως εκ τούτου, το διεθνές δίκαιο για τους πρόσφυγες θα πρέπει να βρει τη θέση του σε έναν κόσμο αυξανόμενης διεθνούς μετανάστευσης, σε ένα ιδιαίτερα παγκοσμιοποιημένο πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο (Goodwin-Gill, 2016).

Στην Ελλάδα, η νομική απόδοση του κοινωνικού όρου «μετανάστης», θα λέγαμε ότι εμπεριέχεται στη λέξη «αλλοδαπός». Ο Έλληνας νομοθέτης του ισχύοντος νόμου 2910/2001 (Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, 2001), στην εισηγητική του έκθεση

¹ Η Διεθνής Επιτροπή του Ερυθρού Σταυρού είναι ένας αμερόληπτος, ουδέτερος και ανεξάρτητος οργανισμός του οποίου η αποκλειστική ανθρωπιστική αποστολή είναι η προστασία της ζωής και της αξιοπρέπειας των θυμάτων ένοπλων συγκρούσεων και άλλων καταστάσεων βίας καθώς επίσης η προάσπιση και η ενίσχυση του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου. (ICRC, n.d.)

αναφέρεται στη φιλοδοξία μιας νέας μεταναστευτικής πολιτικής και χρησιμοποιεί πολλές φορές τον ανάλογο όρο «μετανάστης». Σε ολόκληρο όμως το κυρίως σώμα του νόμου και ιδίως στο κεφάλαιο των ορισμών, ο όρος αυτός δεν προτιμάται. Αντ' αυτού, προσδιορίζεται η ιδιότητα του αλλοδαπού, η οποία αποδίδεται σε

“...κάθε φυσικό πρόσωπο που δεν έχει την ελληνική ιθαγένεια ή που δεν έχει ιθαγένεια...”

Σημασία δεν φαίνεται να έχει ο σκοπός της μετακίνησης του αλλοδαπού στην Ελλάδα, αλλά το γεγονός ότι δεν είναι Έλληνας. Εντούτοις, πρόκειται για έναν αμιγώς μεταναστευτικό νόμο, οι διατάξεις του οποίου επιδιώκουν να ρυθμίσουν το νομικό καθεστώς της μαζικότερης κατηγορίας των μεταναστών σε παγκόσμια κλίμακα: τους εργαζόμενους μετανάστες. Στην ομάδα αυτή ανήκει κάθε πρόσωπο το οποίο, ανεξάρτητα από τον αρχικό λόγο της μετακίνησής του από μια χώρα σε μια άλλη, εισέρχεται και παραμένει σε χώρα της οποίας δεν έχει την υπηκοότητα και στην επικράτεια της οποίας προσφέρει ή αναζητά μισθωτή εργασία, είτε υπό νόμιμο είτε υπό μη νόμιμο καθεστώς εισόδου, παραμονής ή/και εργασίας.

Αιτούντες άσυλο, θεωρούνται τα άτομα που έχουν υποβάλει αίτημα ασύλου προκειμένου να τους αναγνωρισθεί η ιδιότητα του πρόσφυγα και η απόφαση για το αίτημά τους δεν έχει εκδοθεί τελεσίδικα. Σύμφωνα με το διεθνές προσφυγικό δίκαιο, οι αιτούντες άσυλο, έως ότου λάβουν επίσημα την αναγνώριση της ιδιότητας του πρόσφυγα, διαθέτουν το δικαίωμα για προστασία από μια εξαναγκαστική επιστροφή στην χώρα καταγωγής τους. Συνεπώς, τόσο οι αιτούντες άσυλο, όσο και οι επίσημα αναγνωρισμένοι πρόσφυγες, έχουν δικαίωμα παραμονής στη χώρα υποδοχής και πρόσβασης σε όλες τις νόμιμες διαδικασίες. Έχουν επίσης δικαίωμα πρόσβασης στη δημόσια υγεία, στην εκπαίδευση και εφόσον πληρούνται συγκεκριμένες προϋποθέσεις, στην εργασία (Διεθνής Αμνηστεία, 2016).

Σε κάθε περίπτωση, διαφαίνεται η ανάγκη της εισαγωγής ενός πιο λειτουργικού διεθνούς νομικού πλαισίου για τη διακυβέρνηση της μετανάστευσης και για την προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών, ανεξάρτητα από το καθεστώς τους.

1.2.2 Κοινωνικό και εννοιολογικό πλαίσιο

Η έννοια του «πρόσφυγα», πολύ περισσότερο από μια νομική περιγραφή, εμπεριέχει κοινωνικούς ορισμούς και επιπτώσεις και υιοθετείται για να δηλώσει την κοινωνικοπολιτισμική κατάσταση ενός ατόμου. Ως εκ τούτου, έχει απασχολήσει αρκετά το χώρο των κοινωνικών

επιστημών καθώς δεν είναι λίγοι αυτοί που έχουν εκφράσει τους προβληματισμούς τους αναφορικά με το χρέος των κρατών αλλά και των ίδιων των πολιτών απέναντι στους πρόσφυγες. Επιπλέον, διερωτώνται τι σημαίνει για τον ίδιο τον πρόσφυγα η εγκατάλειψη της χώρας του, της οικογένειάς του, των συγγενικών και φιλικών του προσώπων και τελικά η ενδεχόμενη απώλεια της ίδιας της ταυτότητάς του.

Όπως εξηγεί η Mallkki, (1995, σ. 499) η προσεκτική μελέτη της πρώιμης βιβλιογραφίας δείχνει ότι δεν υπάρχουν εκτενείς αναφορές που να παρουσιάζουν το προσφυγικό ως διεθνές ανθρωπιστικό πρόβλημα. Πράγματι, «τα τελευταία χρόνια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και τα αμέσως μεταπολεμικά χρόνια, οι εκτοπισμένοι στην Ευρώπη λογίζονταν ως στρατιωτικό πρόβλημα και βρίσκονταν στη δικαιοδοσία του Τμήματος Εκτοπισμένων Προσώπων του Ανώτατου Στρατηγείου των Συμμαχικών Στρατιωτικών Δυνάμεων (SHAEF). Κατά τη διάρκεια ολόκληρου του πολέμου ο έλεγχος των πολιτών και των προσφύγων θεωρήθηκε ευρέως ως πρόβλημα μάχης (Mallkki L. H., 1995). Αντίθετα, μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001, παγκοσμίως, ο λόγος για τις ευθύνες των κρατών όσον αφορά την αποδοχή και την επανεγκατάσταση προσφύγων κυμάνθηκε σε πλαίσια ανθρωπιστικού, οικονομικού, πολιτικού και κοινωνικού χαρακτήρα.

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες έχει σημειωθεί δραματική αύξηση στη μετακίνηση των πληθυσμών, τόσο όσον αφορά στην εργατική μετανάστευση όσο και στους πρόσφυγες. Πολλές ευρωπαϊκές χώρες δέχονται όλο και μεγαλύτερο αριθμό μεταναστών με αποτέλεσμα την αυξανόμενη ανησυχία για τον έλεγχο των εθνικών συνόρων. Το ζήτημα του ασύλου αποτέλεσε αντικείμενο ιδιαίτερα έντονου πολιτικού και δημόσιου διαλόγου και σπάνια είναι εκτός προβολής των μέσων ενημέρωσης, ενώ οι αναφορές στους πρόσφυγες κατά το πλείστο είναι εχθρικές. Μεγάλο μέρος της προσοχής επικεντρώνεται στους αριθμούς των προσφύγων που εισέρχονται στα Ευρωπαϊκά Κράτη, ενώ δεν είναι λίγοι εκείνοι που ανησυχούν εξαιτίας του γεγονότος ότι μέρος των προσφυγικών ροών προσελκύεται από γενναιόδωρα κοινωνικά επιδόματα και κοινωνικές παροχές (Morrice, 2011).

Παράλληλα, ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» που ακολούθησε τις πολύκροτες τρομοκρατικές επιθέσεις που σημειώθηκαν τον 21^ο αιώνα, στο δυτικό κόσμο, έδωσε νέα ώθηση στις συνεχιζόμενες συζητήσεις και ανησυχίες γύρω από τα θέματα της ιθαγένειας, της κοινωνικής συνοχής και της πολυπολιτισμικότητας. Συνέβαλε επίσης στους αρνητικούς χαρακτηρισμούς των προσφύγων και των μεταναστών, οι οποίοι όλο και περισσότερο θεωρούνται απειλητικοί για την εθνική ταυτότητα και την ασφάλεια.

Στην Ευρώπη, στις περιπτώσεις που τα κράτη έχουν εναρμονίσει τις μεταναστευτικές τους πολιτικές στο πλαίσιο της πολιτικής της ΕΕ, αυτός ο συγχρονισμός έχει ως στόχο τον αποκλεισμό των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο, και όχι της ένταξης. Σε ευρύτερες συζητήσεις, εντός της ΕΕ, σχετικά με το μέλλον του κράτους πρόνοιας, οι πρόσφυγες και οι αιτούντες άσυλο έχουν γίνει οι αποδιοπομπαίοι τράγοι και καθώς η πρόσβαση στην ευημερία γίνεται όλο και πιο ανταγωνιστική, οι αιτούντες άσυλο, οι πρόσφυγες και οι μετανάστες περιθωριοποιούνται, ενώ τα δικαιώματά τους στην ευημερία και την απασχόληση διαβρώνονται (Gerard, 2014).

Οι πρόσφυγες θεωρούνται, όχι μόνο ως ένα «φορτίο» σε ένα επιβαρυνόμενο σύστημα κοινωνικής πρόνοιας, αλλά και ως φοβισμένοι «άλλοι», οι οποίοι απειλούν την ασφάλεια, την εθνική ταυτότητα και την κοινωνική συνοχή (Castles & Miller, 2003; Lynn & Lea; Bloch & Schuster, 2005; Yuval-Davis, Anthia, & Kofman, 2005). Αυτός ο φόβος αντικατοπτρίζεται στην αυξανόμενη ρατσιστική μισαλλοδοξία που εκδηλώνεται κατά των μεταναστών και των προσφύγων σε όλη την Ευρώπη (Zetter, 2007) και στις αυξανόμενες αφομοιωτικές προσεγγίσεις για την κοινωνική ενσωμάτωση (Morrice, 2011).

Σύμφωνα με τον Zetter, (2007) ο ανθρωπιστικός δημόσιος λόγος σχετικά με τους πρόσφυγες έχει δημιουργήσει έναν φανταστικό πρόσφυγα, που χρειάζεται προστασία από ισχυρότερα κράτη. Ο φανταστικός πρόσφυγας στερείται αυτενέργειας και θέλησης και τελικά παραδίδεται στη συμπόνια άλλων. Όταν ο πρόσφυγας δεν ταιριάζει στο φανταστικό δημιούργημα του εαυτού του, δεν θα λάβει τη συμπόνια ή τη βοήθεια από τον ισχυρότερο άλλον. Δεν θεωρείται ως ο συμβατικός πρόσφυγας που απεικονίζεται στα μέσα ενημέρωσης και στις ανθρωπιστικές οργανώσεις.

Ο Bauman (2005) ισχυρίζεται ότι οι πρόσφυγες είναι «οι σπαταλημένες ζωές» της παγκοσμιοποίησης, απογυμνωμένοι από κάθε στοιχείο της ταυτότητάς τους εκτός από ένα: αυτό των απάτριδων, ανέστιων και άχρηστων. Η ίδια η ετικέτα είναι τόσο ισχυρή όσο και προκλητική, εκφράζοντας τις έννοιες της απώλειας, της ταλαιπωρίας και των παθητικών θυμάτων. Όμως, καθώς οι πρόσφυγες αντιμετωπίζουν αναμφισβήτητα τεράστιες προκλήσεις, εκριζωμένοι από τις πρώην κοινότητες, τον πολιτισμό, την εργασία και τη γλώσσα, απογυμνώνουν πτυχές της προηγούμενης ταυτότητάς τους και καλούνται να προσαρμοστούν στις ρήξεις που απροσδόκητα τροποποιούν τη δομή και το νόημα της ζωής τους. Οι προηγούμενοι τρόποι γνώσης και κατανόησης του κόσμου δεν έχουν πλέον σημασία. Αναγκάζονται να μάθουν νέες συμπεριφορές, να κατανοήσουν νέους κανόνες και να προσαρμοστούν σε νέες αξίες και σε έναν άλλο τύπο

κοινωνικής οργάνωσης, προσπαθώντας παράλληλα να διαφυλάξουν τα ήθη και έθιμά τους. (Morrice, 2011). Συνεπώς, το να είναι κανείς πρόσφυγας συνιστά μια πηγή βαθιάς γνώσης καθώς καλείται να αντιμετωπίσει απρόσμενες αλλαγές στα σχέδια της ζωής του, αναγκάζεται να αναμορφώσει τη ζωή του και να ανακατασκευάσει την ταυτότητά του.

1.3 Η μεταναστευτική πορεία

Η πορεία της μετανάστευσης των προσφύγων χωρίζεται συνήθως σε τρία βασικά στάδια: το στάδιο πριν τη μετανάστευση (γνωστή και ως αναχώρηση ή διαφυγή), το στάδιο της μετάβασης και το στάδιο της επανεγκατάστασης ή μετα-μεταναστευτικό στάδιο με κάθε στάδιο να συνδέεται με συγκεκριμένους κινδύνους και προκλήσεις (Bhugra & Jones, 2001; Drachman, 1992; Drachman & Halberstadt, 1992; Potocky-Tripodi, 2002; Khawaja, White, Schweitzer, & Greenslade, 2008; Drachman, 2014; Hall & Olf, 2016).

Το στάδιο προ της μετανάστευσης. Αυτό το στάδιο είναι επίσης γνωστό ως στάδιο αναχώρησης ή διαφυγής. Περιγράφει την κατάσταση πριν από τη διαφυγή και τη διαδικασία διαφυγής. Κατά τη διάρκεια αυτού του σταδίου, οι δυνητικοί πρόσφυγες εξακολουθούν να βρίσκονται στην πατρίδα τους να προβλέπουν και να προετοιμάζονται για το χειρότερο (Bhugra & Jones, 2001; Wessels, 2014; Drachman, 2014). Επιπλέον, αντιμετωπίζουν "διαχωρισμό από την οικογένεια, τους φίλους και την κοινότητα, αποχώρηση από ένα γνωστό περιβάλλον, αποφάσεις σχετικά με το ποιος αποχωρεί και ποιος απομένει, προσδοκία για ένα καλύτερο μέλλον και εμπειρίες δίωξης, βίας και απώλειας σημαντικών άλλων" (Drachman, 2014, σ. 69).

Το στάδιο της μετάβασης. Κατά τη διάρκεια αυτού του ενδιάμεσου σταδίου που προηγείται της διαδικασίας μετεγκατάστασης, οι πρόσφυγες αναγκάζονται να εγκαταλείψουν το σπίτι τους και να μεταβούν σε ασφαλέστερη χώρα (Potocky-Tripodi, 2002; Drachman, 2014). Η πρώτη φάση αυτού του σταδίου μπορεί να περιλαμβάνει πολύωρο περπάτημα σε αντίξοες καιρικές συνθήκες, οδικά ταξίδια μέσω επικίνδυνων περιοχών ή θαλάσσια ταξίδια με εύθραυστα και επικίνδυνα σκάφη. Ως εκ τούτου, το στάδιο της μετάβασης είναι πολύ επικίνδυνο καθώς συχνά οι πρόσφυγες έρχονται αντιμέτωποι με "πείνα, αφυδάτωση, υποθερμία ή άλλες σωματικές ασθένειες" (Potocky-Tripodi, 2002, σ. 19) και μερικές φορές το ταξίδι μπορεί να αποβεί θανατηφόρο (Khawaja, White,

Schweitzer, & Greenslade, 2008). Στη δεύτερη φάση, μπορεί να υπάρξει μια εμπορική πτήση εάν ένας πρόσφυγας επανεγκατασταθεί σε μια τρίτη χώρα (Drachman, 2014). Στο στάδιο της μετάβασης, οι πρόσφυγες μπορούν να περάσουν χρόνια σε ένα προσφυγικό καταυλισμό υπό συνεχή πίεση και άγχος εν αναμονή της επανεγκατάστασης σε τρίτες χώρες, της ενδεχόμενης απέλασης ή της επιστροφής στη χώρα προέλευσης (Drachman, 2014).

Ως εκ τούτου, ενώ σε αυτό το στάδιο, οι πρόσφυγες αντιμετωπίζουν αβεβαιότητα και διαρκή φόβο για το μέλλον τους. Φοβούνται για τη ζωή τους, καθώς δεν ξέρουν εάν θα σταλούν στο σπίτι τους ή θα χάσουν τη ζωή τους κατά τη διάρκεια των ταξιδιών τους σε ασφαλέστερο μέρος (Khawaja, White, Schweitzer, & Greenslade, 2008).

Το στάδιο επανεγκατάστασης ή μετα-μεταναστευτικό στάδιο. Αυτή η φάση, όταν οι πρόσφυγες επανατοποθετούνται σε μια νέα χώρα, περιλαμβάνει το βαθμό πίεσης που μπορεί να αντιμετωπίσει κάποιος λόγω της απώλειας κοινωνικής και πολιτισμικής υποστήριξης μετά την επανεγκατάσταση (Khawaja, White, Schweitzer, & Greenslade, 2008; Drachman, 2014). Οι νέες εμπειρίες και η μεταχείριση που αντιμετωπίζουν οι πρόσφυγες σε μια νέα χώρα μπορεί να είναι σημαντικά διαφορετική από το πώς θα αναμενόταν να είναι (Drachman, 2014).

Η διέλευση των συνόρων σηματοδοτεί ένα μεταβατικό στάδιο, καθώς οι άνθρωποι που μετακινούνται εισέρχονται σε άγνωστους τόπους και χώρους, όπου υπάρχουν χρονικά και χωρικά σύνορα, νέοι κανόνες και νέοι κανονισμοί. Οι χώροι αυτοί αποτελούν ένα «κατώφλι»², μια μεταβατική ή ενδιάμεση κατάσταση και χαρακτηρίζονται από απροσδιοριστία, ασάφεια, υβριδισμό, δυνατότητες ανατροπής και αλλαγής (Arvanitis, Yelland, & Kiprianos, 2019). Ο Arnold Van Gennep στο βιβλίο του «Τελετουργίες διάβασης» έκανε λόγο για τις μεταβάσεις και επισήμανε τον σημαντικό ρόλο των τελετουργικών στην ένταξη των νέων ατόμων στην κοινωνία και τον πολιτισμό. Οι τελετές μετάβασης, όπως τις περιέγραψε ο Van Gennep, συμπεριλαμβάνουν τρεις φάσεις: τον αποχωρισμό (separation), τη μετάβαση (liminal /threshold) και την εκ νέου ενσωμάτωση ενός ατόμου στη νέα κατάσταση (incorporation) (Turner V. W., 1995).

Ο Victor Turner (1995) επηρεασμένος από το έργο του Van Gennep επικέντρωσε την προσοχή του στη μεθοριακή, δηλαδή, την ενδιάμεση φάση την οποία διανύουν τα υποκείμενα των τελετουργιών διάβασης, αφού αποχωριστούν ένα τόπο ή μια κατάσταση και πριν ενσωματωθούν

² Linen: κατώφλι στα λατινικά (Turner V. W., 1995)

σε μια νέα συνθήκη. Αργότερα, ωστόσο, επαναπροσδιόρισε τη μεθοριακότητα (liminality), ως έννοια που δεν αναφέρεται μόνο σε τελετουργίες διάβασης, αλλά και σε οποιαδήποτε περίσταση υπερβαίνει τα όρια της τάξης και της σειράς που διέπει τις καθιερωμένες κοινωνικές σχέσεις και διαδικασίες και περιγράφει την κατάσταση αυτή ως μια φάση κατά την οποία τα άτομα βρίσκονται σε ένα μεταβατικό διάστημα-χώρο «ούτε εδώ ούτε εκεί...μεταξύ και ανάμεσα» από μια προηγούμενη φάση σε μια άλλη. Ο παλιός τους εαυτός και το παλιό status χάνεται, ενώ ο καινούριος δεν έχει ακόμα διαμορφωθεί. Πρόκειται λοιπόν για μια ανώμαλη (abnormal) κατάσταση, αchronική και ρευστή (όπως αναφ. στο Arvanitis, Yelland , & Kiprianos, 2019).

Η μεθοριακότητα συνεπάγεται αμφισημία, διαταραχή, εκτόπιση, αλλά και δυνατότητες. Μια μεθοριακή κατάσταση μπορεί να είναι διφορούμενη, γεμάτη από περιορισμούς και κοινωνικές και πολιτισμικές επιταγές. Οι άνθρωποι που μετακινούνται βρίσκονται σε έναν εξωτικό, μεθοριακό χώρο, έναν χώρο ανάμεσα στα σύνορα και τα κατώφλια, σε ένα «ξένο έδαφος», το οποίο διαταράσσει και υπονομεύει τις καθιερωμένες κοινωνικές σχέσεις (Bhabha, 1994 όπως αναφ. στο Arvanitis, Yelland , & Kiprianos, 2019). Για τους πρόσφυγες, αυτό σημαίνει ότι πρέπει να διαπραγματευτούν την ταυτότητά τους σε έναν αμφιλεγόμενο πολιτισμικό χώρο που χαρακτηρίζει την κοινωνία προορισμού τους. Ωστόσο, αυτός ο μεθοριακός χώρος μπορεί να λειτουργήσει και παραγωγικά, δίνοντας το χρόνο στα άτομα να προβληματιστούν για τις εμπειρίες του παρελθόντος και τις μελλοντικές τους προσδοκίες και να σφυρηλατήσουν νέες ταυτότητες μέσω της διαπραγμάτευσης και της ανάπτυξης ενός νέου καθεστώτος και του σχηματισμού νέων κοινωνικών σχέσεων (Arvanitis, Yelland , & Kiprianos, 2019).

Κεφάλαιο 2

Η βιογραφική αφηγηματική προσέγγιση

«Οι άνθρωποι αφηγούνται τις ιστορίες της ζωής τους
και ζουν τις ιστορίες που αφηγούνται»

Catherine Kohler Riessman (2008)

2.1 Η βιογραφική αφηγηματική προσέγγιση ως μέθοδος

Είναι αλήθεια ότι οι αριθμοί εντυπωσιάζουν και σοκάρουν. Όταν όμως πίσω από τους αριθμούς κρύβονται άνθρωποι, έχει ενδιαφέρον να ιδωθεί η ατομική οπτική της υποκειμενικής αλήθειας και η συναισθηματική πτυχή του εξεταζόμενου ζητήματος, όπως το ίδιο το άτομο την έχει βιώσει.

Για το λόγο αυτό, η διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας θεωρήθηκε ως η πιο κατάλληλη για την παρούσα έρευνα. Η ποιοτική έρευνα στηρίζεται στην υπόθεση ότι η γνώση για τους ανθρώπους είναι αδύνατη χωρίς την περιγραφή της ανθρώπινης εμπειρίας, όπως αυτή βιώνεται και όπως περιγράφεται από τους ίδιους τους πρωταγωνιστές (Σαχίνη-Καρδάση, 2004). Η ερευνητική αυτή προσέγγιση παρέχει τη δυνατότητα, μέσα από την αφήγηση, να καταγραφούν τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του υπό μελέτη πληθυσμού, τα οποία σε μια ποσοτική έρευνα δεν αναδεικνύονται, καθώς, μέσα από την ανάδειξη του λόγου του ερωτώμενου, την διείσδυση στην προσωπική του σφαίρα και την προσέγγιση της δικής του πραγματικότητας, η ποιοτική έρευνα μπορεί να συμβάλλει σε μια εις βάθος κατανόηση, τόσο του μελετώμενου ζητήματος όσο και του πλαισίου μέσα στο οποίο αυτό εξελίσσεται (Καλλινικάκη, 2010)

Καθώς οι αφηγήσεις ζωής των προσφύγων απαρτίζουν το κύριο μέρος της παρούσας εργασίας, η έρευνα βασίστηκε στην ερμηνευτική ανακατασκευή βιογραφικών αφηγήσεων. Η βιογραφική έρευνα εδράζεται στην παραδοχή ότι τα άτομα κατασκευάζουν τις έννοιες και ενεργώντας σύμφωνα με αυτές, νοηματοδοτούν την κοινωνική τους ύπαρξη (Rosenthal, 2013).

Οι αφηγήσεις σε πρώτο πρόσωπο είναι ένα θεμελιώδες εργαλείο στη διάθεση του ποιοτικού ερευνητή. Μια βασική παραδοχή των μελετητών που χρησιμοποιούν την αφήγηση, ως μέθοδο, είναι ότι τα λεγόμενα των συμμετεχόντων στην έρευνα κατέχουν αξία από μόνα τους. Κατά συνέπεια, ορισμένα πλαίσια έρευνας απαιτούν να χρησιμοποιηθούν, ως δεδομένα, οι φωνές και ο λόγος των ομιλητών, αντί να φιλτράρουν τις απαντήσεις των συμμετεχόντων μέσω κοινών

ερευνητικών εργαλείων. Αυτή η θεμελιώδης αρχή της αφηγηματικής μεθόδου συμπληρώνει και υπογραμμίζει την κοινωνική θεωρία του Bourdieu, ο οποίος συνέδεσε την κοινωνική αξία του λόγου με την κοινωνική αξία του ομιλητή. Ο Bourdieu (1977, σ. 652) υποστηρίζει ότι :

«Ακριβώς όπως, στο επίπεδο των σχέσεων μεταξύ των ομάδων, η γλώσσα αξίζει ό,τι αξίζουν εκείνοι που τη μιλούν, έτσι και, στο επίπεδο των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των ατόμων, ο λόγος οφείλει πάντα ένα σημαντικό μέρος της αξίας του στην αξία του ατόμου που τον εκφέρει».

Σε περιπτώσεις όπου οι συμμετέχοντες είναι άτομα με μικρή κοινωνική αξία – δεν έχουν κοινωνική δύναμη ή/και μπορεί να είναι θύματα βίας - πρέπει να καταβάλλεται συντονισμένη προσπάθεια να ακουστεί η φωνή τους, καθώς όπως υποστηρίζει ο Bourdieu αυτές οι φωνές σιωπούν συνήθως στην κοινωνία (Bourdieu, 1977). Η Josselson (1996) αναφέρει ότι, όταν κάποιος σκιαγραφεί τις σιωπηλές ζωές, όταν κάποιος αποτυπώνει στο χαρτί, τις αφηγήσεις εκείνων που μετά βίας ακούγονται, οι "φιμωμένοι" αποκτούν οντότητα μέσα από τα λόγια τους, όπως αυτά απλά ειπώθηκαν, μνημονεύτηκαν ή ακούστηκαν από τους ίδιους. Οι αφηγήσεις τους γίνονται μια ορατή, απτή και σαφής ηχώ του τρόπου που ένα άτομο καταλαβαίνει κάτι, συνδέει μια εμπειρία, ή αναπαριστά μια μνήμη σε μια δεδομένη χρονική στιγμή. Αναδεικνύουν τις αμφισημίες, τις πολυπλοκότητες και τις αντιφάσεις της ζωής και με αυτόν τον τρόπο μας δίνουν τη δυνατότητα να δούμε, να ακούσουμε και ίσως να αισθανθούμε το είδος των εξειδικευμένων γνώσεων που πλαισιώνουν τις ατομικές βιωμένες πραγματικότητες (Bathmaker, 2010).

Οι Turner και Bruner (1986), στη διατύπωση του όρου «ανθρωπολογία της εμπειρίας», υποστηρίζουν τη χρήση της αφήγησης ως μέθοδο ανάλυσης, καθώς, σύμφωνα με τους ίδιους, θα πρέπει να μελετήσουμε την εμπειρία αν θέλουμε να κατανοήσουμε την πραγματικότητα. Ωστόσο, για να μελετήσουμε την εμπειρία, η οποία από τη φύση της είναι μια εσωτερική και προσωπική διεργασία, θα πρέπει να εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο εκφράζεται αυτή η εμπειρία, π.χ. στις αφηγήσεις (Turner & Bruner, 1986). Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Atkinson (1998, σ. 124) ισχυρίζεται ότι «αν θέλουμε να γνωρίσουμε τη μοναδική εμπειρία και την προοπτική ενός ατόμου, δεν υπάρχει καλύτερος τρόπος να το πετύχουμε αυτό παρά μόνο μέσα από τη φωνή του ίδιου του ατόμου».

Μέσα από την αφήγηση γίνεται αντιληπτό πώς το άτομο κατανοεί, ερμηνεύει, νοηματοδοτεί τον περιβάλλοντα κόσμο και κατασκευάζει την υποκειμενική του πραγματικότητα (Rosenthal, 2013). Από μια άλλη οπτική, οι αφηγήσεις που παράγονται ενεργά κατά τη διάρκεια

της ερευνητικής συνέντευξης θεωρείται ότι παρέχουν στους συμμετέχοντες στη μελέτη μια πολύτιμη ευκαιρία για προβληματισμό που δεν θα είχαν διαφορετικά (De Fina, 2009). Ο Wortham (2001) υιοθετεί αυτή την οπτική και υποστηρίζει ότι οι συνεντεύξεις μπορούν να αποτελέσουν ένα όχημα για ψυχολογική ανάπτυξη. Θεωρεί ότι μέσω της ανάγνωσης των εμπειριών τους και της αφήγησης των ιστοριών τους οι αφηγητές μπορούν να ενισχύσουν ή να αναδημιουργήσουν το είδος του ατόμου που θέλουν να είναι και πώς θέλουν να εμφανιστούν σε άλλους.

Το πεδίο της αφηγηματικής έρευνας είναι εξαιρετικά ποικίλο, τόσο μεθοδολογικά, όσο και θεωρητικά (Riessman, 2008). Υπάρχει ένα ευρύ φάσμα ορισμών, για το τι εννοούμε με τον όρο «αφήγηση», καθώς και για τις θεωρητικές βάσεις και τις μεθόδους ανάλυσης (Webster & Mertova, 2007). Ωστόσο, η Riessman (2008) υποστηρίζει ότι αυτή η ποικιλομορφία αποτελεί σημαντική δύναμη στις αφηγηματικές μελέτες. Περιγράφει την «αφηγηματική ανάλυση ως «οικογένεια» αναλυτικών προσεγγίσεων στα κείμενα «... και όπως συμβαίνει σε όλες τις οικογένειες, υπάρχουν συγκρούσεις και διαφωνίες μεταξύ εκείνων που έχουν διαφορετικές προοπτικές» (Riessman, 2008, σ. 151).

Η διαφορά ανάμεσα σε μια αφήγηση και μια ιστορία είναι ότι μια αφήγηση είναι ένα σύνολο χρονολογικών γεγονότων, ενώ μια ιστορία συνθέτεται με τρόπο που να είναι λογικός. Η Czarniawska (2010) περιγράφει την αφήγηση ως μορφή γνώσης, κοινωνικής ζωής και μορφή επικοινωνίας. Παρουσιάζει την αφηγηματικότητα εμπνευσμένη από τη θεωρία του μετά-στρουκτουραλισμού, υπό την έννοια ότι οι κανονικότητες, τα μοτίβα και οι συνδέσεις είναι εργαλεία που χρησιμοποιούνται για την ανάλυση μιας αφήγησης. Ένας τρόπος να χρησιμοποιηθεί η αφηγηματικότητα είναι να διερευνήσει το «πώς» γίνεται μια ιστορία, η οποία είναι μια μορφή νοηματοδότησης. Αρχικά, μια αφήγηση λέγεται συχνά χρονολογικά και τα γεγονότα εξηγούνται με έναν αιτιώδη τρόπο, αλλά όταν οι πράξεις και τα γεγονότα συνδέονται σε μια πλοκή με ένα σημείο, οι αφηγήσεις μετατρέπονται σε ιστορίες. Υπό αυτή την έννοια η αφήγηση βασίζεται σε ένα σύνολο σημαντικών γεγονότων (Czarnizwska, 2010, σσ. 60-61).

Σύμφωνα με την Elliott (2005), οι αφηγήσεις περιλαμβάνουν ένα κοινωνικό πλαίσιο, περίπλοκα γεγονότα, παροδικό χρόνο και ένα συμπέρασμα αξιολόγησης, που μαζί δημιουργούν μια συνεκτική ιστορία. Το πιο σημαντικό σε αυτή την ιστορία είναι ότι ο αφηγητής ή πρωταγωνιστής δεν είναι ένα θύμα, αλλά ένας ενεργός παράγοντας (Elliot, 2005).

Η Eastmond (2007) παρουσίασε τα προτερήματα και τους περιορισμούς της αφηγηματικής μεθόδου, ιδίως στον τομέα της αναγκαστικής μετανάστευσης. Η εφαρμογή της αφηγηματικής

ανάλυσης ως μέθοδος, επιτρέπει μέσω της συνέντευξης του «βιωματικού υποκειμένου» την κατανόηση διαφορετικών «αληθειών», αποφεύγοντας έτσι τη γενίκευση της αφήγησης του ερωτηθέντος, ως ένα ακόμη παράδειγμα της «προσφυγικής εμπειρίας» (Eastmond, 2007, σ. 248). Η ίδια υποστηρίζει ότι, χρησιμοποιώντας τις ιστορίες ζωής ως εθνογραφική μέθοδο, μπορούμε να αποκτήσουμε μια εικόνα για το πώς οι δρώντες κατασκευάζουν μια σημαντική προσωπική εμπειρία σε σχέση με μια πολύπλοκη και μεταβαλλόμενη κοινωνική πραγματικότητα (Eastmond, 1996). Όταν το άτομο αφηγείται μια ιστορία ζωής, στην ουσία κατασκευάζει μια σημαντική αφήγηση από προηγούμενα γεγονότα υπό το φως του παρόντος και εν αναμονή του μέλλοντος. Η ιστορία ζωής κατασκευάζεται, έτσι, σε μια διαλεκτική σχέση μεταξύ πραγματικότητας και ιστορίας (Peacock & Holland, 1993).

Οι μέθοδοι ανάλυσης που χρησιμοποιούνται από τους αφηγηματικούς ερευνητές επίσης διαφέρουν σημαντικά. Η Riessman (2008) προτείνει μια τυπολογία των τεσσάρων κύριων τύπων ανάλυσης: θεματική, διαρθρωτική, διαλογική και οπτική. Ωστόσο, σημειώνει ότι τα όρια μεταξύ αυτών των τεσσάρων ομάδων μπορεί μερικές φορές να είναι δυσδιάκριτα. Οι θεματικές αφηγηματικές αναλύσεις διαφέρουν, για παράδειγμα, στο βαθμό στον οποίο παρακολουθούν τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά και τη γλώσσα των αφηγήσεων καθώς και το περιεχόμενο, ενώ, σύμφωνα πάντα με την ίδια, η θεματική αφηγηματική ανάλυση, είναι η πιο ευρέως χρησιμοποιούμενη αναλυτική μέθοδος και επικεντρώνεται στο περιεχόμενο (στο "τι" λέγεται), ενώ η διαρθρωτική ανάλυση παρακολουθεί το "πώς" μια ιστορία λέγεται - την αλληλουχία, συγκεκριμένες λέξεις και μεταφορές.

2.2 Ο Κοινωνικός Κονστρουξιονισμός στην αφηγηματική έρευνα

Όπως γίνεται φανερό και από τη σημασία της αγγλικής λέξης «construction», κεντρική έννοια του κονστρουξιονισμού είναι αυτή της κατασκευής. Ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός πρέπει να γίνει κατανοητός ως ένας τρόπος, μια μέθοδος θεώρησης της πραγματικότητας. Οι Littlejohn & Foss (2009, σ. 892) ισχυρίζονται ότι δύο είναι τα βασικά στοιχεία τα οποία ορίζουν την κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας, (α) η κεντρική υπόθεση ότι οι άνθρωποι νοηματοδοτούν την εμπειρία κατασκευάζοντας ένα μοντέλο του κοινωνικού κόσμου και του πώς αυτός λειτουργεί και (β) η έμφαση στη γλώσσα ως το πιο σημαντικό σύστημα μέσω του οποίου κατασκευάζεται η πραγματικότητα. Κατά συνέπεια ο λόγος χρησιμεύει ως ένα κρίσιμο εργαλείο

για τη συντήρηση της πραγματικότητας. Στο ίδιο μήκος κύματος ο Watzlawick (1986) ισχυρίζεται, πως η γλώσσα δεν αντανάκλα τόσο την πραγματικότητα, όσο τη δημιουργεί.

Οι αφηγηματικές προσεγγίσεις είναι σταθερά ριζωμένες στην κοινωνική κονστρουξιονιστική επιστημολογία (Elliot, 2005). Η οπτική του κοινωνικού κονστρουξιονισμού αναγνωρίζει ότι, η γνώση για τον εαυτό μας και τον κοινωνικό κόσμο είναι «κατασκευασμένη». Η γνώση δεν αντικατοπτρίζει απλά μια εξωτερική πραγματικότητα, αλλά, εξαρτάται από τη συνήθεια, την ανθρώπινη αντίληψη και την κοινωνική εμπειρία (Elliot, 2005). Οι Gergen και Gergen (1986) περιγράφουν τις αφηγήσεις ως κοινωνικές κατασκευές που αναπτύσσονται στην καθημερινή κοινωνική αλληλεπίδραση και ως εκ τούτου αντιπροσωπεύουν ένα κοινό μέσο για την κατανόηση του κόσμου (όπως αναφ. στο Murray, 2009). Επομένως, οι επιστημολογικές υποθέσεις που συνδέονται με τον κοινωνικό κονστρουξιονισμό είναι ότι ο ερευνητής και το «θέμα» αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται «ευρήματα» μέσα από τη διαδικασία της έρευνας. Οι ατομικές ερμηνείες των συμμετεχόντων μπορούν να εξαχθούν και να «εξευγενισθούν» μόνο μέσω της αλληλεπίδρασης μεταξύ των ερευνητών και των ερωτηθέντων (Guba & Lincoln, 1994).

Η κοινωνική κονστρουξιονιστική επιστημολογία επηρεάζει τόσο τη συνέντευξη όσο και τον συνεντευκτή. Σε σχέση με τη συνέντευξη, οι αφηγηματικοί ερευνητές κατανοούν τις αφηγήσεις ως αντιπροσωπευτικές, τόσο της εμπειρίας, όσο και της πραγματικότητας από την οποία προέρχονται, δηλαδή τόσο της ιστορίας της «βιωμένης ζωής» που μπορεί να επιβεβαιωθεί όσο και της «ιστορίας» που αντικατοπτρίζει τη σημασία των γεγονότων όπως κατασκευάστηκε από τον αφηγητή. Ως εκ τούτου, η συνέντευξη θεωρείται, όχι μόνο ως μέσο συλλογής δεδομένων, αλλά ως «χώρος για την παραγωγή δεδομένων και ως ευκαιρία να διερευνηθεί η σημασία του ερευνητικού θέματος» (Elliot, 2005, σ. 22). Σε σχέση με τον ερευνητή, οι αφηγηματικοί ερευνητές αναγνωρίζουν ότι η «ιστορία» θα επηρεαστεί από το διαπροσωπικό πλαίσιο της συνέντευξης (Squire, 2008). Το περιεχόμενο και η φύση των ιστοριών που λέμε εξαρτώνται εν μέρει από το σε ποιον μιλάμε και από τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στον αφηγητή και τον ακροατή (Murray, 2009). Ως εκ τούτου, στο πλαίσιο της έρευνας, ο ερευνητής είναι κρίσιμος για την κατασκευή της αφήγησης (Elliot, 2005) και θεωρείται ως «ενεργός παράγοντας» στην αφήγηση: «Η παρουσία και η μορφή συμμετοχής του συνεντευκτή ... αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των λεγόμενων του ερωτώμενου» (Mishler E. G., 1985, σ. 86).

Η στάση του κοινωνικού κονστρουξιονισμού, που βλέπει την πραγματικότητα ως προσωπική, υποκειμενική και μοναδική επομένως, έρχεται σε άμεση αντίθεση με τη θετική επιστημολογία πιο συστηματικών επιστημονικών προσεγγίσεων που θεωρούν την πραγματικότητα ως αντικειμενικά αισθητή και απτή (Cohen & Manion, 1992). Αν και ο θετικιστικός χαρακτήρας μπορεί να θεωρηθεί ως μια πιο αξιόπιστη πηγή «αλήθειας», η έρευνα που βασίζεται στον κονστρουξιονισμό θεωρείται πως έχει μεγαλύτερη αξία σε σχέση με την κατανόηση του κοινωνικού κόσμου.

Παρά τις σαφείς κοινωνικά κατασκευαστικές ρίζες των αφηγηματικών προσεγγίσεων, ο Crossley (2000) υποστηρίζει μια «ενδιάμεση θέση» ανάμεσα στις παραδοσιακές ρεαλιστικές (θετικιστικές) και τις κοινωνικά κατασκευαστικές προσεγγίσεις, καθώς, όπως υποστηρίζει, οι αφηγήσεις που δίνουν οι άνθρωποι έχουν κάποια σημασία και αποτελούν μια «πραγματικότητα» για αυτούς, πέρα από τα όρια του συγκεκριμένου πλαισίου της συνέντευξης (πρόκειται δηλαδή για τη «ζωή τους») και επίσης ότι η αφήγηση είναι μέρος της συνεχιζόμενης ιστορίας τους που αντιπροσωπεύει τους ψυχολογικούς και κοινωνικούς τους κόσμους (πρόκειται δηλαδή για την «ιστορία τους»). Ο Ricoeur (1987, σ. 437) υιοθετεί μια παρόμοια θέση: «Μαθαίνουμε να είμαστε αφηγητές της δικής μας ιστορίας χωρίς να γίνουμε απολύτως οι συγγραφείς της δικής μας ζωής».

Επομένως, η επιστημολογία στην οποία βασίζεται αυτή η εργασία, αναγνωρίζει ότι οι ιστορίες δεν κατασκευάζονται εξ ολοκλήρου από τη γλώσσα που χρησιμοποιείται για την αφήγηση, ούτε εξ ολοκλήρου από «πραγματικά» γεγονότα αλλά από μια αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο.

2.3 Αφηγηματική προσέγγιση και κατασκευή ταυτοτήτων

Η μελέτη της ταυτότητας αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της σύγχρονης κοινωνιολογικής σκέψης και αποτελεί ένα από τα καθιερωμένα εργαλεία της κοινωνιολογικής εργαλειοθήκης. Η έννοια της ταυτότητας εισάχθηκε τη δεκαετία του '70 μέσα από τα έργα των Cooley και του Mead, και εξελίχθηκε στο επίκεντρο του σύγχρονου κοινωνιολογικού λόγου (Jenkins, 2004). Αρχικά, οι κοινωνιολόγοι εστίασαν κυρίως στο σχηματισμό του «εγώ», διερευνώντας τους τρόπους με τους οποίους οι διαπροσωπικές αλληλεπιδράσεις διαμορφώνουν την αίσθηση του ατόμου για τον εαυτό του. Ωστόσο, στην πρόσφατη βιβλιογραφία παρατηρείται μια μετατόπιση των παραδοσιακών αντιλήψεων αναφορικά με την έννοια της ταυτότητας και πολλοί ερευνητές στρέφουν πλέον την προσοχή τους από το ατομικό στο συλλογικό, άλλοι δίνουν προτεραιότητα στο λόγο για τον

συστηματικό έλεγχο της συμπεριφοράς, ενώ ορισμένοι προσεγγίζουν την ταυτότητα ως πηγή κινητοποίησης και όχι ως προϊόν.

Στη σύγχρονη σκέψη, ειδικά μεταξύ εκείνων που θεωρούν τους εαυτούς τους ως κοινωνικούς κατασκευαστές, οι ταυτότητες εξετάζονται μέσα από έναν κοινωνικό κατασκευαστικό φακό, ο οποίος βλέπει την ταυτότητα ως συνεχώς μεταβαλλόμενη αντί για σταθερή, πολλαπλή αντί για μοναδική και συγκρουόμενη αντί για εύκολα προσδιορισμένη. Επομένως, η ταυτότητα ως σταθερή οντότητα, ως ένας «απόλυτος εαυτός» που μπορεί να αποκαλυφθεί μέσω της ανάλυσης του λόγου, δεν έχει πλέον θέση. Η μεταμοντέρνα οπτική παρουσιάζει την ταυτότητα ως ένα αλληλεπιδραστικό επίτευγμα, καθώς θεωρείται φευγαλέα, δυναμική και συγκροτούμενη μέσα από τον λόγο (Benwell & Stokoe, *Discourse and Identity*, 2006; Blackledge & Pavlenko, 2004). Συνεπώς, δεν πρόκειται για ένα ψυχολογικό φαινόμενο αλλά για κοινωνικό και πολιτισμικό και έτσι ο τρόπος που κατασκευάζεται η ταυτότητα βασίζεται στον κόσμο γύρω από το άτομο, συμπεριλαμβανομένου όχι μόνο του άμεσου πλαισίου στο οποίο λαμβάνει χώρα η αφήγηση αλλά και του ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου.

Ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός (Berger & Luckmann, 1967) θεωρεί την ταυτότητα ως μια διαδικασία που αναδύεται σε αλληλεπίδραση με άλλους ανθρώπους, απορρίπτοντας έτσι οποιαδήποτε ουσιώδη άποψη που συνδέει τις ταυτότητες άμεσα με τους βιολογικούς παράγοντες ή την απλοϊκή κοινωνική κατηγοριοποίηση. Στο πλαίσιο της κοινωνικής κατασκευής, ο λόγος λειτουργεί ως διαμεσολαβητικός παράγοντας, ο οποίος συμβάλλει δραστικά στην οικοδόμηση και σύσταση των ταυτοτήτων και των κοινωνικών γεγονότων και όχι ως καθρέφτης που αντανακλά την στατική και αμετάβλητη ταυτότητα των ατόμων. Ως εκ τούτου, η αφηγηματική πράξη μπορεί να θεωρηθεί πράξη συγκρότησης των ταυτοτήτων του ατόμου και του κόσμου που το περιβάλλει.

Η αφηγηματική ανάλυση έχει συμβάλει καθοριστικά στην αποκάλυψη του τρόπου κατασκευής των ταυτοτήτων, λόγω του «δυναμικού που διαθέτει η αφήγηση ως προς το να λειτουργεί ως ακρογωνιαίος λίθος της διαμόρφωσης της ταυτότητας και της διατήρησής της μέσα στον χρόνο» (Andrews, Day Sclater, Squire, & Tamboukou, 2004). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Schifffrin, (1996, σσ. 170, 199), η αφήγηση (το περιεχόμενό της, αλλά και ο τρόπος επιτέλεσής της) αποτελεί τον γλωσσικό φακό μέσω του οποίου προβάλλεται η προσωπογραφία του αφηγητή, οι απόψεις και οι στάσεις του. Μέσα από την κατασκευή και την κατανόηση των αφηγήσεων, τα άτομα διαμορφώνουν και επαναπροσδιορίζουν το ποιοι ήταν, ποιοι είναι προς το παρόν και ποιοι ελπίζουν να γίνουν (Riessman, 2008).

Ο Bruner (1991, σ. 5) υποστηρίζει ότι, η αφήγηση δεν αρκείται στην αναπαράσταση της πραγματικότητας, αλλά παρέχει τη δυνατότητα κατασκευής της, καθώς, ως νοητικό εργαλείο οργανώνει την πρόσληψη αλλά και τη νοηματική έκφραση της εμπειρίας υπό ορισμένη οπτική γωνία και με βάση συγκεκριμένες πολιτισμικές παραδοχές και προσδοκίες (όπως αναφ. στο Αρχάκης & Τσάκωνα, 2017).

Σύμφωνα με τον Αρχάκη (2017), η αφήγηση ως είδος λόγου το οποίο προβλέπει τη χρονική, διαδοχική οργάνωση των γεγονότων, επιτρέπει στα άτομα, αξιολογώντας και επιλέγοντας από μια πληθώρα εμπειριών και βάζοντας τις επιλεγμένες εμπειρίες σε χρονική προοπτική, να συγκροτούν τον εαυτό τους ως ολότητα, προσδίδοντάς τους συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, οι αφηγητές μπορούν να κατασκευάζουν διαφορετικές ταυτότητες ανάλογα με τις ανάγκες και τους στόχους της επικοινωνιακής περίπτωσης.

Σημαντικό ρόλο στην κατασκευή ταυτοτήτων μέσω της αφηγηματικής ανάλυσης, κατέχει η έννοια της τοποθέτησης (positioning). Οι Benwell & Stokoe (2006, σ. 43) υποστηρίζουν ότι:

«η τοποθέτηση αναφέρεται στη διαδικασία μέσω της οποίας οι ομιλητές υιοθετούν, προσφέρουν και αντιστέκονται σε «θέσεις υποκειμένου» οι οποίες έχουν καταστεί διαθέσιμες στο πλαίσιο των ιδεολογικών λόγων ή των κυρίαρχων «αφηγήσεων» (όπως αναφ. στο Αρχάκης & Τσάκωνα, 2017).

Η μελέτη των διαφορετικών αφηγηματικών ταυτοτήτων παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον όταν πρόκειται για πρόσφυγες και μετανάστες καθώς όπως αναφέρουν οι Benmayor και Skotnes (1994, σ. 8), «η μετανάστευση είναι μια μακροπρόθεσμη, εάν όχι μια δια βίου διαδικασία διαπραγμάτευσης της ταυτότητας, της διαφορετικότητας και του δικαιώματος της ύπαρξης στο νέο περιβάλλον». Ο πειραματισμός με διαφορετικές ταυτότητες θεωρείται φυσικό μέρος της διαδικασίας προσαρμογής των προσφύγων και των μεταναστών μέσα σε μια νέα κουλτούρα (Ainslie, 1998). Ο Trueba (2004, σσ. 87-88) υποστηρίζει ότι οι μετανάστες καταφέρνουν να αποκτήσουν και να διατηρήσουν διαφορετικές ταυτότητες, οι οποίες συνυπάρχουν και λειτουργούν χωρίς συγκρούσεις σε διαφορετικά πλαίσια ταυτόχρονα, ενώ η Zou (2000, σ. 251) ισχυρίζεται ότι οι πολλαπλές ταυτότητες που προκύπτουν μπορούν να θεωρηθούν ως «ένα ισχυρό μέσο», «ένα σημαντικό νέο πολιτισμικό κεφάλαιο» που διευκολύνει και επιτρέπει στους μετανάστες την προσαρμογή τους σε νέα κοινωνικοπολιτισμικά περιβάλλοντα, νέους ρόλους και διαφορετικές περιστάσεις.

Ο Hall αναφερόμενος στους μετανάστες επισημαίνει ότι οι άνθρωποι αυτοί που έχουν ξεριζωθεί από την πατρίδα τους και δεν έχουν καμία πρόθεση να επιστρέψουν στην παρελθούσα κατάσταση κατοικούν ένα νέο χώρο ταυτότητας, στον οποίο φθάνουν μέσα από μια διαδικασία "μετάφρασης του εαυτού" (Hall S., 1990). Υποστηρίζει ότι, σε παγκόσμια κλίμακα, εξακολουθούν να εμφανίζονται νέες ταυτότητες, ταυτότητες που βρίσκονται σε μεταβατικό χώρο, ούτε εδώ ούτε εκεί (Hall S., 1990). Αυτή η μετάφραση του εαυτού περιλαμβάνει την κατασκευή της ταυτότητας μέσα από συγκεκριμένες (τόρα πια γεωγραφικά απομακρυσμένες) ιστορίες και εμπειρίες, αλλά χωρίς καμία επιθυμία για ενοποιημένη πολιτισμική ταυτότητα στο νέο πλαίσιο. Αυτοί οι «μεταφρασμένοι» άνθρωποι φέρνουν μαζί τους τους πολιτισμούς, τις παραδόσεις, τις γλώσσες και τις ιστορίες από την πατρίδα τους. Καθώς οι εθνικές ταυτότητες υφίστανται μια διαδικασία διάβρωσης, αναδεικνύονται νέες, υβριδικές ταυτότητες (Hall S., 1990).

Ένας από τους κύριους θεωρητικούς του υβριδισμού είναι ο μεταποικιακός θεωρητικός Homi Bhabha (1994), ο οποίος χρησιμοποίησε τον όρο για να περιγράψει τη διαδικασία με την οποία οι αποικιοκράτες επιδιώκουν να μεταφράσουν την ταυτότητα των αποικισμένων, αλλά έπειτα καταλήγουν να παράγουν κάτι που μπορεί να χαρακτηριστεί μόνο ως υβριδικό και το οποίο «αμφισβητεί την εγκυρότητα και την αυθεντικότητα οποιασδήποτε ουσιώδους πολιτισμικής ταυτότητας» (Meredith, 1998, σ. 2).

Ο Bhabha (1994) ισχυρίζεται ότι υπάρχει ένας χώρος «μεταξύ των προσδιορισμών της ταυτότητας» και ότι «αυτό το παρενθετικό πέρασμα μεταξύ των σταθερών αναγνωριστικών δίνει τη δυνατότητα ενός πολιτισμικού υβριδισμού που διασκεδάζει τη διαφορά δίχως να υπάρχει η ανάγκη μιας υποτιθέμενης ή επιβεβλημένης ιεραρχίας». Σε κάθε περίπτωση αναμένεται ότι οι γλωσσικές, κοινωνικές και πολιτισμικές ταυτότητες υποβάλλονται σε μια σημαντική αναθεώρηση στη διαδικασία όπου ένα άτομο μετακινείται από τη μια χώρα στην άλλη. Σε ορισμένες περιπτώσεις, αυτές οι ταυτότητες μπορούν να παραμείνουν σε μια «ενδιάμεση» κατάσταση, μια κατάσταση «υβριδισμού».

II. Ερευνητικό Μέρος

Ανάλυση των συνεντεύξεων

Κεφάλαιο 3

Μεθοδολογία

3.1 Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Σκοπός της ερευνητικής μελέτης είναι να αναδείξει μέσα από το λόγο των ίδιων των προσφύγων τον τρόπο με τον οποίο βίωσαν την βίαιη εγκατάλειψη της χώρας τους και πώς ερμηνεύουν πλέον αυτή τους την εμπειρία.

- Τι μπορεί να αναγκάσει έναν άνθρωπο να εγκαταλείψει τον τόπο του, να αφήσει τη βολή του, την περιουσία του, τον κοινωνικό του περίγυρο και να περιπλανηθεί στο άγνωστο διακινδυνεύοντας τη ζωή του και την ασφάλειά του;

Και επιπλέον:

- Πώς βιώνουν όλη αυτή την πορεία από την στιγμή που αποφασίζουν να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους;
- Τι μπορούν να μας πουν οι τρόποι με τους οποίους αφηγούνται αυτή τους την πορεία για την εμπειρία του να είσαι πρόσφυγας;
- Πώς διαχειρίζονται και πώς κατασκευάζουν οι πρόσφυγες την ταυτότητά τους μέσα από τις αφηγήσεις τους;

3.2 Σύνθεση και περιγραφή του δείγματος

Όπως αναφέρει ο Bryman (2012), ένα ζήτημα που αντιμετωπίζουν πολλοί ερευνητές στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας, είναι ο καθορισμός επαρκούς αριθμού ερωτώμενων που πρέπει να συμμετάσχουν σε συνεντεύξεις. Έτσι, ενώ οι Onwuegbuzie, & Collins (2007, σ. 289) σημειώνουν την ανάγκη σε μια ερευνητική εργασία να επιτευχθεί "κορεσμός δεδομένων, θεωρητικός κορεσμός ή πληροφοριακός πλεονασμός" και επομένως είναι σημαντικό το μέγεθος του δείγματος να μην είναι πολύ μικρό, η Sandelowski (1995, σ. 179) ισχυρίζεται ότι «ο αριθμός είναι ασήμαντος» για τον καθορισμό της σωστής στρατηγικής για τη δειγματοληψία, επιτρέποντας έτσι στην κρίση και την εμπειρία του ερευνητή να προσδιορίσει το "επαρκές μέγεθος δείγμα."

Οι Crouch, & McKenzie (2006, σ. 483) υποστηρίζουν ότι, επειδή ο σκοπός της συνέντευξης είναι να παρουσιάσει τις εσωτερικές λειτουργίες της κοινωνικής ζωής του ατόμου, ο ερευνητής πρέπει να αναπτύξει ισχυρούς δεσμούς με τους ερωτώμενους και επομένως είναι θεμελιώδους σημασίας για τον ίδιο να αφιερώσει όλη του την προσοχή στο πεδίο της έρευνας. Έτσι, λιγότεροι ερωτώμενοι θα αναπτύξουν τους δεσμούς αυτούς και θα "ενισχύσουν την εγκυρότητα της λεπτομερούς έρευνας σε βάθος". Ο Bryman (2012, σ. 571) προτείνει, ο ερευνητής να επιλέξει δείγματα από τις πιο σχετικές πηγές για την επίτευξη του σκοπού της ερευνητικής εργασίας.

Προκειμένου να υπάρξει επαρκής χώρος και δυνατότητα «εις βάθος» μελέτης και ανάλυσης της κάθε περίπτωσης, στη συγκεκριμένη ερευνητική εργασία παρουσιάζονται μόνο πέντε αφηγήσεις. Έχουν επιλεγεί δύο άνδρες από το Αφγανιστάν, ένας από την Παλαιστίνη, ένας από τη Συρία καθώς επίσης και ένα ζευγάρι από τη Συρία. Οι αφηγήσεις έχουν επιλεγεί για τον τρόπο που αναδεικνύουν διαφορετικές πτυχές και προκλήσεις της προσφυγικής εμπειρίας.

Η πρώτη επαφή με τα υποκείμενα της έρευνας ήταν η τηλεφωνική επικοινωνία, κατά την οποία ενημερώθηκαν για τα στοιχεία του συνεντευκτή, το θέμα της έρευνας, τη διάρκεια των συνεντεύξεων, την τήρηση ανωνυμίας στη διαχείριση των πληροφοριών, καθώς και την άδεια καταγραφής της συνέντευξης. Η γλώσσα επικοινωνίας ήταν η αγγλική. Ο χώρος και ο χρόνος διεξαγωγής της συνέντευξης επιλέχθηκε κατόπιν συμφωνίας με τους συμμετέχοντες στην έρευνα.

3.3 Το ερευνητικό εργαλείο

Προκειμένου να συγκεντρωθούν στοιχεία για τη μελέτη, ο ερευνητής πρέπει να συλλέξει ιστορίες σχετικά με τις ζωές των ατόμων. Στις ποιοτικές μελέτες και στην αφηγηματική έρευνα, οι συνεντεύξεις αναγνωρίζονται ως «μία από τις κυριότερες μεθόδους» για τη διαδικασία συλλογής δεδομένων (Creswell, 2008).

Ο Kvale (1996) υπογραμμίζει την αλληλεξάρτηση της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης και της παραγωγής γνώσης και ορίζει την ημι-δομημένη συνέντευξη ως «μια συνέντευξη που αποσκοπεί στην απόκτηση περιγραφών της ζωής του ερωτώμενου σε σχέση με την ερμηνεία της νοηματοδότησης των περιγραφέντων φαινομένων».

Ο Mishler (1985) περιγράφει τις ερευνητικές συνεντεύξεις ως μια διαδικασία στην οποία παίρνουν μέρος δύο ενεργοί συμμετέχοντες που συνεργάζονται για την κατασκευή της αφήγησης. Ο στόχος της αφηγηματικής συνέντευξης είναι να δημιουργηθεί ένας λεπτομερής απολογισμός

γεγονότων ή εμπειριών (Riessman, 2008). Ο τρόπος, με τον οποίο ο συμμετέχων αφηγείται τα γεγονότα, μπορεί να είναι εξίσου σημαντικός με αυτά που αφηγείται (Riessman, 2008).

Κατάλληλο ερευνητικό εργαλείο για τη συλλογή των δεδομένων, στην παρούσα εργασία, θεωρήθηκε η ημι-δομημένη συνέντευξη, ένα δυναμικό και ευέλικτο εργαλείο που δίνει την ευκαιρία στους συμμετέχοντες στην έρευνα να μιλήσουν για τις αντιλήψεις τους, τις σκέψεις τους ή τις εμπειρίες τους ελεύθερα και σε βάθος (Robson C., 2007). Επιπλέον, επιτρέπει στον ερευνητή να κατανοήσει κοινωνικές συμπεριφορές, στάσεις και αντιλήψεις του ερωτώμενου, δηλαδή να δει τον κόσμο και τα κοινωνικά φαινόμενα μέσα από τα «μάτια» του κοινωνικού υποκειμένου. Βασικό πλεονέκτημα της ημιδομημένης συνέντευξης αποτελεί η ανάδειξη, μέσα από τον λόγο των συμμετεχόντων, νέων θεμάτων που δεν είχαν προκαθοριστεί από τον ερευνητή (Ιωσηφίδης, 2003).

Οι αφηγηματικές συνεντεύξεις αποσκοπούν στην απόκτηση δεδομένων που σχετίζονται με τα ερευνητικά ερωτήματα, συμπεριλαμβανομένων των προβληματισμών των συμμετεχόντων σχετικά με την μεταβαλλόμενη αίσθηση ταυτότητάς τους και τον τρόπο με τον οποίο η προσφυγική εμπειρία έχει επηρεάσει τον τρόπο που βλέπουν τον εαυτό τους. Παρά το γεγονός ότι οι συνεντεύξεις βασίστηκαν σε έναν προκατασκευασμένο οδηγό ερωτήσεων (Πρωτόκολλο συνέντευξης), οι ερωτήσεις ήταν ανοιχτού τύπου προκειμένου να δίνουν τη δυνατότητα στον ερωτώμενο να καθορίσει ο ίδιος σε ποια θέματα θα δώσει μεγαλύτερη βαρύτητα και σε ποιες εμπειρίες θα επιλέξει να αναφερθεί και να εστιάσει.

Η διάρκεια των συνεντεύξεων κυμάνθηκε από τα 35' έως 85'. Σε κάποιες από τις συνεντεύξεις ο συμμετέχων δεν χρειάστηκε υποκίνηση για να αφηγηθεί την ιστορία του σε κάποιες άλλες όμως χρειάστηκε να τεθούν περισσότερες ερωτήσεις. Σε κάθε περίπτωση, οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν σύμφωνα με τον «ρυθμό» των συμμετεχόντων, ενθαρρύνοντάς τους να είναι «ενεργό».

Η αξιοπιστία της μελέτης ενισχύθηκε με τη χρήση συσκευής υψηλής ποιότητας για την καταγραφή των συνεντεύξεων και την μεταγραφή τους, συμπεριλαμβάνοντας τις μικρές αλλά συχνά σημαντικές παύσεις και επικαλύψεις (Creswell, 2013). Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, κρατήθηκαν σημειώσεις παρατήρησης προκειμένου να αποδοθούν με περισσότερη ακρίβεια οι αφηγήσεις. Στη συνέχεια, οι συνεντεύξεις, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στα Αγγλικά, μεταγράφηκαν και μεταφράστηκαν πριν τη διαδικασία της ανάλυσης.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το επίπεδο γνώσης της Αγγλικής γλώσσας των συμμετεχόντων ήταν χαμηλό. Υπάρχουν πολλά λάθη στη χρήση των χρόνων των ρημάτων και συντακτικά λάθη

τα οποία θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε σύγχυση στο γραπτό λόγο. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι μεταφράσεις τροποποιήθηκαν προκειμένου να είναι κατανοητό το κείμενο.

Καθ' όλη τη διαδικασία της έρευνας τηρήθηκε απαρέγκλιτα η αρχή της εμπιστευτικότητας και η δέσμευση, εκ μέρους της ερευνήτριας, της προστασίας των προσωπικών δεδομένων όλων των συμμετεχόντων.

3.4 Η ανάλυση των δεδομένων

Η επιλογή της κατάλληλης μεθόδου ανάλυσης των δεδομένων είναι σημαντική, δεδομένου ότι, όπως υπογραμμίζουν οι Mauthner και Doucet (1998, σ. 139) «η ανάλυση είναι ένα κρίσιμο στάδιο της έρευνας, καθώς ενέχει τον κίνδυνο να μειώσει ή να ενισχύσει την ένταση της φωνής των ερωτηθέντων μας». Η Gilligan (1986, σ. 328) μας υπενθυμίζει ότι "τα δεδομένα από μόνα τους δεν λένε τίποτα. δεν μιλούν, αλλά ερμηνεύονται από τους ανθρώπους».

Στην αφηγηματική έρευνα παρατηρείται μεγάλη ευελιξία στη χρήση αναλυτικών μεθόδων για τη μελέτη του αφηγηματικού υλικού³ (Riessman, 2008; Riessman, 1993). Κάτι τέτοιο ενδεχομένως να προκαλεί σύγχυση στον ερευνητή, καθώς δεν υπάρχουν προκαθορισμένοι κανόνες ή οδηγίες ανάλυσης, αλλά από την άλλη πλευρά, συνιστά πλεονέκτημα καθώς παρέχει στον ερευνητή την ελευθερία να επιλέξει ανάμεσα σε διάφορες μεθόδους ανάλυσης των δεδομένων ή να συνδυάσει κάποιες από αυτές ή ακόμη και να παράγει ο ίδιος καινούριες. Η επιλογή της μεθόδου ανάλυσης μπορεί να κατευθυνθεί από το ερευνητικό ερώτημα αλλά και από τα δεδομένα. Έτσι, δεν υπάρχει η ανάγκη της προσαρμογής του υλικού σε μια συγκεκριμένη μέθοδο, αλλά περισσότερο το υλικό είναι εκείνο που υποδεικνύει το ποιος είναι ο καταλληλότερος τρόπος για να το αξιοποιήσει κανείς καλύτερα. Βασικό μέλημα του ερευνητή είναι η ανάδειξη του νοήματος μέσα από τα λεγόμενα των συμμετεχόντων. Ο πλουραλισμός στη χρήση των αφηγηματικών μεθόδων ανάλυσης έχει προταθεί ως ένας τρόπος που διασφαλίζει όχι μόνο την ποιότητα της έρευνας (Riessman, 1993; Tindall, 1994), αλλά και την πολύπλευρη διερεύνηση του νοήματος που υπάρχει στις αφηγήσεις (Frost, 2009).

Η βιογραφική αφηγηματική μεθοδολογία κυριαρχεί σε όλα τα στάδια της παρούσας έρευνας. Για την ανάλυση των απομαγνητοφωνημένων κειμένων των βιογραφικών αφηγηματικών συνεντεύξεων στην παρούσα έρευνα ακολουθήθηκε ένας συνδυασμός των αναλυτικών μεθόδων

³ Βλ. Κεφάλαιο 2.1

του αφηγηματικού υλικού που προτείνει η Riessman (1993; 2008), και ο Τσιώλης (2015, σ. 7). Σύμφωνα με τον ίδιο η αφηγηματική ανάλυση:

«...αξιοποιείται για την ερμηνευτική προσέγγιση αφηγήσεων και δίνει ιδιαίτερη έμφαση στον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζεται η αφήγηση και διασφαλίζεται η συνοχή της. Εστιάζει τόσο στο περιεχόμενο όσο και στη μορφή και τη δόμηση της αφήγησης. Εξετάζει, δε, την αφήγηση ως πρακτική επιτέλεσης (performance) του αφηγητή ενώπιον ενός ακροατή ή ακροατηρίου».

Το υλικό αναγνώστηκε με μια «ολιστική προσέγγιση» σύμφωνα με την οποία κάθε περίπτωση αντιμετωπίζεται ξεχωριστά στην πολυπλοκότητά της και επικεντρώνεται στην αφήγηση στο σύνολό της. Οι αφηγήσεις κωδικοποιήθηκαν στη βάση των αξόνων της συνέντευξης και ακολούθησε η ανάλυση των δεδομένων της κάθε συνέντευξης χωριστά βασισμένη στη διάσταση του χρόνου (παρελθόν, παρόν, μέλλον), στη διάσταση του τόπου (χώρα προέλευσης, ταξίδι, χώρα υποδοχής), καθώς και στη διάδραση μεταξύ προσωπικού και κοινωνικού και του τόπου (Clandinin & Connelly, 2000 όπως αναφ. στο Clandinin, 2006).

Στο τελικό στάδιο της ανάλυσης, οι επιμέρους αναλύσεις των συνεντεύξεων προσεγγίστηκαν με ένα συνθετικό τρόπο ώστε να προκύψει μια «μετα-αφήγηση» (Riessman, 1993, σ. 15). Η «μετα-αφήγηση» είναι μια απόπειρα δόμησης της ερμηνείας του νοήματος της προσφυγικής εμπειρίας των συμμετεχόντων, βασισμένη τόσο στις ερμηνείες των ίδιων των συμμετεχόντων όσο και στον αναστοχασμό της ερευνήτριας πάνω σε αυτές. Το τελικό στάδιο της ανάλυσης είναι η αποτύπωση αυτής της «μετα-αφήγησης» σε γραπτό κείμενο (Riessman, 1993).

3.5 Περιορισμοί, προβληματισμοί και εμπόδια

Μια από τις δυσκολίες που αντιμετώπισε η παρούσα εργασία ήταν η ανεύρεση συμμετεχόντων. Ο αρχικός στόχος ήταν να υπάρχει ίσως αριθμός γυναικών και αντρών κάτι όμως που κατέστη σχεδόν αδύνατο καθώς οι περισσότερες γυναίκες δεν μιλούσαν αγγλικά και κάποιες που μιλούσαν αρνήθηκαν να συμμετάσχουν. Ακόμη και η Sabah, αρχικά είχε συμφωνηθεί να δώσει μόνη της τη συνέντευξη, την τελευταία όμως στιγμή προφασιζόμενη ότι ίσως αντιμετώπιζε δυσκολία με τα αγγλικά της ζήτησε από τον σύζυγό της να παραμείνει και να συμμετάσχει στη συνέντευξη.

Η άλλη δυσκολία σχετίζεται με το γεγονός ότι οι συνεντεύξεις ήταν στην αγγλική γλώσσα, δεύτερη γλώσσα τόσο για τους συμμετέχοντες όσο και για την ερευνήτρια. Η διεξαγωγή των

συνεντεύξεων στη μητρική τους γλώσσα θα έδινε ενδεχομένως πλουσιότερο υλικό προς ανάλυση, παρ'όλα αυτά δεν κατέστη δυνατό να βρεθούν διερμηνείς. Ωστόσο, η δυσκολία αυτή δεν αποτελεί αναγκαστικά μειονέκτημα, τουλάχιστον για την ερευνήτρια. Ο Crotty υποστηρίζει ότι ένα από τα εμπόδια στην κριτική ανάλυση είναι η παγίδα της "καθίζησης", όταν τα νοήματα είναι τόσο γνωστά στον ερευνητή ώστε να θεωρούνται δεδομένα και να επισκιάζουν όσα λέγονται πραγματικά (Crotty, 1998, σ. 59). Η εργασία με μια ξένη γλώσσα, σε κάποιο βαθμό, ενδεχομένως αναγκάζει τον ερευνητή να αμφισβητεί και να διαπραγματεύεται την κάθε ερμηνεία που δίνει, πολύ πιο στενά.

Η συνεργασία με τους πρόσφυγες εγείρει ιδιαίτερα ηθικά ζητήματα. Οι πρόσφυγες είναι πιθανό να έχουν βιώσει συνεντεύξεις, αμφισβητήσεις και πιθανές ανακρίσεις τόσο στη χώρα από την οποία έφυγαν όσο και κατά την άφιξή τους στην Ελλάδα. Κατά την άφιξή τους στην Ελλάδα, έπρεπε να αφηγηθούν τις εμπειρίες τους στους υπαλλήλους της Υπηρεσίας Ασύλου, οι οποίοι στη συνέχεια κρίνουν αν η ιστορία είναι αξιόπιστη και εάν συμμορφώνεται με τις κατευθυντήριες γραμμές για τη χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα.

Ιδιαίτερη ευαισθησία και αντανakλαστικότητα απαιτείται για να διασφαλιστεί ότι οι συμμετέχοντες έχουν κατανοήσει τους σκοπούς και τις πιθανές χρήσεις της έρευνας. Προηγούμενες έρευνες με πρόσφυγες εφιστούν την προσοχή στην ανάγκη να διασφαλιστεί ότι η συμμετοχή στην έρευνα δεν θα βλάψει την παρούσα κατάσταση των συμμετεχόντων ή των οικογενειών τους που παραμένουν στη χώρα καταγωγής (Yu & Liu, 1986; Jacobsen & Landau, 2003).

Ζητήματα εμπιστευτικότητας, ανωνυμίας και συναίνεσης εξηγήθηκαν σε όλους τους συμμετέχοντες, τόσο στο σημείο της πρόσκλησής τους να συμμετάσχουν στην έρευνα όσο και στην αρχή της πρώτης συνέντευξης. Όλοι οι συμμετέχοντες παρουσιάζονται στην παρούσα έρευνα με ψευδώνυμα.

Όπως τονίζει ο Plummer (2001, σ. 225), υπάρχει πάντα μια ασύμμετρη σχέση εξουσίας μεταξύ ερευνητή και ερευνώμενου και με το «...να ζητάμε από τους ανθρώπους να μας αφηγηθούν την ιστορία της ζωής τους ίσως να τους ζητούμε να μιλήσουν για «τραύματα μέχρι τώρα ανώνυμα» και με τον τρόπο αυτό να στερεοποιήσουν και να εδραιώσουν με λέξεις ένα είδος ζωής». Η συναισθηματική δυσφορία που δημιουργείται από τις αμφιβολίες και τις ανασφάλειες της ζωής και της ύπαρξης του πρόσφυγα είναι παρούσα στις αφηγήσεις σε ποικίλους βαθμούς. Επίσης, υπάρχουν πτυχές της ιστορίας του πρόσφυγα που ενδέχεται να είναι ιδιαίτερα ευαίσθητες,

ενοχλητικές ή τραυματικές. Μερικοί ήταν αρκετά πρόθυμοι να μιλήσουν για τις εμπειρίες τους ενώ άλλοι επέλεξαν να αφηγηθούν κάποιες μόνο πτυχές.

Κεφάλαιο 4

Κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο των εμπλεκόμενων χωρών προέλευσης

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται μια σύντομη περιγραφή των πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών των χωρών προέλευσης των υποκειμένων της έρευνας. Ο Abdul και ο Hamid είναι Αφγανοί, ο Samir και η Sabah με τον σύζυγό της κατάγονται από τη Συρία και ο Aziz είναι Παλαιστίνιος, αλλά γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Ιορδανία.

4.1 Αφγανιστάν

Το Αφγανιστάν, γεωγραφικά ανήκει στην Κεντρική Ασία και έχει έκταση 652.230 km². Συνορεύει με το Ιράν, την Κίνα, το Τουρκμενιστάν, το Ουζμπεκιστάν, το Τατζικιστάν και το Πακιστάν. Ο πληθυσμός⁴ του υπολογίζεται στα 26 εκ., εκ των οποίων οι Παστούν αποτελούν τη μεγαλύτερη εθνοτική ομάδα, ακολουθούμενοι από τους Τατζίκους, τους Χαζάρας⁵ και τους Ουζμέκους. Σε πολύ μικρότερα ποσοστά απαντώνται οι εθνότητες Μπαλούχ, Τουρκμέν, Νουριστάνι, Παμίρι, Αραβες, Γκουγιάρ, Μπραχούι, Γκιζίλμπασι, Αϊμάκ, Πασάι και Κυργίζι (Robson, Lipson, Younos, & Mehdi, 2002).

Η μετακίνηση των Αφγανών χρονολογείται από τις συγκρούσεις που ακολούθησαν το πραξικόπημα από το Μαρξιστικό Δημοκρατικό Κόμμα του Αφγανιστάν στα τέλη της δεκαετίας του '70. Κατά τη διάρκεια του πολέμου που ακολούθησε μεταξύ της κυβέρνησης που υποστηρίχθηκε από τη Σοβιετική Ένωση και των Mujahedeen⁶, και της επακόλουθης σοβιετικής εισβολής και κατοχής, πάνω από πέντε εκατομμύρια άνθρωποι, το 20% περίπου του πληθυσμού, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη χώρα (Emery & Ruiz, 2001).

Μετά την πτώση της κομμουνιστικής κυβέρνησης, το 1992, ξέσπασε εμφύλιος πόλεμος μεταξύ των Mujahedeen και των φατριών, με επίκεντρο την πρωτεύουσα, επεκτεινόμενος όμως και προς τις επαρχίες, όπου οι διάφορες ομάδες επέβαλαν την ηγεσία τους. Μέχρι τα μέσα της

⁴Καθώς η τελευταία επίσημη απογραφή στο Αφγανιστάν έγινε το 1979, το μέγεθος του πληθυσμού δίνεται κατ' εκτίμηση. Η παγκόσμια τράπεζα π.χ. υπολογίζει ότι ο πληθυσμός έχει ξεπεράσει τα 37 εκ. Διαθέσιμο στο: <https://data.worldbank.org/indicator/SX.POS.TOTL?locations=AF>

⁵Οι Χαζάρας είναι μια εθνοτική ομάδα που συνδέεται ιστορικά με το Χαζαράγιāt του κεντρικού Αφγανιστάν. Αποτελεί την τρίτη μεγαλύτερη πληθυσμιακά εθνοτική ομάδα στο Αφγανιστάν. Είναι μουσουλμάνοι στο θρήσκευμα και ανήκουν κατά το πλείστον στη σέκτα των Δωδεκατιστών (Baiza, 2014)

δεκαετίας του '90, πάνω από 400.000 εσωτερικά εκτοπισμένοι ζούσαν σε καταυλισμούς κοντά στο Jalalabad, στο Mazar-i-Sharif και στη Herat (IDMC, NRC, 2015)

Μέσα από τον εμφύλιο αναδείχθηκε το ισλαμικό φονταμενταλιστικό κίνημα των Ταλιμπάν, οι οποίοι κατάγονταν από την εθνοτική ομάδα των Παστούν του Δυτικού Αφγανιστάν, προέρχονταν από περιφερειακά θρησκευτικά σχολεία και οραματίζονταν την ενοποίηση της χώρας και την επαναφορά της ασφάλειας. Η περίοδος διακυβέρνησης των Ταλιμπάν, η οποία διήρκησε δέκα χρόνια (1979-1989) συνοδεύτηκε από νέες εσωτερικές μετακινήσεις πληθυσμών, αλλά και νέα έξοδο Αφγανών κυρίως της εθνοτικής ομάδας των Χαζάρα, οι οποίοι κατευθύνθηκαν κυρίως προς το Ιράν. Υπολογίζεται ότι άλλο ένα εκατομμύριο άνθρωποι εκτοπίστηκαν, λόγω του συστηματικού διωγμού από τους Ταλιμπάν (AREU, 2008).

Οι επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 στις ΗΠΑ, είχαν σαν αποτέλεσμα την επέμβαση των ξένων δυνάμεων στο Αφγανιστάν με στόχο την πτώση των Ταλιμπάν. Η Συμφωνία της Βόννης, την ίδια χρονιά, για την επίτευξη πολιτικής ομαλότητας στη χώρα ήταν αρκετά ελπιδοφόρα για τους Αφγανούς. Τα χρόνια που ακολούθησαν, όμως, ένας συνδυασμός παραγόντων, όπως οι συγκρούσεις μεταξύ της Βόρειας Συμμαχίας (υποστηριζόμενη από τις ΗΠΑ) και των Ταλιμπάν, καθώς και οι βίαιες συγκρούσεις μεταξύ των εθνοτικών ομάδων οδήγησαν 1,2 εκατομμύρια ανθρώπους να εκτοπισθούν εσωτερικά και εκατομμύρια περισσότερους να εγκαταλείψουν τη χώρα. Υπολογίζεται ότι, συνολικά, οι δυο κύριες μεταναστευτικές περίοδοι του Αφγανιστάν οδήγησαν το 1/3 σχεδόν του πληθυσμού σε αναζήτηση προστασίας σε Πακιστάν, Ιράν και άλλες χώρες (Δημητριάδη, 2013).

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Δείκτη Ειρήνης (Global Peace Index, GPI), σήμερα, η χώρα κατέχει την τρίτη θέση στην παγκόσμια κατάταξη των πιο επικίνδυνων και βίαιων χωρών, μετά τη Συρία και το Ιράκ (OCHA, 2017). Οι συγκρούσεις, οι επιθέσεις σε αμάχους (εγκαταστάσεις υγείας και σχολεία), οι συνεχείς παραβιάσεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου καθώς και του Νόμου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, έχει οδηγήσει σε πρωτοφανή επίπεδα εκτοπισμού, που αγγίζει το μισό εκατομμύριο ατόμων το Νοέμβριο του 2016 - ο υψηλότερος αριθμός που έχει καταγραφεί μέχρι σήμερα. Το 56% των εκτοπισμένων είναι παιδιά, τα οποία αντιμετωπίζουν ιδιαίτερο κίνδυνο κακοποίησης και εκμετάλλευσης (διακοπτόμενη σχολική φοίτηση, επιβλαβής παιδική εργασία, πρόωμοι και αναγκαστικοί γάμοι, σεξουαλική κακοποίηση, κ.λπ.) (OCHA, 2017).

4.2 Συρία

Η Συρία, χώρα της Μέσης Ανατολής, εκτείνεται ανάμεσα στη Μεσόγειο θάλασσα, την Αραβική έρημο και τον Ευφράτη ποταμό, ενώ συνορεύει με την Τουρκία, το Ιράκ, το Ισραήλ, την Ιορδανία και τον Λίβανο. Πρωτεύουσα της χώρας είναι η Δαμασκός. Από τους αρχαίους χρόνους αποτέλεσε σταυροδρόμι διαφόρων πολιτισμών, γεγονός που συνδέεται με την πλούσια πολιτισμική και ιστορική της κληρονομιά. Για αρκετά χρόνια η Συρία αποτέλεσε μια χώρα που εξελισσόταν οικονομικά με σημαντική άνοδο του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων. Οι συνθήκες άλλαξαν όταν το 2007, σημειώθηκε έντονη ξηρασία στην περιοχή, που είχε σαν αποτέλεσμα τη δραματική άνοδο της φτώχειας και την πολιτική αναταραχή (Pandey, 2015).

Στις 18 Δεκεμβρίου 2010 ξεκίνησε μια σειρά εξεγέρσεων στη Μέση Ανατολή και στη Βόρεια Αφρική, γνωστή ως "Αραβική Άνοιξη", η οποία επεδίωκε την απαλλαγή των αραβικών χωρών από τα απολυταρχικά καθεστώτα με αποτέλεσμα την απομάκρυνση του προέδρου της Τυνησίας Ζιν Ελ Αμπιντίν Μπεν Άλι και του Αιγύπτιου προέδρου Χόσνι Σαΐντ Μουμπάρακ από την εξουσία, τις συγκρούσεις στην Υεμένη, αλλά και την άνοδο του ISIS στη Συρία και το Ιράκ (Newsom & Lengel, 2012). Τον Μάρτιο του 2011, η αναταραχή εξαπλώθηκε στη Συρία και η κυβέρνηση απάντησε με την καταστολή του εν λόγω κινήματος στη χώρα πυροδοτώντας ένοπλη αντίσταση, στην οποία ενεπλάκησαν διάφορες πλευρές των οποίων τα συμφέροντα διαφοροποιούνταν, με αποτέλεσμα τη συχνή αλλαγή στη δυναμική των σχέσεων μεταξύ των εμπλεκόμενων. Οι άμεσα εμπλεκόμενοι στον πόλεμο ήταν οι κυβερνητικές δυνάμεις, η αντιπολίτευση, που χωρίστηκε αργότερα σε μετριοπαθή και ακραία, και οι κούρδικη μειονότητα στο βορρά. Η σύρραξη επεκτάθηκε άμεσα και έλαβαν μέρος τόσο ανατολικές και αραβικές χώρες, όσο και ευρωπαϊκές και άλλες παγκόσμιες μεγάλες δυνάμεις (Η.Π.Α., Ρωσία). Η συνεχόμενη και αυξανόμενη εμπλοκή δυνάμεων παρέτεινε τη διάρκεια της σύρραξης.

Εκατομμύρια κόσμου αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη χώρα με στόχο την αναζήτηση ασφαλούς τόπου, καθώς το καθεστώς του Μπασάρ αλ Άσαντ στοχοποίησε τους πολίτες επιτιθέμενο ανελέητα, με χημικά όπλα και βόμβες, οι τζιχαντιστές του ISIS υπέβαλαν τους Σύρους πολίτες, διαφωνούντες με το καθεστώς, σε δολοφονίες, βασανισμούς, σταυρώσεις, σεξουαλική δουλεία και άλλες ακρότητες, ενώ την ίδια στιγμή, άλλες ομάδες, όπως η Jabhatal-Nusra, επιδίδονταν εξίσου σε βασανισμούς και δολοφονίες και οι δυνάμεις εξομάλυνσης βομβάρδιζαν τη χώρα (Burchardi, Chaney, & Hassan, 2015).

Ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, άοπλοι πολίτες, νοσοκομεία και ανθρωπιστικές οργανώσεις αποτέλεσαν, μεταξύ άλλων, στόχους των επιθέσεων. Η πρόσφατη μαζική προσφυγική ροή από την χώρα της Συρίας αποτελεί την μεγαλύτερη που έχει καταγραφεί μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Εκτιμάται ότι 4,6 εκατομμύρια ανθρώπων έχουν εκτοπιστεί από την χώρα καταγωγής τους (UN, 2016., αναφ. στο Yenilmez, 2016), ενώ 7,6 εκατομμύρια είναι εκτοπισμένοι εντός της Συρίας. Οι περισσότεροι από τους Σύρους πρόσφυγες κατέφυγαν σε υποχρηματοδοτούμενα και πολυσύχναστα στρατόπεδα φιλοξενίας σε γειτονικές χώρες, όπως Λίβανος, Ιράκ, Ιορδανία, Τουρκία, αλλά οι κακές συνθήκες διαβίωσης, η αβεβαιότητα για το μέλλον και η έλλειψη προοπτικής επιστροφής στην πατρίδα τους τους ώθησαν να επιχειρήσουν το επικίνδυνο και αβέβαιο ταξίδι για μια καλύτερη ζωή στην Ευρώπη.

4.3 Παλαιστίνη

Μολονότι οι Εβραίοι και οι Άραβες Μουσουλμάνοι χρονολογούν τις διεκδικήσεις τους στην περιοχή της Παλαιστίνης δύο χιλιάδες χρόνια πριν, η τρέχουσα πολιτική σύγκρουση ξεκίνησε στις αρχές του 20ου αιώνα. Μέχρι το 1948, η Παλαιστίνη αναφέρεται συνήθως στη γεωγραφική περιοχή που βρίσκεται ανάμεσα στη Μεσόγειο Θάλασσα και τον ποταμό Ιορδάνη. Σήμερα, η Παλαιστίνη περιλαμβάνει θεωρητικά τη Δυτική Όχθη (έδαφος που χωρίζει το σημερινό Ισραήλ και την Ιορδανία) και τη Λωρίδα της Γάζας⁷ (γειτονική με το σημερινό Ισραήλ και την Αίγυπτο). Τα σύνορα δεν έχουν καθοριστεί επίσημα και πολλοί τομείς που διεκδικούν οι Παλαιστίνιοι έχουν καταληφθεί εδώ και χρόνια από τους Ισραηλινούς. Περισσότερες από 135 χώρες-μέλη των Ηνωμένων Εθνών αναγνωρίζουν την Παλαιστίνη ως ανεξάρτητο κράτος, αλλά το Ισραήλ και ορισμένες άλλες χώρες, συμπεριλαμβανομένων των Ηνωμένων Πολιτειών, δεν υιοθετούν αυτή την αναγνώριση (Beauchamp, 2018).

Το 1947, τα Ηνωμένα Έθνη πρότειναν ένα σχέδιο διχοτόμησης της Παλαιστίνης σε δύο τμήματα: ένα ανεξάρτητο εβραϊκό κράτος και ένα ανεξάρτητο αραβικό κράτος, με την Ιερουσαλήμ ως διεθνοποιημένη περιοχή (United Nations, 1947). Τον Μάιο του 1948, λιγότερο από ένα χρόνο μετά τη διχοτόμηση της Παλαιστίνης, η Βρετανία αποσύρθηκε από την Παλαιστίνη και το Ισραήλ έγινε ανεξάρτητο κράτος. Οι εκτιμήσεις δείχνουν ότι, την περίοδο αυτή, μεταξύ

⁷ Λωρίδα της Γάζας: περιοχή που καταλαμβάνει 140 τετραγωνικά μίλια (363 τετραγωνικά χιλιόμετρα) κατά μήκος της Μεσογείου, βορειοανατολικά της χερσονήσου του Σινά. Δεν αναγνωρίζεται ως de jure μέρος οποιασδήποτε χώρας. Διαθέσιμο στο: <https://www.britannica.com/place/Gaza-Strip> (1/6/2019)

700.000 και 900.000 Παλαιστινίων έφυγαν ή αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους (Parré, 2006). Η μεγάλη πλειοψηφία έφυγε σε γειτονικές Αραβικές χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Ιορδανίας⁸, η οποία το 1950 είχε προσαρτήσει επίσημα τη Δυτική Όχθη, όπου πολλοί πρόσφυγες ζήτησαν καταφύγιο.

Τον Ιούνιο του 1967, σε μια σύγκρουση που έμεινε γνωστή ως ο Πόλεμος των Έξι Ημερών, το Ισραήλ επιτέθηκε στην Αίγυπτο, την Ιορδανία και τη Συρία. Αυτή η σύντομη σύγκρουση, οδήγησε σε σημαντική αύξηση των εδαφών του Ισραήλ, καθώς το Ισραήλ πήρε τον έλεγχο της Λωρίδας της Γάζας⁹, της Δυτικής Όχθης, της χερσονήσου του Σινά (περιοχή της ερήμου που βρίσκεται ανάμεσα στη Μεσόγειο Θάλασσα και την Ερυθρά Θάλασσα) και των Υψιπέδων του Γκόλαν (ένα βραχώδες οροπέδιο που βρίσκεται ανάμεσα στη Συρία και το σημερινό Ισραήλ) (Encyclopaedia Britannica, n.d.). Ως συνέπεια του πολέμου του 1967, ένα άλλο κύμα παλαιστινίων προσφύγων έφυγε στην Ιορδανία¹⁰.

Στα χρόνια που ακολούθησαν τόσο οι συγκρούσεις όσο και οι απόπειρες επίλυσής τους συνεχίστηκαν και ενώ πολλές φορές, αρκετές από τις εξελίξεις στο Παλαιστινιακό ζήτημα, φάνηκε να οδηγούν στην πιθανή επίλυσή του κατέληξαν τελικά στην περιπλοκή του.

Στις συμφωνίες που κατά καιρούς επιτεύχθηκαν συμπεριλήφθηκαν ζητήματα υψίστης σημασίας όπως οι πρόσφυγες, οι παράνομοι ισραηλινοί εποικισμοί, το ζήτημα της Ανατολικής Ιερουσαλήμ και ο καθορισμός των συνόρων, η αδιαλλαξία όμως των δύο μερών οδήγησε σε αδιέξοδο, γεγονός που αποτέλεσε τη θρυαλλίδα για το ξέσπασμα της δεύτερης ιντιφάντα¹¹ το φθινόπωρο του 2000, απαριθμώντας στο τέλος της περισσότερους από 5.300 νεκρούς Παλαιστίνιους και 1.000 Ισραηλινούς (Martin, 2004). Το μεγάλο κόστος που επέφεραν οι

⁸ Η Ιορδανία είναι αραβική μουσουλμανική χώρα, που βρίσκεται στα βόρεια της Αραβικής Χερσονήσου. Συνορεύει με τη Συρία στα βόρεια, με το Ιράκ στα βορειοανατολικά, με τη Σαουδική Αραβία προς τα ανατολικά και νότια, και την Παλαιστίνη (Δυτική Όχθη) στα δυτικά. Έχει πρόσβαση στην Ερυθρά Θάλασσα μέσω της λιμενικής πόλης Ακάμπα, που βρίσκεται στο βόρειο άκρο του κόλπου της Ακάμπα. Έχει πάρει το όνομά της από τον ποταμό Ιορδάνη, ο οποίος διαπερνά τα δυτικά της σύνορα. Πρωτεύουσα της χώρας είναι το Αμμάν. Διαθέσιμο στο: <https://jordan.gov.jo/wps/portal/Home/AboutJordan> (1/5/2019)

⁹ Η Λωρίδα της Γάζας βρισκόταν υπό αιγυπτιακή στρατιωτική κυριαρχία από το 1949 έως το 1956 και από το 1957 έως το 1967. Εξαρχής, το κυριότερο οικονομικό και κοινωνικό πρόβλημα της περιοχής ήταν η παρουσία μεγάλου αριθμού Παλαιστινίων προσφύγων που ζούσαν σε ακραίες συνθήκες φτώχειας σε άθλιους προσφυγικούς καταυλισμούς. Η αιγυπτιακή κυβέρνηση δεν προσάρτησε την περιοχή στα εδάφη της και δεν έδωσε νομιμοποιητικά έγγραφα στους πρόσφυγες, παρά μόνο ταξιδιωτικά έγγραφα που υποτίθεται ότι τους βοηθούσαν στη μετακίνησή τους από και προς τη Λωρίδα της Γάζας. Το Ισραήλ δεν τους επέτρεψε να επιστρέψουν στα σπίτια τους ή να λάβουν αποζημίωση για την απώλεια ιδιοκτησίας τους. Διαθέσιμο στο: <https://www.britannica.com/place/Gaza-Strip> (1/6/2019)

¹⁰ Η Ιορδανία έχει τον μεγαλύτερο αριθμό προσφύγων από όλες τις χώρες της Μέσης Ανατολής και από τους πολυπληθέστερους καταυλισμούς προσφύγων στην περιοχή. Υπάρχουν δέκα επίσημοι και τρεις ανεπίσημοι καταυλισμοί προσφύγων της UNRWA. Σύμφωνα με την UNRWA, πέντε από τους καταυλισμούς ιδρύθηκαν στην Ανατολική Όχθη μετά τον πόλεμο του 1948 για περίπου 100.000 πρόσφυγες ενώ οι υπόλοιποι οκτώ χτίστηκαν μετά το 1967 για να φιλοξενήσουν περίπου 140.000 πρόσφυγες. Περισσότεροι από 370.000 εγγεγραμμένοι Παλαιστίνιοι πρόσφυγες εξακολουθούν να ζουν σε αυτούς τους καταυλισμούς κάτω από συνθήκες απόλυτης φτώχειας και επισφαλούς νομικού καθεστώτος. Διαθέσιμο στο: <https://www.unrwa.org/where-we-work/jordan> (1/6/2019)

¹¹ Ιντιφάντα ("Τίναγμα") είναι το όνομα που δόθηκε σε δύο παλαιστινιακές εξεγέρσεις, η πρώτη τον Δεκέμβριο του 1987 και η δεύτερη το φθινόπωρο του 2000, κατά της ισραηλινής κατοχής της Δυτικής Όχθης και της Λωρίδας της Γάζας.

συγκρούσεις δεν έδειξε να πτοεί καμία από τις δύο πλευρές κι έτσι τη δεύτερη ιντιφάντα ακολούθησε σειρά στρατιωτικών επιχειρήσεων στη Λωρίδα της Γάζας από το Ισραήλ, με αποκορύφωμα την επιχείρηση “Protective Edge” το καλοκαίρι του 2014, με ανυπολόγιστο κόστος σε ανθρώπινες απώλειες, καταστροφές υποδομών και προσφυγοποίηση μεγάλου αριθμού ατόμων¹². Η χωρίς προηγούμενο επίθεση του Ισραήλ προκάλεσε διεθνείς αντιδράσεις, ενώ η Διεθνής Αμνηστία κατηγόρησε το Ισραήλ για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (Institut Europeu de la Meditterrania, 2015)

Τον Μάιο του 2017, οι ηγέτες της Χαμάς¹³ παρουσίασαν ένα έγγραφο που πρότεινε τη δημιουργία ενός παλαιστινιακού κράτους χρησιμοποιώντας τα καθορισμένα σύνορα του 1967, με πρωτεύουσα την Ιερουσαλήμ. Ωστόσο, η ομάδα αρνήθηκε να αναγνωρίσει το Ισραήλ ως κράτος και η ισραηλινή κυβέρνηση απέρριψε αμέσως το σχέδιο (Institut Europeu de la Meditterrania, 2018).

Η 52ετής κρίση στην Παλαιστίνη, έχει οδηγήσει τον πληθυσμό της σε παρατεταμένη ανθρωπιστική κρίση. Στη Γάζα, οι επαναλαμβανόμενες συγκρούσεις, ο αποκλεισμός από ξηράς, αέρα και θάλασσας, οι τρεις πόλεμοι τα τελευταία έντεκα χρόνια και, σε κάποιο βαθμό, οι εσωτερικές διαιρέσεις, έχουν οδηγήσει την οικονομία σε «ελεύθερη πτώση» και την υγειονομική περίθαλψη και άλλες βασικές υποδομές σε πλήρη κατάρρευση. Η χρόνια ενεργειακή κρίση (περικοπές ισχύος κατά 18-20 ώρες την ημέρα) παρεμποδίζουν την παροχή βασικών υπηρεσιών και παραμορφώνουν την παραγωγική δραστηριότητα, αν και από τα τέλη Οκτωβρίου 2018, η παράδοση καυσίμων που χρηματοδοτήθηκε από το Κατάρ προκάλεσε σημαντική, αν και προσωρινή, βελτίωση του εφοδιασμού με ηλεκτρισμό. Τα νοσοκομεία, οι εγκαταστάσεις επεξεργασίας υδάτων και λυμάτων και οι υπηρεσίες συλλογής στερεών αποβλήτων εξακολουθούν να βασίζονται σε καύσιμα έκτακτης ανάγκης συντονισμένα από τον ΟΗΕ για τη διατήρηση βασικών υπηρεσιών, ενώ ο παράκτιος υδροφόρος ορίζοντας, η μοναδική πηγή νερού της Γάζας, έχει σχεδόν εξαντληθεί λόγω της υπεράντλησης και της εισβολής θαλάσσιου ύδατος,

¹²Στις 2 Αυγούστου, η UNICEF δηλώνει ότι από την έναρξη της επιχείρησης Προστατευτική άκρη, έχουν πεθάνει 296 παιδιά και έφηβοι από την Παλαιστίνη, που αντιπροσωπεύουν το 30% των αμάχων. Σύμφωνα με το υπουργείο Υγείας στη Γάζα, ο συνολικός αριθμός των θανάτων υπερβαίνει τα 1.650 στη Λωρίδα της Γάζας. Ο Ύπατος Αρμοστής των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Navi Pillay, ζητά από το Ισραήλ να αναλάβει την ευθύνη για τις "αυξανόμενες ενδείξεις εγκλημάτων πολέμου" που διαπράττει ο ισραηλινός στρατός στη Γάζα. (IEMed, 2015)

¹³Το HAMAS είναι ένα ακριτικόλεξο που προέρχεται από τα αραβικά αρχικά του ισλαμικού κινήματος αντίστασης (Harakat Al-Muqawama Al-Islamiyyah), αλλά το οποίο φέρει και το κυριολεκτικό νόημα του «ζήλου». Ένα παρακλάδι της Μουσουλμανικής Αδελφότητας HAMAS ιδρύθηκε το 1987, κατά την πρώτη Παλαιστινιακή ιντιφάντα. Το πλαίσιο για τη δημιουργία της HAMAS ήταν οι συνεχιζόμενες αποτυχίες των προσπαθειών για την επίτευξη του στόχου της παλαιστινιακής κρατικής κυριαρχίας (Martin, 2004).

αναγκάζοντας τον φτωχό πληθυσμό να αγοράζει νερό από φορτηγά, συχνά χαμηλής ποιότητας, έως και 20 φορές ακριβότερο από το κόστος του νερού από το δίκτυο (OCHA, n.d.).

Από τα 4,95 εκατομμύρια του συνολικού πληθυσμού, τα 1,6 εκατομμύρια άτομα (περίπου το 80% του συνολικού πληθυσμού της Γάζας) χρειάζονται ανθρωπιστική βοήθεια, ενώ από τις 30 Μαρτίου 2018 στη Γάζα, περισσότεροι από 250 Παλαιστίνιοι σκοτώθηκαν και πάνω από 25.000 τραυματίστηκαν (4.300 από αυτούς ήταν παιδιά) σε διαμαρτυρίες (OCHA, n.d.).

Όσον αφορά το διεθνές δίκαιο για τους πρόσφυγες, οι Παλαιστίνιοι, σε αντίθεση με οποιαδήποτε άλλη ομάδα προσφύγων στον κόσμο, δεν εμπίπτουν στην προστασία της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες¹⁴ (UNHCR). Αντ' αυτού, οι περισσότεροι Παλαιστίνιοι πρόσφυγες υπάγονται στην Υπηρεσία Αρωγής και Έργων των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες της Παλαιστίνης στην Εγγύς Ανατολή (UNRWA, 2012). Οι Παλαιστίνιοι παραμένουν εκτός της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων (Σύμβαση για τους Πρόσφυγες) και του Πρωτοκόλλου του 1967 (Πρωτόκολλο για τους Πρόσφυγες). Όσο η UNRWA εξακολουθεί να τους παρέχει βοήθεια, οι Παλαιστίνιοι πρόσφυγες εξαιρούνται των βασικών δικαιωμάτων προστασίας που εγγυάται το διεθνές δίκαιο σε όλους τους άλλους πρόσφυγες στον κόσμο (Akram, 2000). Όταν η βοήθεια αυτή παύει για οποιονδήποτε λόγο, τα πρόσωπα αυτά δικαιούνται τα οφέλη της Σύμβασης για τους Πρόσφυγες (Akram, 2000).

¹⁴ Βλ. Σημείωμα της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες για την Ερμηνεία του Αρθρου 1Δ της Σύμβασης για το Καθεστώς των Προσφύγων και του Αρθρου 12 (1) (α) της Οδηγίας της ΕΕ για την Αναγνώριση του Καθεστώτος του Πρόσφυγα στις υποθέσεις των Παλαιστινίων Προσφύγων που αιτούνται διεθνή προστασία.

Διαθέσιμο στο: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=52550ef14> (1/6/2019)

Κεφάλαιο 5

Abdul

5.1 Βιογραφικά στοιχεία

Ο Abdul¹⁵ γεννήθηκε το 1995 στο Αφγανιστάν¹⁶. Η ζωή του ίδιου και της οικογένειάς του φαίνεται να κυλούσε ήρεμα στην πόλη Herat, στο βορειοδυτικό Αφγανιστάν. Η μητέρα του, δασκάλα σε σχολείο θηλέων και ο πατέρας του εργαζόμενος σε εταιρεία με μοτοσυκλέτες, φαίνεται ότι κατάφερναν να εξασφαλίζουν ένα άνετο και μεγάλο σπίτι και μια ζωή ήρεμη χωρίς οικονομικές δυσκολίες. Ο ίδιος, φοιτητής σε ένα από τα καλύτερα πανεπιστήμια της χώρας του, ενώ τα δύο ανήλικα αδέρφια του φοιτούσαν στο ίδιο σχολείο που δίδασκε η μητέρα τους.

Όλα άλλαξαν στη ζωή του Abdul και της οικογένειάς του, όταν η μητέρα του προσπάθησε να προστατέψει μια 14χρονη μαθήτριά της όταν η οικογένειά της αποφάσισε να την αναγκάσει να παντρευτεί έναν άντρα τριάντα χρόνια μεγαλύτερό της και μέλος των Ταλιμπάν. Μετά από ένοπλη επίθεση, η οποία δεν κατέληξε σε θύματα αλλά σε απειλές που δέχτηκε στο σπίτι η οικογένεια του Abdul από τους συγγενείς της μαθήτριας, πήραν την απόφαση να εγκαταλείψουν τη χώρα τους.

Έτσι ξεκίνησαν το ταξίδι για την Ευρώπη, προκειμένου να ζήσουν σε μια ασφαλή χώρα και να συνεχίσουν τα παιδιά τους τις σπουδές τους. Ένα ταξίδι που διήρκεσε ένα μήνα περίπου, ταξιδεύοντας αρχικά νόμιμα, με διαβατήριο και visa στο Ιράν και μετά, με τη βοήθεια των διακινητών, στην Τουρκία κάτω από αντίξοες συνθήκες. Ο χρόνος άφιξής τους στην Ελλάδα συνέπεσε με την ημερομηνία σύναψης της συμφωνίας μεταξύ ΕΕ και Τουρκίας και το κλείσιμο των συνόρων.

Τους μήνες που ακολούθησαν, πεπεισμένη πια η οικογένεια ότι τα σύνορα δεν θα ανοίξουν, προσπάθησε να περάσει τα σύνορα πληρώνοντας διακινητές. Μετά από κάποιες αποτυχημένες προσπάθειες, συλλήψεις, και ταλαιπωρία, η μητέρα και τα δυο ανήλικα αγόρια κατάφεραν να φτάσουν στη Γερμανία, όχι όμως ο Abdul και ο πατέρας του, οι οποίοι συνελήφθησαν από την αστυνομία των Σκοπίων και επαναπροωθήθηκαν στην Ελλάδα.

¹⁵ Τα ονόματα όλων των συμμετεχόντων έχουν αλλαχθεί καθώς επίσης προσωπικά στοιχεία που θα μπορούσαν να προδίδουν την ταυτότητά τους παραλείπονται.

¹⁶ Βλ. κεφάλαιο 4.1

Δεκατρείς μήνες μετά την άφιξή του στην Ελλάδα, μένει στα Ιωάννινα μαζί με τον πατέρα του σε ξενοδοχείο που μισθώνει η Ύπατη Αρμοστεία για τους Αφγανούς πρόσφυγες και ο ίδιος εργάζεται σε μια ΜΚΟ ως δάσκαλος της μητρικής του γλώσσας.

Αν και ο ίδιος δεν ανησυχεί ιδιαίτερα για τον εαυτό του και πιστεύει πως θα μπορούσε να ζήσει στην Ελλάδα, περιμένει να επανασυνδεθεί με την οικογένειά του, γιατί θεωρεί ότι η παρουσία και η βοήθειά του θα είναι απαραίτητες για τους γονείς του. Όνειρό του είναι να ολοκληρώσει τις πανεπιστημιακές του σπουδές, να αρχίσει να παίζει ποδόσφαιρο και να ζήσει μία ευτυχισμένη ζωή με υγεία και ειρήνη. Και αυτό είναι κάτι που το επιθυμεί για όλους τους ανθρώπους.

5.2 Παράγοντες απόθησης

Ο Abdul καταγόμενος από μια χώρα, η οποία κατέχει την τρίτη θέση ανάμεσα στις πιο βίαιες και επικίνδυνες χώρες στον κόσμο, όπου σχεδόν 4εκ. του πληθυσμού της ζουν υπό καθεστώς φόβου και ανασφάλειας και όπου πάνω από 9εκ. χρειάζονται ανθρωπιστική βοήθεια, αισθάνεται την ανάγκη να διαχωρίσει από την αρχή της συνέντευξης, ότι η δική του οικογένεια δεν έφυγε από τη χώρα λόγω της φτώχειας, αλλά για διαφορετικούς λόγους. Από τα πρώτα λεπτά της συνέντευξης ο αφηγητής δίνει σημαντικά στοιχεία που συγκροτούν την ταυτότητά του. Γιός ενός μηχανικού που δούλευε σε μια εταιρία μοτοσυκλετών και μιας δασκάλας πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, φοιτητής ο ίδιος, δεν αντιμετώπιζαν οικονομικά προβλήματα και ζούσαν σε ένα μεγάλο σπίτι στη Herat, σε μια από τις σημαντικότερες πόλεις του βορειοδυτικού Αφγανιστάν. Τα στοιχεία αυτά, καθώς και οι συνυποδηλώσεις τους και οι μεταξύ τους συσχετίσεις, μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστούν ένα πλέγμα νοηματοδοτήσεων, μια δομή νοήματος που αποτελεί το υπόβαθρο για να οροθετήσει το υποκείμενο την ταυτότητά του. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω στοιχεία θα μπορούσε να υποστηριχθεί ενδεχομένως ότι ο αφηγητής τοποθετείται¹⁷ απέναντι στον "μη οικείο σημαντικό άλλο", τη συνεντεύκτρια εν προκειμένω, ως «διαφορετικός» από την στερεότυπη εικόνα που ακολουθεί τους συμπατριώτες του, αυτή της οικονομικής και κοινωνικής εξαθλίωσης.

Η κατάσταση είναι διαφορετική σε κάθε μέρος, σε κάποιες πόλεις έχουμε πολύ σκληρό πόλεμο και: σε κάποιες περιοχές, σε άλλες πόλεις έχουμε πόλεμο, για

¹⁷ Βλ. κεφάλαιο 2.3

παράδειγμα Ταλιμπάν και ISIS στο χωριό και έχουμε άλλη κατάσταση στο κέντρο της πόλης. Για παράδειγμα, έρχονται (και σκοτώνουν) κάποια άτομα και σχετικά με την οικογένεια μου εμείς φύγαμε από το Αφγανιστάν για διαφορετικό λόγο.

Ξεκινά την αφήγησή του σκιαγραφώντας σύντομα αλλά μεστά τις συνθήκες που επικρατούν στην πατρίδα του. Εστιάζει στην εμπόλεμη κατάσταση που μαστιάζει τις αγροτικές περιοχές και στη βία και την τρομοκρατία που επισκιάζει τις αστικές περιοχές του Αφγανιστάν, αλλά και στο κρίσιμο γεγονός ο οποίος έτρεψε αυτόν και την οικογένειά του σε φυγή. Στη σύντομη αυτή περιγραφή ο Abdul φωτίζει το πλαίσιο στο οποίο διαδραματίστηκε το γεγονός το οποίο επέφερε τη μεταβολή στη ζωή του ίδιου και της οικογένειάς του και δημιουργεί το υπόβαθρο για την οροθέτηση της ταυτότητάς τους. Χαρακτηριστικά αναφέρει:

«...είχαμε τα πάντα στο Αφγανιστάν, για παράδειγμα δεν είχαμε κανένα οικονομικό πρόβλημα και επειδή ήμασταν στην πόλη Χεράτ, ναι η πόλη Χεράτ δεν είναι ασφαλές μέρος αλλά δεν είχαμε Ταλιμπάν, όπως για παράδειγμα στην πόλη Φαράχ, στο Καντάρ, σε άλλες πόλεις, δεν έχουμε Ταλιμπάν στην κεντρική πόλη, στο κέντρο είσαι ασφαλής, αλλά επειδή έχουν πολλούς ανθρώπους και μπορούν να σκοτώσουν οποιονδήποτε με όπλο. Αυτό είναι δύσκολο στην πόλη μου. Για παράδειγμα αν θελήσουν να σκοτώσουν οποιονδήποτε μπορούν να το κάνουν. Αυτό είναι δύσκολο. Αλλά σε άλλες πόλεις όπως για παράδειγμα στην Καμπούλ, στο Κανταχάρ, στην Γκάζνι, στην Φαράχ, σε άλλες πόλεις (αναμειγνύουν) κοινωνική επίθεση ή πηγαίνουν ανά γκρουπ και θέλουν να πάρουν την εξουσία των πόλεων. Αλλά στην πόλη μου, είναι διαφορετικά. Όλα είναι με όπλο. Δίνουν χρήματα, για παράδειγμα για ένα άτομο για να τον σκοτώσει, να σκοτώσει ένα άλλο άτομο. Αυτό είναι δύσκολο στην πόλη μου.

Έτσι, επιχειρεί να καταστήσει σαφές από την αρχή ότι η οικογένειά του, μιας και κατοικούσε στο κέντρο της πόλης Herat, δεν βίωσε άμεσα τον πόλεμο και ότι η απόφαση για την φυγή από την πατρίδα πάρθηκε για άλλο λόγο. Η αιτία που διατάραξε αιφνίδια την ήσυχη ζωή της οικογένειας, ήταν η προσπάθεια της μητέρας του να προστατέψει την 14χρονη μαθήτριά της από την οικογένειά της, η οποία ήθελε να την αναγκάσει να παντρευτεί έναν άντρα τριάντα χρόνια μεγαλύτερό της και μέλος των Ταλιμπάν.

Και ήταν δασκάλα θηλέων και μία από τις μαθήτριες της, ήταν δεκατεσσάρων ετών και η οικογένεια της, ήθελαν να την παντρέψουν με έναν που ήταν μέλος των Ταλιμπάν και τότε το κορίτσι δεν ήθελε να το δεχτεί αυτό, και η οικογένεια της, της είπε ότι αυτό δε γίνεται. Και μετά από αυτό ζήτησε βοήθεια από την μητέρα μου.

Η μητέρα του Abdul έστειλε την μαθήτριά της σε χώρο φιλοξενίας κακοποιημένων γυναικών και προσπάθησε να πείσει την οικογένεια της ότι ήταν πολύ μικρή για να παντρευτεί και ότι θα έπρεπε να συνεχίσει το σχολείο της καθώς ήταν πολύ καλή μαθήτρια. Η πρωτοβουλία της αυτή οδήγησε σε μια σειρά εξελίξεων που είχαν σαν αποτέλεσμα το θάνατο του υποψήφιου γαμπρού και τον εξαναγκασμό της οικογένειας του Abdul σε φυγή από τη χώρα, μετά την ένοπλη επίθεση που δέχθηκαν στο σπίτι τους για αντίποινα.

Παρά το γεγονός ότι, τόσο σύμφωνα με το αφγανικό αστικό δίκαιο, όσο και με το ισλαμικό δίκαιο, απαιτείται συναίνεση για την τέλεση του γάμου και παρά το γεγονός ότι το αστικό αφγανικό δίκαιο ορίζει ως ελάχιστο όριο ηλικίας των μελλονύμφων τα δεκαέξι έτη, η νομοθεσία δεν εφαρμόζεται και οι γάμοι ανήλικων κοριτσιών στο Αφγανιστάν είναι μια ευρέως διαδεδομένη πρακτική. Οι παραδοσιακές γαμήλιες πρακτικές¹⁸ είναι συνήθειες και συχνά δημιουργούν ή οδηγούν σε καταστάσεις καταναγκαστικού γάμου και βίας κατά των γυναικών. Τα κοινωνικοπολιτισμικά πρότυπα και οι παραδόσεις που αφορούν το γάμο αποτελούν και έναν από τους βασικότερους λόγους για τα εξαιρετικά χαμηλά ποσοστά εκπαίδευσης των κοριτσιών στο Αφγανιστάν (WENR, 2016).

Ένας ακόμη βασικός λόγος για τον οποίο τα κορίτσια στο Αφγανιστάν δεν πηγαίνουν καθόλου στο σχολείο ή το εγκαταλείπουν νωρίς είναι το γεγονός ότι το ποσοστό των γυναικών εκπαιδευτικών είναι εξίσου χαμηλό. Το ποσοστό των γυναικών εκπαιδευτικών ανέρχεται στο 34% στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (Traiding Economics, 2017) και συναντάται κυρίως στις μεγάλες πόλεις, καθώς στις αγροτικές περιοχές οι γυναίκες εκπαιδευτικοί αποτελούν το 5%. Αυτό οφείλεται κυρίως στην παράδοση και τους κοινωνικούς κανόνες, οι οποίοι δεν επιτρέπουν στις γυναίκες να κυκλοφορούν έξω από το σπίτι τους χωρίς τη συνοδεία ενός άνδρα συγγενή. Όπως

¹⁸ Baad είναι η πρακτική μέσω της οποίας οι γυναίκες χρησιμοποιούνται ως αποζημίωση για εγκληματικές πράξεις ή ως αποζημίωση για σωματική βλάβη που υπέστη κάποιο μέλος της οικογένειας. Badal είναι η πρακτική μέσω της οποίας οι γυναίκες χρησιμοποιούνται ως αποζημίωση για την αποπληρωμή χρέους προς την οικογένεια. CORI Thematic Report Afghanistan; Blood Feuds February 2014. Διαθέσιμο στο <https://www.refworld.org/pdfid/53199ef64.pdf>. Ανακτήθηκε στις 30/4/2019.

χαρακτηριστικά αναφέρει μια παροιμία της φυλής Παστούν (η μεγαλύτερη φυλετική ομάδα στο Αφγανιστάν), "για τις γυναίκες, υπάρχει είτε το σπίτι (koor), είτε ο τάφος (goor)" (Mashwani, 2017).

Υπό αυτές τις κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες, οι οποίες επικρατούν στη χώρα, οι ενέργειες της μητέρας του Abdul αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα, καθώς αφήφησε τους κινδύνους στους οποίους εξέθετε τόσο την ίδια, όσο και την οικογένειά της προκειμένου να βοηθήσει την μαθήτριά της. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η μητέρα δεν είχε αναφέρει τις ενέργειές της για τη μαθήτριά της ούτε στον σύζυγό της, ούτε στον Abdul, παρά μόνο μετά την επίθεση που δέχτηκε η οικογένεια στο σπίτι της:

Ναι, αρχικά, πριν επιτεθεί αυτή η οικογένεια στο σπίτι μου, η μητέρα μου, δεν είπε τίποτα ούτε σε μένα ούτε στον πατέρα μου, επειδή ανησυχούσε, και τότε όταν επιτέθηκαν στο σπίτι μας, μετά από αυτό η μητέρα μου άρχισε να το σκέφτεται, τι θα μπορούσε να κάνει γιατί πραγματικά θα μπορούσαν να μας είχαν σκοτώσει μετά από την επίθεση αυτή και μετά από αυτό η μητέρα μου με τον πατέρα μου αποφάσισαν να φύγουμε από το Αφγανιστάν επειδή δεν είχαμε άλλη επιλογή.

Από τα λεγόμενα του Abdul η μητέρα του φαίνεται να έχει την απόλυτη υποστήριξη του συζύγου της και των τριών γιών της. Ο ίδιος αναφέρει ότι αν ήταν στη θέση της μητέρας του θα ενεργούσε με τον ίδιο τρόπο:

Ναι μία φορά το είπε ότι αν δεν είχε βοηθήσει εκείνο το κορίτσι ίσως αυτά τα πράγματα δεν θα συνέβαιναν στην οικογένεια μου αλλά από την άλλη Εγώ αν ήμουν στην θέση της μητέρας μου ίσως επίσης να βοηθούσα αυτό το κορίτσι. Επειδή είναι δύσκολο για ένα κορίτσι να ζήσει με ένα άτομο που είναι τριάντα χρόνια μεγαλύτερος και θα ήταν με έναν Ταλιμπάν, συγγνώμη αυτό δεν υπάρχει πρόβλημα με τη μητέρα μου. Επειδή προσπάθησε να βοηθήσει ένα κορίτσι. Ήταν Νομίζω ήταν η καλύτερη απόφαση.

Στο ίδιο υποστηρικτικό πλαίσιο κινείται και η περιγραφή της στάσης που τήρησε ο πατέρας:

Η γνώμη του πατέρα μου είναι ίδια με την δικιά μου. Ναι. Νομίζω μετά από δέκα μέρες που φύγαμε από το Αφγανιστάν κατά την διάρκεια των δέκα ή είκοσι

ημερών[η μητέρα] είπε ότι: “Αν δεν την βοηθούσα αυτό το πράγμα δεν θα συνέβαινε”. Αλλά εγώ και ο πατέρας μου μιλήσαμε με την μητέρα μου, της είπαμε: “Μην ανησυχείς, ήταν η καλύτερη απόφαση, επειδή προσπάθησες να βοηθήσεις ένα κορίτσι.” Οπότε δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα.

Μία από τις αιτίες στις οποίες αποδίδει τη στάση της μητέρας του ο Abdul είναι κάποιου τύπου μητρική επένδυση στη μαθήτριά της.

Ναι, έχω δύο αδερφούς. Δεν έχω αδερφή για αυτό η μητέρα μου προσπάθησε να βοηθήσει το κορίτσι αυτό επειδή δεν έχει καμία κόρη.

Στην επικοινωνιακή κατάσταση της συνέντευξης και απέναντι σε έναν "μη οικείο σημαντικό άλλο", τη συνεντεύκτρια, ο αφηγητής φροντίζει να αιτιολογήσει και να επεξηγήσει κάθε ενέργεια της μητέρας του σε μια προσπάθεια να μην αφήσει περιθώριο αμφισβήτησης για την ορθότητα των ενεργειών της, αλλά και να ενισχύσει παράλληλα την «διαφορετικότητα» του λόγου φυγής της οικογένειας.

5.3 Η διαδρομή

Στη συνέχεια της συνέντευξης και καθώς η συνεντεύκτρια ζητά από τον Abdul να περιγράψει το ταξίδι από τη χώρα του στην Ελλάδα, έχει ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι ο αφηγητής παρακάμπτει όλη αυτή την περίοδο και φτάνει στο παρόν. Αναφέρει εντελώς επιγραμματικά ότι η οικογένειά του έφτασε στην Ελλάδα, εκτίμησε ότι οι συνθήκες για εύρεση εργασίας είναι δύσκολες, προσπάθησαν να διασχίσουν τα σύνορα για την Ευρώπη, μόνο η μητέρα και τα αδέρφια του το κατάφεραν, ενώ ο ίδιος παραμένει με τον πατέρα του στην Ελλάδα αναμένοντας το πρόγραμμα επανασύνδεσης. Χαρακτηριστικά αναφέρει:

«...φύγαμε από το Αφγανιστάν όλοι μαζί για την Ελλάδα και προσπαθήσαμε να φύγουμε από την Ελλάδα εξαιτίας, επειδή εδώ δεν είναι καλή η κατάσταση, για δουλειά είναι πολύ δύσκολο. Και προσπαθήσαμε μαζί και η μητέρα μου και τα αδέρφια μου μπόρεσαν να διασχίσουν τα σύνορα αλλά εγώ και ο πατέρας μου δεν μπορέσαμε. Και είμαστε ακόμα εδώ. Και περιμένουμε για το πρόγραμμα επανασύνδεσης».

Αυτή η επιλογή αφήγησης στο συγκεκριμένο σημείο της συνέντευξης θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως άρνηση του αφηγητή να αναφερθεί στις δυσκολίες και στην τραυματική εμπειρία του επίπονου ταξιδιού. Ο αφηγηματικός λόγος του Abdul που αφορούσε στο ταξίδι δεν περιέχει εκτενείς αφηγηματικές διαδρομές και η συνέντευξη προχωρά με εναύσματα και ερωτήσεις της συνεντεύκτριας. Παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισε κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τόσο ο ίδιος όσο και η οικογένειά του αποφεύγει να υιοθετήσει επιφανειακές ερμηνείες και συναισθηματικά φορτισμένες προσεγγίσεις. Περιγράφει τις αλλεπάλληλες προσπάθειες στις οποίες προέβη η οικογένειά του να περάσει τα σύνορα χωρίς καμία προσπάθεια να προκαλέσει συμπάθεια ή συγκίνηση. Αντιθέτως, η εικόνα που δίνει είναι αυτή της οικογένειας που ακολουθεί μια εξατομικευμένη στρατηγική δράσης και προβαίνει σε δικές της ενέργειες προκειμένου να υλοποιηθεί ο στόχος της. Οι οικογένειες που εκφράζουν συγκίνηση, φροντίδα και υποστήριξη, καθώς και καλή συνεργατική επίλυση προβλημάτων έχει διαπιστωθεί ότι έχουν περισσότερες πιθανότητες να αντιλαμβάνονται τις προκλήσεις που συναντούν με τρόπους με τους οποίους μπορούν να αναλάβουν ουσιαστική δράση είτε για να αλλάξουν, είτε για να δεχθούν τις περιστάσεις (Merali, 2005). Το γεγονός ότι αυτές οι οικογένειες είναι πιθανότερο να αντιμετωπίζουν τις προκλήσεις και τις δυσκολίες ως ευκαιρία για να αναλάβουν ουσιαστική δράση για την αντιμετώπιση ή την αλλαγή της κατάστασης ενδεχομένως εξηγεί το γιατί αναφέρονται με λιγότερες λεπτομέρειες στα προβλήματα που αντιμετώπισαν τόσο κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, όσο και για τις συνθήκες διαβίωσης στα Κέντρα Προσφύγων.

Σε αυτό το σημείο έχει ενδιαφέρον να αναφερθεί ότι ο αφηγητής από τη αρχή της συνέντευξης αναφέρεται στην οικογένειά του και σπανίως χρησιμοποιεί πρώτο πρόσωπο. Ο Abdul φαίνεται να αξιώνει ως πρωτότοκος και ενήλικος γιος της οικογένειας να έχει καθοριστικό λόγο στις αποφάσεις και τις ενέργειες της οικογένειας και προσδιορίζει το ρόλο του σταθεροποιητή και ενδυναμωτή μέσα σε αυτή. Παρουσιάζει τον εαυτό του ως πρωταγωνιστή σε κρίσιμες στιγμές στην διαδρομή της οικογένειας, όπως για παράδειγμα όταν έπρεπε να χωριστεί η οικογένεια και να φύγει η μητέρα με τα αδέρφια, ενώ ο ίδιος να μείνει με τον πατέρα του στην Ελλάδα:

Δεν υπήρχε χώρος για μένα και τον πατέρα μου, ήταν περίπου 15 άλλα άτομα και δεν μπορούσαμε να η μητέρα μου άρχισε να κλαίει αλλά της είπα να φύγει: «Αν διασχίσεις τα σύνορα είναι εντάξει». Μετά από αυτό έφυγαν στην Ευρώπη.

Αξίζει να αναφερθεί στο σημείο αυτό η στρατηγική δράσης που ακολούθησε η οικογένεια, η απόφαση δηλαδή που πήρε να φύγει η μητέρα με τα δύο ανήλικα παιδιά της στη Γερμανία και να παραμείνει ο Abdul και ο πατέρας του στην Ελλάδα. Παρά το γεγονός ότι ο Abdul ξέρει ότι μπορεί να αποκλειστεί από το πρόγραμμα επανασύνδεσης οικογενειών καθώς είναι ενήλικος, επιλέγει να παραμείνει στην Ελλάδα προτάσσοντας ως αρχή και αξία της οικογένειας το συμφέρον και την ασφάλεια των πιο ευάλωτων μελών της.

5.4 Διαβίωση στην Ελλάδα

Η αποχώρηση της μητέρας και των αδερφών του Abdul αποτελούν ένα κομβικό σημείο για την περαιτέρω πορεία ζωής του αφηγητή καθώς πλέον η αβεβαιότητα και η αναμονή είναι τα συναισθήματα που διακατέχουν τόσο τον ίδιο όσο και τα μέλη της οικογένειάς του. Το πρόγραμμα επανασύνδεσης οικογενειών φαίνεται να είναι η μόνη λύση για την οικογένεια, αλλά όχι για τον ίδιο τον Abdul καθώς είναι ενήλικας και οι πιθανότητες να επωφεληθεί από το πρόγραμμα είναι λίγες. Αβέβαιος φαίνεται να είναι και ο χρόνος αναμονής και παραμονής στην Ελλάδα αν τελικά επανασυνδεθούν με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας.

Σε αυτό το σημείο της συνέντευξης ο Abdul φαίνεται να αναλαμβάνει σαφώς το ρόλο του πρωταγωνιστή. Προβάλλοντας τον εαυτό του ως ενεργό υποκείμενο, είναι εκείνος που αποφασίζει ότι δεν θα μείνουν στη δομή φιλοξενίας του Ελληνικού και επιλέγει να επιστρέψει μαζί με τον πατέρα του στο καμπ της Φιλιππιάδας. Σημαντικό ρόλο στην απόφασή του να επιστρέψει στη Φιλιππιάδα φαίνεται ότι παίζουν οι φιλικές σχέσεις που έχει αναπτύξει με Έλληνες, τους τρεις μήνες που έμεινε εκεί μαζί με την οικογένειά του, πριν την αποχώρηση της μητέρας του και των αδερφών του:

«...η κατάσταση στο καμπ στο Ελληνικό ήταν μεγάλο κάμπ, περισσότεροι άνθρωποι και αποφάσισα να πάμε πίσω στο κάμπ στην Φιλιππιάδα. Επειδή έχω περισσότερους Έλληνες φίλους εκεί».

Ο Abdul διατηρεί τις φιλικές σχέσεις που έχει αναπτύξει ακόμη και όταν μεταφέρθηκε από το καμπ της Φιλιππιάδας σε ξενοδοχείο στα Ιωάννινα μαζί με άλλους ομοεθνείς του. Φροντίζει να τους επισκέπτεται τακτικά και γιόρτασε μαζί με τις οικογένειές τους τις μέρες των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς. Οι κοινωνικές σχέσεις που αντανακλούν φιλικότητα συνδέονται άμεσα με

την αίσθηση ασφάλειας των προσφύγων και αποτελούν σημαντικό παράγοντα θετικής κρίσης της ποιότητας ζωής τους.

Οι προσπάθειές του Abdul για την επίτευξη μιας κανονικότητας στην καθημερινότητά του για το χρόνο που παραμένει στην Ελλάδα δε σταματούν μόνο στις κοινωνικές σχέσεις που διατηρεί με τους ντόπιους. Όταν του δόθηκε η ευκαιρία να προσφέρει εθελοντικά τις υπηρεσίες του σε μια από τις ΜΚΟ που προσέφεραν μαθήματα αγγλικών σε προσφυγόπουλα ξεκίνησε ως μεταφραστής. Λίγο αργότερα υπέγραψε τρίμηνη σύμβαση με την ΜΚΟ και πλέον εργάζεται ως βοηθός των διδασκόντων.

Στην ερώτηση της συνεντεύκτριας σχετικά με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει ο Abdul στην Ελλάδα, ο αφηγητής επιλέγει να απαντήσει με μια γενική περιγραφή για την Ελλάδα και τους Έλληνες και αμέσως μετά για τις δυσκολίες των προσφύγων. Ο αφηγητής, ενδεχομένως και επειδή μιλά σε μία Ελληνίδα, περιγράφει την Ελλάδα ως «καλή χώρα», περισσότερο από τις άλλες, χωρίς να διευκρινίζει ποιες άλλες. Η ποιότητα των Ελλήνων και η πολιτισμική εγγύτητα που εντοπίζει μεταξύ της Ελλάδας και του Αφγανιστάν είναι οι λόγοι της θετικής του αποτίμησης γι' αυτή τη χώρα υποδοχής. Όμως το γεγονός ότι η χώρα βρίσκεται σε οικονομική ύφεση και η ανεργία μαστίζει σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού της καθιστά τις προοπτικές για εύρεση σταθερής εργασίας από τους πρόσφυγες απαγορευτική:

-Λοιπόν, ποιες είναι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζεις τώρα, στην Ελλάδα;

-Στην Ελλάδα, πιστεύω πως η Ελλάδα είναι καλή χώρα περισσότερο από τις άλλες, οι περισσότεροι από τους ανθρώπους εδώ είναι καλοί, ευγενικοί και έχουμε πολλά κοινά μεταξύ των πολιτισμών μας. Αλλά το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι η οικονομία. Η δουλειά. Έχω πολλούς Έλληνες φίλους που δεν έχουν δουλειά. Και για τους πρόσφυγες είναι πολύ δύσκολο. Επειδή δεν έχουν σπίτι. Δεν έχουν ΤΙΠΟΤΑ. Είναι δύσκολο να ζήσεις χωρίς δουλειά, χωρίς χρήματα.

Η έλλειψη νομιμοποιητικών εγγράφων ισούται με αποκλεισμό από την αγορά εργασίας, καθώς και τα δύο είναι βασικές προϋποθέσεις επιβίωσης και προοπτικής για το μέλλον:

«...άλλο ένα πράγμα που είναι δύσκολο για τους ανθρώπους εδώ είναι ότι αν δεχτούν το άσυλο στην Ελλάδα δεν μπορούν να πάρουν κάποιο διαβατήριο ή ταυτότητα για 5 χρόνια. Αυτό είναι επίσης ένα μεγάλο πρόβλημα. Επειδή αν δεν

πάρουν διαβατήριο ή ταυτότητα δεν μπορούν να βρουν δουλειές, άρα τι μπορούν να κάνουν στην Ελλάδα; Στην Ελλάδα οι Έλληνες είναι πολύ ευγενικοί άνθρωποι, ο καιρός είναι καλός όλα είναι καλά εκτός από την οικονομία αυτή δεν είναι καλή».

Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε, επίσης, να υποθέσουμε τον ενδόμυχο φόβο του Abdul να αποκλειστεί στην Ελλάδα για τα επόμενα πέντε χρόνια χωρίς τη δυνατότητα να μπορεί να ταξιδέψει στη Γερμανία για να επισκεφθεί την οικογένειά του σε περίπτωση που δεν εγκριθεί για το πρόγραμμα επανασύνδεσης της οικογένειας.

5.5 Το μέλλον-Προοπτικές

Τη χρονική περίοδο της συνέντευξης ο Abdul περιμένει την απάντηση από τη Γερμανική κυβέρνηση για το πρόγραμμα της επανασύνδεσης οικογενειών, μετά από περίπου δεκατρείς μήνες αναμονής στην Ελλάδα. Το θέμα της επανασύνδεσης της οικογένειας επαναλαμβάνεται συχνά κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Ωστόσο, ο αφηγητής δεν αναφέρει ως δική του επιθυμία την προοπτική να ακολουθήσει την οικογένεια στη Γερμανία, αλλά ως αδυναμία των γονιών του να ζήσουν χωρίς εκείνον:

«Αλλά περιμένω να ξανασμίξω με την οικογένεια μου. Επειδή είναι πολύ δύσκολο για την μητέρα μου και τον πατέρα μου να μείνουν χωρίς εμένα».

Το ζήτημα της οικογενειακής επανένωσης θεωρείται καθοριστικός παράγοντας αποτελεσματικής επανεγκατάστασης των προσφύγων. Έχει επανειλημμένα επισημανθεί ως σημαντική ανησυχία των προσφύγων και αποτελεί σημαντικό εμπόδιο για την ψυχική υγεία, την ευημερία και την ομαλή επανεγκατάστασή τους. Πιστεύεται ότι η επανένωση των μελών της οικογένειας σε ένα ασφαλές περιβάλλον βελτιώνει σημαντικά την ευημερία των προσφύγων και ωφελεί την ενσωμάτωσή τους και τη συμβολή τους στην κοινωνία γενικά (Choummanivong, Poole, & Cooper , 2014).

Για τον Abdul αν και υπάρχει σοβαρή πιθανότητα να μην ακολουθήσει την οικογένειά του στη Γερμανία, καθώς είναι ενήλικος, θεωρεί ότι η κατάσταση για τον ίδιο δεν θα είναι τόσο δύσκολη. Σημαντικό στοιχείο που ενισχύει την αυτοπεποίθησή του για ένα καλύτερο μέλλον είναι το γεγονός ότι μπορεί να συνεχίσει τις σπουδές του στην Ελλάδα και ότι ξέρει λίγα Αγγλικά.

«-Πιστεύω τώρα για μένα ίσως να μην είναι δύσκολο, επειδή ξέρω λίγο αγγλικά, ήμουν σε πανεπιστήμιο, μπορώ να ξεκινήσω το πανεπιστήμιο μου ξανά εδώ, στην Αθήνα ή στην Θεσσαλονίκη, και ναι. Μπορώ να βρω κάποιες δουλειές για έναν επιπλέον χρόνο. Αλλά μετά από αυτό όταν συνεχίσω να ζω εδώ ίσως είναι δύσκολο.

- 'Αρα, έχεις το δικαίωμα να συνεχίσεις τις σπουδές σου στο πανεπιστήμιο τώρα;

-Ναι, μπορώ. Μπορώ να συνεχίσω τις σπουδές μου στην Αθήνα ή την Θεσσαλονίκη».

Η εκπαίδευση είναι μια από τις θεμελιώδεις αξίες τόσο του ίδιου του Abdul όσο και της μητέρας του και συνδέεται άμεσα με την κατασκευή της ταυτότητάς του για ένα καλύτερο μέλλον. Όπως αφηγείται ο ίδιος η αγωνία της μητέρας του για τη συνέχιση των σπουδών του είναι συνεχής:

«Πιστεύω είναι λυπημένη επειδή αρχικά εγώ και ο πατέρας είμαστε εδώ και έπειτα σκέφτεται και το πανεπιστήμιο μου, αυτό, τι θα γίνει με το πανεπιστήμιο μου. Κάθε φορά λέω στην μητέρα μου ότι: "Μην ανησυχείς, όλα θα αλλάξουν". Ίσως μπορούμε».

Ο Abdul φαίνεται και σε αυτό το σημείο ότι επιλέγει το ρόλο του σταθεροποιητή και ενδυναμωτή και προσπαθεί να ενισχύσει την ελπίδα και τη στήριξη στην οικογένειά του αν και ο ίδιος έχει μείνει πίσω σε δυσχερείς για τις προοπτικές του και το μέλλον του συνθήκες.

Με τη στάση που ανταποκρίνεται στο πρότυπο συμπεριφοράς που αρμόζει τόσο στην ταξική του θέση όσο και στο φύλο του, όπως αυτή φαίνεται να έχει συνειδητοποιηθεί στις συνθήκες ζωής του στη χώρα καταγωγής του, ο αφηγητής καθ' όλη τη διάρκεια της συνέντευξης απέφυγε να υιοθετήσει επιφανειακές ερμηνείες και συναισθηματικά φορτισμένες προσεγγίσεις. Με την ίδια στάση επιλέγει να κλείσει τη συνέντευξη αφήνοντας όμως να διαφανεί η επίδραση των γεγονότων επάνω του αλλά και η ελπίδα για ένα καλύτερο μέλλον.

«Απλά να τα ξεχάσω όλα και να ξεκινήσω μια νέα ζωή. Δε θέλω να σκέφτομαι το παρελθόν, επειδή όλα έχουν τελειώσει. Και τώρα πρέπει να σκεφτώ να βελτιώσω τη ζωή μου και να ζήσω με την οικογένειά μου».

Κεφάλαιο 6

Hamid

6.1 Βιογραφικά στοιχεία

Ο Hamid, γεννήθηκε το 1996, στο Ιράν, όπου πέρασε μια δύσκολη παιδική ηλικία, μέσα στη φτώχεια και τις κοινωνικές διακρίσεις, καθώς προέρχεται από μια οικογένεια Αφγανών, της φυλής των Hazara, που μετανάστευσε στο Ιράν, κατά τη διάρκεια του εμφυλίου που ξέσπασε μεταξύ των Mujahedeen και των φατριών, στα τέλη της δεκαετίας του '70, όπου και ζούσαν ως αναγνωρισμένοι μετανάστες¹⁹.

Το 2011, ο Hamid και ο πατέρας του απελαύνονται στο Αφγανιστάν. Ήταν δεκαπέντε ετών και ήταν η πρώτη φορά που πήγαινε στο Αφγανιστάν. Τα χρόνια που ακολουθούν ο Hamid τα περνά ανάμεσα στο Αφγανιστάν και στο Ιράν με συλλήψεις και απελάσεις, ως παράνομος μετανάστης, καθώς οι προσπάθειες που κάνει προκειμένου να αποκτήσει νομιμοποιητικά έγγραφα αποβαίνουν άκαρπες, μιας και προσκρούουν από τη μια στις γραφειοκρατικές διαδικασίες της Ιρανικής κυβέρνησης και από την άλλη στην εξουσία των Ταλιμπάν στο Αφγανιστάν.

Τον χειμώνα του 2015, συλλαμβάνεται για ακόμη μία φορά στο Ιράν και απελαύνεται στα σύνορα του Αφγανιστάν. Εκεί, με την καθοδήγηση των γονιών του, αποφασίζει να επιστρέψει στο Ιράν χρησιμοποιώντας το κύκλωμα των διακινητών που λυμαίνεται τη συνοριακή περιοχή Αφγανιστάν-Ιράν-Πακιστάν. Μετά από ένα δύσκολο ταξίδι διάρκειας δύο εβδομάδων φτάνει στο Ιράν. Εκεί, οι γονείς του, αποφασισμένοι πια, του ανακοινώνουν ότι θα πρέπει πλέον να ακολουθήσει το δρόμο της Ευρώπης. Η συμφωνία με τους διακινητές κλείστηκε και το ταξίδι του Hamid για την Ευρώπη ξεκίνησε.

Η άφιξή του στη Χίο στις 18 Μαρτίου, συμπίπτει με τη σύναψη της Συμφωνίας της Τουρκίας με την ΕΕ. Από τη Χίο μεταφέρεται στην Καβάλα και από εκεί στο Κέντρο Φιλοξενίας Προσφύγων στη Φιλιππιάδα, όπου διέμεινε εννέα μήνες. Τον Ιανουάριο του 2017, ο Hamid μεταφέρθηκε μαζί με τους υπόλοιπους Αφγανούς στα Ιωάννινα και εγκαταστάθηκε σε ξενοδοχείο που μισθώνει η Ύπατη Αρμοστεία για τους Αφγανούς πρόσφυγες. Εκεί άρχισε να εργάζεται, στην

¹⁹Βλ. Κεφάλαιο 4.1

αρχή εθελοντικά και έπειτα με τρίμηνη σύμβαση, σε κάποια ΜΚΟ, ως μεταφραστής. Όνειρο του, να ζήσει μια ήρεμη ζωή χωρίς φόβο, "να αποκτήσει ταυτότητα", να είναι επιτέλους νόμιμος.

6.2 Παράγοντες απόθησης

Ο Hamid ανήκει στη δεύτερη γενιά Αφγανών μεταναστών στο Ιράν. Ιστορικά, το Ιράν υπήρξε χώρα υποδοχής Αφγανών προσφύγων από τη Σοβιετική Εισβολή έως και σήμερα. Αρχικά, καθώς η Σοβιετική Εισβολή συνέπεσε με την Ισλαμική Επανάσταση στο Ιράν, οι Αφγανοί δεν ήταν μόνον ευπρόσδεκτοι, αλλά θεωρούνταν *mohajerin* δηλαδή, «θρησκευτικοί μετανάστες» (Monsutti, 2006). Υπάγονταν δηλαδή σε ένα ιδιότυπο καθεστώς προστασίας, το οποίο θεωρείτο και τιμητικό. Από το 1992, η ιρανική κυβέρνηση άλλαξε τις πολιτικές της και οι Αφγανοί πρόσφυγες δεν απολαμβάνουν πλέον τα ίδια προνόμια και δικαιώματα. Προκειμένου να μειωθεί ο αριθμός των Αφγανών προσφύγων, η Ιρανική κυβέρνηση υιοθέτησε μια σειρά πολιτικών όπως αυτές του εθελοντικού και του αναγκαστικού επαναπατρισμού (Δημητριάδη, 2013).

Ο αφηγητής επιλέγει να ξεκινήσει την αφήγησή του από τη χρονική περίοδο όπου η οικογένεια του πατέρα του μετανάστευσε στο Ιράν, κατά τη διάρκεια του εμφυλίου που ξέσπασε μεταξύ των Mujahedeen και των φατριών, στα τέλη της δεκαετίας του '70. Ήταν τότε που ο παππούς και η γιαγιά του Hamid, φοβούμενοι για τη ζωή του μονάκριβου γιού τους (τον πατέρα του Hamid), καθώς είχαν ήδη χάσει δέκα παιδιά, αποφάσισαν να ακολουθήσουν το μεταναστευτικό ρεύμα της εποχής και να μεταβούν πρώτα στο Πακιστάν και μετέπειτα στο Ιράν. Η οικογένεια του Hamid διέθετε την «μπλε κάρτα», την οποία χορηγούσε η Ιρανική κυβέρνηση στους Αφγανούς *mohajerin*, που λειτουργούσε ως δελτίο ταυτότητας και έδινε πρόσβαση σε μια σειρά κοινωνικών παροχών, μεταξύ των οποίων και στην εκπαίδευση. Έτσι, ο Hamid παρακολούθησε τις δυο πρώτες τάξεις της τυπικής ιρανικής εκπαίδευσης, ώσπου, το 2004, η Ιρανική Κυβέρνηση, σε μια προσπάθεια να ενισχύσει το μέτρο του επαναπατρισμού, επέβαλε για τους Αφγανούς υψηλά δίδακτρα στα σχολεία, με αποτέλεσμα η οικογένεια να μη μπορεί να αντεπεξέλθει οικονομικά²⁰. Την ίδια περίοδο, ο πατέρας του, μετά από τόσα χρόνια μακριά από την πατρίδα, αποφασίζει να επιστρέψει με την οικογένειά του στο Αφγανιστάν. Ένα απειλητικό, όμως, γράμμα από την πλευρά των Mujahedeen τον ανάγκασε να αλλάξει γνώμη και η οικογένεια

²⁰Το 2002 η κυβέρνηση είχε προχωρήσει σε κατάργηση των Αφγανικών σχολείων, τα οποία θεωρούνταν ότι ενθάρρυναν την παραμονή των Αφγανών στη χώρα, ενώ, το 2004 είχε ακυρωθεί πλήρως η επιδότηση για εκπαίδευση στα Ιρανικά σχολεία, όπου συνδυαστικά με την κατάργηση των Αφγανικών, άφησε έναν πληθυσμό ουσιαστικά εκτός εκπαιδευτικού συστήματος (Δημητριάδη, 2013).

παρέμεινε στο Ιράν, χάνοντας έτσι αφενός το δικαίωμα να αποκτήσουν επίσημα έγγραφα στο Αφγανιστάν, αφετέρου τα δικαιώματα και τις παροχές που είχαν ως μετανάστες²¹ στο Ιράν. Ο Hamid ήταν τότε οκτώ ετών.

Τα υπόλοιπα χρόνια φοίτησής του ο Hamid τα πέρασε σε άτυπα σχολεία²², τα οποία περιγράφονται από τον ίδιο ως εξαιρετικά χαμηλής ποιότητας και επιπλέον, η οικογένειά του έπρεπε να πληρώνει υψηλά δίδακτρα. Χαρακτηριστικά τα περιγράφει ως εξής:

«Ξέρεις, όταν τα παιδιά πήγαιναν σχολείο, πήγαινα σε ένα άλλο μέρος που ονομάζεται σχολείο. Καθόμουν στις πέτρες και τα κορίτσια, που είμαι σίγουρος ότι δεν ήταν δασκάλες, ξέρουν μόνο να γράφουν, μας δίδαξαν μόνο πώς να γράφουμε, πώς να διαβάζουμε. Και οι γονείς μου το πλήρωναν, το πλήρωναν πολλά χρήματα. Η ιρανική κυβέρνηση συνέχεια, έκανε μπλόκο στα σχολεία. Όχι στα σχολεία, στα σπίτια [εννοεί τα άτυπα σχολεία]. Όλη την ώρα έκανε μπλόκο στα σπίτια. Ήταν σαν δασκάλες».

Στα άτυπα αυτά σχολεία ο Hamid έμαθε μόνο γραφή και ανάγνωση και όταν πια έκλεισαν και αυτά, πήγε σε ένα άτυπο αγγλικό ινστιτούτο, το οποίο δεν απαιτούσε δελτίο ταυτότητας, παρά μόνο την πληρωμή των διδάκτρων και έτσι έμαθε αγγλικά.

Η έλλειψη δελτίου ταυτότητας, όμως, τον απέκλειε και από την αγορά εργασίας καθώς θεωρούνταν παράνομος. Στο Ιράν, οι Αφγανοί επιτρέπεται να εργάζονται μόνο στις περιοχές κατοικίας τους και επιτρέπεται να εργάζονται μόνο σε συγκεκριμένες θέσεις εργασίας (Farzin&Jadali, 2013). Επιπλέον, οι εργοδότες εκμεταλλεύονται την κατάσταση είτε πληρώνοντας πενιχρούς μισθούς, είτε εκβιάζοντας τους εργαζόμενους ότι θα τους παραδώσουν στην αστυνομία:

«...αν οι εργοδότες ξέρουν ότι δεν έχουμε ταυτότητα, λοιπόν δεν μπορούμε να έχουμε καλό μισθό. Είμαστε παράνομοι εργάτες [γέλια] γι' αυτό είμαστε φτωχοί.

²¹ Η Ιρανική κυβέρνηση μετά την αποχώρηση των Σοβιετικών είχε σταδιακά αποσύρει τη στήριξη στους Αφγανούς, με αποτέλεσμα οι νέες αφίξεις να θεωρούνται παράτυπες και οι Αφγανοί να εντάσσονται στην κατηγορία των οικονομικών μεταναστών (Δημητριάδη, 2013)

²² Τα άτυπα σχολεία ή αυτοδιοικούμενα ανεξάρτητα αφγανικά σχολεία δημιουργήθηκαν μετά τη νομοθεσία της Ιρανικής κυβέρνησης που εμπόδιζε τα παιδιά των παράτυπων Αφγανών μεταναστών να φοιτήσουν σε κρατικά σχολεία και όριζε υψηλά δίδακτρα για τους μαθητές. Για τη λειτουργία αυτών των σχολείων χρησιμοποιούνταν κατά το πλείστο σπίτια με αυλή, ενώ τα δωμάτια χρησιμοποιούνταν ως αίθουσες διδασκαλίας (AREU, 2008).

*... "Δούλεψες εδώ;", "Ναι", "και πόσες μέρες;", "Ήμουν εδώ μία εβδομάδα",
"Δεν θα πάρεις μισθό. Κάνε ό,τι θέλεις, αν μπορείς. Κάν' το! Θα πας στο
αστυνομικό τμήμα;". Ήξεραν ότι δεν μπορούσα. [γέλια]...»*

Ξεκίνησε να εργάζεται από την παιδική του ηλικία και θυμάται πόσο οδυνηρό ήταν για εκείνον να δουλεύει στην οικοδομή με τον πατέρα του όταν ήταν μόλις δεκατριών ετών. Στη συνέχεια εργάστηκε σε διάφορες δουλειές, κυρίως στο δρόμο ως πωλητής, πάντα όμως υπό το φόβο ότι θα συλληφθεί από την αστυνομία ως παράνομος. Δεν ήταν άλλωστε λίγες οι φορές που συνελήφθη και χρειάστηκε να πληρώσει για να αφεθεί ελεύθερος. Στο παρακάτω απόσπασμα ο Hamid περιγράφει χαρακτηριστικά τη στρατηγική "διαπραγματεύσής" του με τις ιρανικές αρχές:

«Όταν μου ζήτησαν την ταυτότητα μου [γέλια] δεν είχα. Κάποιες φορές, τις ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΕΣ φορές, πλήρωνα. Με συνέλαβαν δεν με άφησαν στο αστυνομικό τμήμα, ψάχναμε τριγύρω, ρίξαμε μια ματιά τριγύρω στην πόλη. Στο τέλος τους πρότεινα: "Θα μπορούσα παρακαλώ να με αφήσετε να- να φύγω; Υπάρχει κάτι στην τσέπη μου, [γέλια] που με ενοχλεί." [γέλια] Αυτή ήταν η πρόταση».

Το 2011²³, ο Hamid και ο πατέρας του απελαύνονται στο Αφγανιστάν, ενώ η μητέρα του και οι αδερφές του παραμένουν στο Ιράν, καθώς η πολιτική των επαναπροωθήσεων αφορούσε μόνο τον ανδρικό πληθυσμό. Για τον Hamid είναι η πρώτη φορά που πηγαίνει στο Αφγανιστάν σε ηλικία δεκαπέντε ετών. Κι εκεί, όμως, είναι αναγκασμένος να ζήσει σαν παράνομος. Το γεγονός ότι ο Hamid ανήκει στην εθνοτική ομάδα των Χαζάρα, είναι αρκετός λόγος για διακρίσεις και διώξεις στο Αφγανιστάν. Οι Χαζάρα αποτελούν την τρίτη πολυπληθέστερη εθνοτική ομάδα στο Αφγανιστάν και είναι εύκολα αναγνωρίσιμοι τόσο από τον φαινότυπο (Μογγολικά χαρακτηριστικά, μάγουλα, μάτια, κ.λπ.), όσο και από τη γλώσσα, τις παραδόσεις και τις ισχυρές θρησκευτικές πεποιθήσεις για το Ισλάμ. Τόσο ο φαινότυπος όσο και οι θρησκευτικές πεποιθήσεις

²³ Από το 2000 και μετά επιχειρείται η συστηματική καταγραφή καταρχάς του προσφυγικού πληθυσμού, διαδικασία που συνδυάστηκε με την ενίσχυση των προγραμμάτων εθελοντικών επιστροφών. Η διαδικασία καταγραφής όσων είχαν ήδη αναγνωριστεί ως πρόσφυγες, γνωστή ως Amayesh, με τελευταία αυτή του 2011, είχε ως ομάδα-στόχο τους ήδη καταγεγραμμένους ως πρόσφυγες. Οι κάτοχοι μπλε κάρτας επανελέγχθηκαν και κλήθηκαν να παραδώσουν την προσφυγική ταυτότητα. Στη θέση της εκδόθηκε νέο έγγραφο- μια προσωρινή άδεια παραμονής- που δεν όριζε όμως χρονική διάρκεια. Η καταγραφή και επανεγγραφή φαίνεται ότι λειτουργούσαν προσχηματικά καθώς απότερος στόχος παρέμεινε η «εθελοντική» επιστροφή των Αφγανών στο Αφγανιστάν. Τα Amayesh, επομένως, δεν ήταν μόνο διαχειριστικό εργαλείο, αλλά κυρίως μέρος αυτής της προσπάθειας ώθησης των Αφγανών σε επιστροφή, καθώς συνοδεύτηκαν από μια σειρά μέτρων. Η διαδικασία παράδοσης της προσφυγικής κάρτας και ανταλλαγής της με προσωρινή άδεια παραμονής κατέστησε αυτόματα τον πληθυσμό ευάλωτο σε οποιαδήποτε απόφαση απέλασης (Δημητριάδη, 2013)

τους καθιστούν εύκολα αναγνωρίσιμους και ως εκ τούτου ιδιαίτερα ευπαθείς και περιθωριοποιημένους. Οι διακρίσεις και οι διώξεις κατά των Χαζάρα διαρκούν αιώνες (Kuhzad&Lyndon, 2015). Ο Hamid δεν αποτέλεσε εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα:

«Το Αφγανιστάν δεν είναι ασφαλές για την εθνότητά μας, ξέρεις είμαι Χαζάρα, αν ξέρεις, αν έχεις πληροφορίες για την ζωή των Χαζάρας στο Αφγανιστάν, δεν ξέρω πως να το πω: ...έχουμε κάποιες πόλεις ειδικά για τους Χαζάρας, ...αλλά ξέρεις οι ομάδες των Ταλιμπάν, πολιτικές ομάδες, είναι από άλλη εθνότητα, αυτοί έχουν διαφορετική θρησκεία [εννοεί δόγμα: Σουνίτες και Σίιτες]. Οι περισσότεροι από αυτούς είναι Σουνίτες νομίζουν ότι υποστηρίζεις την κυβέρνηση».

Αλλά και στο Ιράν όπου έζησε τα περισσότερα χρόνια της ζωής του ως παράνομος μετανάστης, η κατάσταση δεν ήταν καλύτερη για τον Hamid. Η έλλειψη νομιμοποιητικών εγγράφων τον απέκλειε από μια σειρά κοινωνικών παροχών, αλλά και τον κατέστησε ευάλωτο σε πλήθος ρατσιστικών συμπεριφορών στην καθημερινότητά του:

«Έχασα πολλά στο Ιράν. Οι Ιρανοί δεν είναι κακοί άνθρωποι. Δεν θέλω να πω πως οι Ιρανοί είναι κακοί. Επειδή μεγάλωσα ανάμεσα τους. Ήμουν ίσως φιλοξενούμενος, παράνομος φιλοξενούμενος. Υπάρχουν πολλοί ευγενικοί, έτσι νομίζω, αλλά το κυριότερο... δεν είχα ταυτότητα. Και ρατσιστικές, ρατσιστικές συμπεριφορές] "Είσαι Αφγανός, αλλά έχεις το κινητό σου, τότε δώσε μου το τηλέφωνό σου." Δεν μπορείς να παραπονεθείς στο αστυνομικό τμήμα. Ξέρεις, στο Ιράν δεν είχα δικιά μου κάρτα SIM. Όλη την ώρα ζητούσα κάρτες SIM από τους φίλους μου. Επειδή δεν είχα ταυτότητα για να εγγράψω την κάρτα μου. Τους ζητούσα: "Σας παρακαλώ δώστε μου μία κάρτα SIM ή αγοράστε μου μια κάρτα SIM, θα την πληρώσω αλλά στο όνομα σας" κάποιιοι από αυτούς, όχι όλοι τους, κάποιιοι από αυτούς τις μπλόκαραν[του την αγόραζαν και μετά την μπλόκαραν]».

Τα χρόνια που ακολουθούν, ο Hamid τα περνά μετακινούμενος ανάμεσα στις δύο χώρες. Στο Ιράν θεωρείται παράνομος μετανάστης και βιώνει περιθωριοποίηση, ρατσιστικές συμπεριφορές και απειλές, και στο Αφγανιστάν διώκεται από τους Ταλιμπάν λόγω τους

εθνοτικής του καταγωγής. Σε καμία από τις δυο χώρες δεν καταφέρνει να αποκτήσει νομιμοποιητικά έγγραφα.

Η δυσκολία του Hamid να προσδιορίσει την ταυτότητά του είναι έκδηλη καθ' όλη τη διάρκεια της συνέντευξης. Ταλαντεύεται ανάμεσα στη χώρα καταγωγής, στην οποία ποτέ δεν έζησε, το Αφγανιστάν,

«Δεν έχω αφγανική ταυτότητα... κατάγομαι από το Αφγανιστάν αλλά χωρίς αυτή την ταυτότητα, δεν είμαι Αφγανός. Αν η αστυνομία με συλλάβει θα μου ζητήσουν την ταυτότητα. Αλλά δεν έχω κανένα χαρτί. Θα με συλλάβουν. [γέλια] Άρα, δεν είμαι Αφγανός. Θα νομίζουν ότι ίσως είμαι από την πλευρά των Μουτζαχεντίν...Οι Χαζάρας όπως εγώ έχουν πρόσωπο σαν τους Κινέζους [γέλια], έτσι μπορούν να τους αναγνωρίσουν πολύ εύκολα».

και στη χώρα όπου έζησε τα περισσότερα χρόνια της ζωής του, αλλά υπό συνθήκες εξορίας, διώξεων και διακρίσεων, το Ιράν:

«...στο Ιράν. Στη χώρα που γεννήθηκα. [γέλια] Την χώρα ΠΟΥ ΞΕΡΩ ΚΑΛΥΤΕΡΑ και από την δικιά μου. Τη γλώσσα που ξέρω καλύτερα και από την δικιά μου την προφορά μου. [γέλια] Μπορώ και μιλάω στα περσικά, στα φαρσί, καλύτερα ίσως και από τους Ιρανούς...αλλά το κυριότερο... δεν είχα ταυτότητα».

Επίσης, η θρησκευτική του ταυτότητα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την εθνοτική του ταυτότητα, καθώς ένας από τους κύριους λόγους για τους οποίους διώκονται οι Χαζάρα είναι το γεγονός ότι ασπάζονται άλλο δόγμα από αυτό της πλειοψηφίας. Η εθνοτική του ταυτότητα είναι το μοναδικό σταθερό και σίγουρο στοιχείο που εκπληρώνει το αίσθημα του «ανήκειν» του:

«- Ποια είναι η θρησκεία σου;

- Χαζάρα. Μουσουλμάνος αλλά Χαζάρα».

Τον χειμώνα του 2015, ο Hamid συλλαμβάνεται για ακόμη μία φορά στο Ιράν και απελαύνεται στα σύνορα του Αφγανιστάν. Εκεί, με την καθοδήγηση των γονιών του αποφασίζει να επιστρέψει στο Ιράν χρησιμοποιώντας το κύκλωμα των διακινητών. Μετά από ένα δύσκολο ταξίδι διάρκειας δύο εβδομάδων έφτασε στο Ιράν. Οι γονείς του όμως έχουν αποφασίσει ότι

θέλουν πια να σταματήσουν να ανησυχούν για τη ζωή του μοναχογιού τους και του ανακοινώνουν την απόφασή τους:

«Λοιπόν, επέστρεψα στο Ιράν ξανά. [γέλια] Ήμουν τόσο κουρασμένος, ήταν δύσκολος δρόμος. Οι γονείς μου αποφάσισαν: "Όχι, αρκετά! Ανησυχούσαμε για ΣΕΝΑ για δύο εβδομάδες. Μείναμε άπντοι και νηστικοί. Χωρίς ύπνο, χωρίς φαγητό. Ήταν πολύ δύσκολο για μας. Άρα, ένας δρόμος υπάρχει". "Ποιος δρόμος"; "Η Ευρώπη. Αν πας στην Ευρώπη, κανείς δεν θα σε στείλει πίσω στο Αφγανιστάν. Τι θέλεις να κάνεις;" Πριν από αυτό δεν αποφάσισα [δεν είχα σκεφτεί] να έρθω στην Ευρώπη».

Όπως ο παππούς και η γιαγιά του Hamid, χρόνια πριν, κλήθηκαν να πάρουν την απόφαση να μεταναστεύσουν προκειμένου να προστατέψουν τον μοναχογιό τους, έτσι και οι γονείς του Hamid για τον ίδιο λόγο αποφάσισαν για το μέλλον του δικού τους μοναχογιού. Οι νέα γενιά των Αφγανών προσφύγων αναγκάζεται να μεταναστεύσει για τους ίδιους λόγους για τους οποίους αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν οι πρόγονοί τους, με τη διαφορά ότι καλούνται πλέον να ζητήσουν προστασία σε πολύ πιο μακρινούς τόπους και μέσα από πολύ πιο επικίνδυνες διαδρομές.

Για τον ίδιο τον Hamid, η απόφαση ήταν εντελώς ξαφνική και απροσδόκητη καθώς ποτέ δεν είχε σκεφτεί να φύγει σε μια άλλη μακρινή χώρα. Έτσι δικαιολογεί και το γεγονός ότι έφτασε αργοπορημένα στην Ελλάδα, όταν πια τα σύνορα είχαν κλείσει:

«Ξέρεις, τα ευρωπαϊκά σύνορα είναι ανοιχτά...δύο χρόνια νομίζω. Δύο χρόνια. Γιατί ήρθα τόσο [γέλια], γιατί ήρθα αργά; Γιατί δεν είχα καν σκεφτεί να έρθω εδώ. Ήταν ξαφνικό. Απλά ξαφνικό».

6.3 Η διαδρομή

Για τον Hamid το ταξίδι προς την Ευρώπη αποτελεί μια ακόμη τραυματική εμπειρία. Πολύωρο περπάτημα κάτω από αντίξοες καιρικές συνθήκες μέχρι τα σύνορα της Τουρκίας και από εκεί, με κάθε μέσο που διέθεταν οι διακινητές, στην Κωνσταντινούπολη, κλεισμένος σε ένα διαμέρισμα για δύο εβδομάδες μέχρι να επιτρέψουν οι καιρικές συνθήκες να περάσει τα θαλάσσια σύνορα μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας:

«Πήγαμε σε άλλο διαμέρισμα και μας έβαλαν να κοιμηθούμε στον 9ο όροφο μίας πολυκατοικίας. Στον 9ο όροφο [γέλια] έμεινα εκεί για 2 εβδομάδες. ΕΓΩ και δύο οικογένειες μείναμε εκεί για 2 εβδομάδες. Κάθε 4 ή 5 μέρες οι διακινητές μας καλούσαν και εκείνοι μας έλεγαν τα ονόματα όσων θα έφευγαν το βράδυ. Έμεινα εκεί, όπου δεν μας επιτρεπόταν να περπατάμε στους δρόμους, δεν μας επιτρεπόταν να βγούμε έξω από το διαμέρισμα...είχαμε μόνο 2 γεύματα την ημέρα. Το πρώτο ήταν γύρω στις έντεκα το πρωί και το δεύτερο στις επτά μ.μ. Τις περισσότερες φορές κάτι σούπες, για αλλαγή ζυμαρικά. Δύο γεύματα την ημέρα. Δεν μας επιτρέπονταν να περπατάμε έξω ή να βγούμε από το διαμέρισμα».

Το γεγονός ότι οι διακινητές συχνά παραπλανούν τους πρόσφυγες πριν από τη διέλευση των συνόρων σχετικά με τις συνθήκες και τη διάρκεια του ταξιδιού, καθώς επίσης και ο τρόπος με τον οποίο τους αντιμετωπίζουν κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, δημιουργούν έντονα συναισθήματα θλίψης και απελπισίας. Έχει ενδιαφέρον ο τρόπος με τον οποίο ο αφηγητής σκιαγραφεί το ρόλο των διακινητών στη διοργάνωση του ταξιδιού. Από τη μια, οι διακινητές κρατούν τις ζωές των προσφύγων στα χέρια τους κι από την άλλη, απαξιώνουν πλήρως την ανθρώπινη ύπαρξη. Ο Hamid περιγράφει τη σχέση των προσφύγων με τους διακινητές ως απόλυτα εξαρτημένη. Σαν να πρόκειται για εμπόρευμα, το οποίο θα πρέπει να παραδοθεί προκειμένου να εξασφαλίσουν το μεγαλύτερο δυνατό κέρδος. Ως εκ τούτου, οι πρόσφυγες είναι αναγκασμένοι να υπακούν και να υποκύπτουν σε οποιαδήποτε κακομεταχείριση ή εξαπάτηση. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα:

«Χωρίς τους διακινητές θα με σκότωναν. [γέλια] Οι διακινητές το εμποδίζουν αυτό, ναι. Είναι οι [.....] “Γιατί θέλετε να τους σκοτώσετε; Γιατί θέλετε, να τους βλάψετε; Οι επιβάτες, είναι επιβάτες. Πηγαίνουν σε άλλη χώρα”. Η ευθύνη είναι στους διακινητές [εννοεί ότι οι διακινητές έχουν όφελος να τους προστατέψουν για να μην χάσουν την αμοιβή τους]. Είναι οι... [γέλια] σου είπα, [Οι πρόσφυγες] είναι κινούμενα χρήματα!».

Για τον Hamid, η συναλλαγή των προσφύγων με τους διακινητές περιγράφεται σαν απόλυτα εμπορική:

«Ξέρεις; Ο διακινητής.... οι επιβάτες είναι σαν κλεμμένοι. Κλεμμένοι εννοώ, σαν να λέμε.. σαν αποθηκευμένοι. Έχουν επιβάτες, είκοσι επιβάτες, που θα τους στείλουν στα σύνορα ανάμεσα στο Ιράν, ανάμεσα στο Αφγανιστάν και το Πακιστάν. Θα τους στείλουν στους Πακιστανούς διακινητές. Έτσι, οι Πακιστανοί διακινητές θα μας στείλουν στα ιρανικά σύνορα και οι τελευταίοι διακινητές θα κερδίσουν πάρα πολλά χρήματα. Γι' αυτό λοιπόν όλη την ώρα είσαι σαν φυλακισμένος. Είσαι χρήμα που περπατά. [γέλια]».

Ο ίδιος βιώνει την προσφυγική του εμπειρία ως συρρίκνωση των μετακινούμενων ανθρώπων σε εμπορευματικό είδος:

*«"Επειδή αν δεν, αν δεν φτάσεις στην Ελλάδα, ποιος θα με πληρώσει;" [γέλια]
Είσαι...σου είπα, οι επιβάτες είναι κατά κάποιο τρόπο, κινούμενα χρήματα».*

Οι διακινητές είναι εκείνοι που θα αποφασίσουν ποιοι και πόσοι πρόσφυγες θα συνεχίσουν το ταξίδι προκειμένου να εξασφαλίσουν το κέρδος και να μειώσουν τις πιθανότητες οικονομικής ζημίας σε περίπτωση που κάτι δεν πάει καλά στη διαδρομή. Ο Hamid περιγράφει στο παρακάτω απόσπασμα έναν διάλογο που είχε με κάποιον από τους διακινητές, ο οποίος του εξηγεί τις πρακτικές που ακολουθούν έτσι ώστε να εξασφαλίσουν την ελάχιστη οικονομική ζημία:

*«Θέλαμε να φύγουμε γιατί ακούσαμε ότι τα σύνορα θα κλείσουν, πολύ σύντομα. Θέλαμε να φύγουμε. Άκουσα, θυμάμαι ότι οι διακινητές μου είπαν: "Δεν το καταλαβαίνεις.", "Ξέρω. Δεν το καταλαβαίνω". "Υπάρχουν κάποια παιχνίδια, εκεί στις βάρκες, θέλω να έχω μόνο 5 ή ίσως 6 επιβάτες στην κάθε βάρκα". Αν κάτι συμβεί στην βάρκα ή σε αυτό το ταξίδι, μόνο 5 επιβάτες να έχουν χαθεί από μένα. [γέλια] Μόνο 5 ή 6 επιβάτες [η ζημιά] για μένα". Καταλαβαίνεις; [γέλια]
Θα μπορούσα να γελάω όλη μέρα».*

Η άγνοια για τα επόμενα βήματα του ταξιδιού καθώς και η έλλειψη χρημάτων ήταν παράγοντες που δημιουργούσαν επιπλέον άγχος στον Hamid, καθώς το ταξίδι περιλάμβανε αναμενόμενα αλλά και απροσδόκητα έξοδα. Φτάνοντας στην Τουρκία διέθετε ένα μικρό ποσό το οποίο προσπάθησε να διαφυλάξει προκειμένου να αγοράσει σωσίβιο για να περάσει τα θαλάσσια σύνορα για την Ελλάδα.

«Ήμουν τόσο αυστηρός με αυτά τα λεφτά. Επειδή άκουσα ότι έπρεπε να πληρώσουμε για ταξί, λίγο φαγητό, για το ταξίδι[από την Τουρκία στην Ελλάδα], άκουσα ότι χρειαζόμαστε κάποια ρούχα, ειδικά ρούχα για να μην πεθάνουμε. [γέλια] Ναι! Είχα κρατήσει αυτά τα χρήματα, για αυτό».

Μετά την άφιξή του στη Χίο, στις 18 Μαρτίου 2016, ο Hamid αγόρασε με τα εναπομείναντα χρήματά του εισιτήριο για την Αθήνα για τις 29 Μαρτίου, αλλά οι πρόσφυγες στο νησί έλαβαν την εντολή να προχωρήσουν στην ενδοχώρα πριν τις 22 Μαρτίου. Η ακτοπλοϊκή εταιρία άλλαξε το εισιτήριό του για τις 21 Μαρτίου, με τη διαφορά ότι δε θα πήγαινε στην Αθήνα, αλλά στην Καβάλα. Στις 22 Μαρτίου ο Hamid έφτασε στην Καβάλα, απ' όπου η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες τον μετέφερε μαζί με άλλους, στη δομή φιλοξενίας προσφύγων της Φιλιππιάδας.

6.4 Συνθήκες διαβίωσης στην Ελλάδα

Στον καταυλισμό προσφύγων της Φιλιππιάδας ο Hamid έμεινε εννέα μήνες. Έχει ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι για το χρονικό διάστημα της διαμονής του στη Φιλιππιάδα αναφέρει μόνο το γεγονός ότι δεν είχε τη δυνατότητα να απασχοληθεί με κάτι, να γεμίσει το χρόνο του. Το κενό που βίωνε στην καθημερινότητά του μαζί με τους υπόλοιπους άντρες συνιστά το βασικό χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου:

«Όταν ήμουν στο κάμπ δεν υπήρχαν καθόλου, ΚΑΝΕΝΑ πρόγραμμα για τους άντρες. Όλα τα προγράμματα αφορούσαν παιδιά κάτω των 18. Κάποιες οργανώσεις έκαναν κάτι για τις γυναίκες, για γυναίκες. Οι άντρες; Τίποτα. Τίποτα, τίποτα, τίποτα. Εννέα μήνες, είχαμε μόνο μία σκηνή για τσάι. [γέλια] Μπορούσες να φέρεις, φέρναμε τις κούπες μας εκεί και βράζαμε λίγο τσάι, πίναμε τσάι και ακούγαμε μουσική, τίποτα».

Δεν κάνει καμία αναφορά σε δύσκολες συνθήκες διαβίωσης ή σε σχέσεις και συμπεριφορές που τυχόν δημιουργήθηκαν κατά το χρονικό αυτό διάστημα. Οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης στον καταυλισμό, αρχικά σε σκηνές που προοδευτικά αντικαταστάθηκαν με κοντέινερ και η συνύπαρξη με διαφορετικές εθνοτικές ομάδες δεν φαίνονται τόσο σημαντικές αν συγκριθούν με τις δυσκολίες που έχει αντιμετωπίσει ο Hamid ήδη από την παιδική του ηλικία. Θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι αυτό το χρονικό διάστημα λειτούργησε για τον Hamid ως χρόνος

ανάρρωσης από τις προηγούμενες εμπειρίες του. Το παρακάτω απόσπασμα στο οποίο ο αφηγητής τοποθετεί²⁴ τον εαυτό έναντι των άλλων συμπατριωτών του διαφοροποιώντας τη θέση του, είναι χαρακτηριστικό:

«Κάποιοι άνθρωποι έρχονται από το Αφγανιστάν, αντιμετώπισαν τον πόλεμο, ξέρω. Έχουν βρεθεί σε μια δύσκολη κατάσταση, τότε ήρθαν εδώ. Τους λείπει η χώρα τους, τους λείπει κάτι που έχουν στον Αφγανιστάν, τους λείπει η δική ζωή τους εκεί, το δικό τους σπίτι, τα δικά τους αυτοκίνητα, οι δικοί τους συγγενείς. Όταν βρέθηκαν σε ένα ξένο μέρος, έπαθαν κατάθλιψη. Και σε αυτήν [ψέλλισμα] την δύσκολη θέση που βρισκόμαστε τους είπα: " Αυτή είναι η κατάσταση με την οποία μεγάλωσα!".(..) Εδώ στην Ελλάδα μπορώ να περπατάω στους δρόμους και όταν οι αστυνομικοί ζητούν την ταυτότητα μου, θα τους την δώσω. Στο Ιράν, όταν οι αστυνομικοί περπατούσαν, μπροστά μου, [γέλια] κόντευα να πάθω καρδιακή προσβολή».

Τόσο η αφήγηση του ταξιδιού, όσο και της διαμονής του στην Ελλάδα, δημιουργούν ανάμεικτα συναισθήματα στον Hamid. Από τη μια, αισθάνεται λύπη για την οικογένειά του που έμεινε πίσω και από την άλλη ενθουσιασμό για το ταξίδι στην Ευρώπη που του δίνει πλέον νέες δυνατότητες και προοπτικές:

«[βαθύς αναστεναγμός] Νιώθω λυπημένος. Για την οικογένεια μου νιώθω λυπημένος. Γι' αυτό το ταξίδι, ενθουσιασμένος. Ήταν το πρώτο [μοναδικό] ταξίδι στην Ευρώπη. Ήταν συναρπαστικό για μένα. Να έρθω σε επαφή με καινούριες ή ίσως ξένες κουλτούρες. Διαφορετικές γλώσσες».

Ο ενθουσιασμός του επισκιάζεται από την αβεβαιότητα για το μέλλον. Τον προβληματίζει η οικονομική κατάσταση στην Ελλάδα και τοποθετώντας τον εαυτό του σε σχέση με στους Έλληνες, οι οποίοι σε αντίθεση με τον ίδιο, όπως λέει, στην πλειονότητά τους διαθέτουν κάποιο επίπεδο εκπαίδευσης και παρ'όλα αυτά αντιμετωπίζουν ανεργία, θεωρεί ότι οι προοπτικές για εύρεση εργασίας που του προσφέρονται είναι μηδαμινές. Το γεγονός ότι δεν έχει πάει στο σχολείο και δεν διαθέτει επαγγελματική εμπειρία είναι παράγοντες που επιδρούν περιοριστικά στη

²⁴ Βλ. κεφάλαιο 2.3

δημιουργία προσδοκιών για ένα καλύτερο μέλλον. Στην παρούσα φάση της ζωής του, όμως, ο Hamid απολαμβάνει το γεγονός ότι διαθέτει πλέον έναν δικό του χώρο στέγασης, μια «κανονική» δουλειά, με όλα τα νόμιμα έγγραφα, μισθό και ασφάλεια, αλλά το σημαντικότερο όλων είναι ότι βιώνει το αίσθημα της ασφάλειας και της νομιμότητας.

Ο Hamid δεν έχει αναπτύξει ιδιαίτερες κοινωνικές ή φιλικές σχέσεις ούτε με Έλληνες, ούτε με ομοεθνείς του. Οι προηγούμενες συνθήκες ζωής και οι εμπειρίες του φαίνεται να έχουν διαρρήξει την εμπιστοσύνη του και να του δημιουργούν σημαντική δυσκολία στη σύναψη στενών σχέσεων:

«Δεν έχω φίλους, συνήθως, δεν έχω κάποια φιλική σχέση. Δεν ενδιαφέρομαι. Εξαρτάται από το πώς έχεις μεγαλώσει. Εγώ μεγάλωσα στο Ιράν. Είχα πολλούς Αφγανούς φίλους, αλλά όχι Ιρανούς φίλους. Αλλά, που να βρω φίλους στο Ιράν; Στο σχολείο; Που δεν πήγαινα; Στα κλαμπ; Που δεν πήγαινα; Που; [γέλια] Εδώ στην Ελλάδα είναι το ίδιο. Που να βρω φίλους; Στο σχολείο που δεν πάω; Στη δουλειά; Ναι, έχω κάποιους συναδέλφους, κάποιους δασκάλους στη ΜΚΟ, που είναι σαν φίλοι. Αλλά [ουσιαστικά] κανέναν. Επειδή βρίσκομαι σε άλλες συνθήκες. Δεν ενδιαφέρομαι να έχω πολλούς φίλους. Δεν το συνήθιζα [ποτέ]».

Ο Χαμίντ φαίνεται να έχει αποδεχτεί τη μοναχικότητα ως συστατικό στοιχείο της ζωής του. Μπορεί οι ασφαλείς συνθήκες κάτω από τις οποίες ζει πλέον να του εξασφαλίζουν μία ηρεμία και κάποια κοινωνικότητα, ωστόσο χωρίς να διαπερνώνται το όρια της προσωπικής σφαίρας, η οποία μοιάζει να διαφυλάσσεται μέσω ενός μηχανισμού άμυνας:

Τους ξέρω σαν φίλος, αλλά στην πραγματικότητα είναι υπάλληλοι[σε κάποια οργάνωση]. Ή ίσως εθελοντές που δουλεύουν σε μία οργάνωση. Είναι φίλοι μου και είναι φίλοι για όλους στο κάμπ. [γέλια] [.....] Ναι. Έτσι είναι η ζωή.[γέλια] ΕΤΣΙ ΕΙΝΑΙ Η ΖΩΗ! [γέλια]

Η μακρά πορεία μειονοτικοποίησης και αποκλεισμού του Χαμίντ και των οικείων του στο συγκεκριμένο κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο των χωρών προέλευσης, του έχουν προσδώσει ένα βαθύ αίσθημα μοναξιάς, το οποίο εξακολουθεί να υφίσταται στον βαθμό που η "περίπτωσή" του είναι απρόσιτη σε αυτούς που -στο νέο πλέον περιβάλλον- αδυνατούν να την κατανοήσουν σε όλο της το εύρος:

«Οι περισσότεροι άνθρωποι εδώ με ρωτάνε: "Άρα, έρχεσαι από το Ιράν, είσαι Αφγανός ξέρω, αλλά έρχεσαι από το Ιράν. Το Ιράν είναι ασφαλές. Γιατί ήρθες εδώ;" Το εξηγώ αλλά ξέρω ότι αυτή η ιστορία είναι εντελώς, εντελώς, δύσκολο να γίνει κατανοητή».

Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι για τον Hamid η συνέντευξη αυτή του παρείχε την πολύτιμη ευκαιρία - χώρο και χρόνο - να ξετυλίξει την ιστορία του. Η ευαισθησία στη σχέση μεταξύ του ερευνώμενου και του ερευνητή αποτελεί βασικό ζήτημα στις ποιοτικές έρευνες. Η σχέση η οποία αναπτύσσεται μεταξύ των δύο συμμετεχόντων αποτελεί και το πλαίσιο στο οποίο αναπτύσσονται τα δεδομένα (Rapley, 2001). Στην παρούσα έρευνα τόσο η επαγγελματική ιδιότητα της ερευνήτριας (Κοινωνική Λειτουργός), όσο και το ενδιαφέρον που δείχνει η ίδια για την προσωπική ιστορία του Hamid φαίνεται να του προσφέρει ένα ασφαλές πλαίσιο οικειότητας και κατανόησης²⁵.

6.5 Το μέλλον-Προοπτικές

Μετά από δεκατέσσερις μήνες στην Ελλάδα, ο Hamid περιμένει την δεύτερη συνέντευξη από την Υπηρεσία Ασύλου προκειμένου να εξεταστεί η αίτησή του για άσυλο στην Ελλάδα. Το γεγονός ότι πλέον διαθέτει ένα νομιμοποιητικό έγγραφο -αυτό που επί χρόνια στερήθηκε- φαίνεται να του είναι αρκετό για να συνεχίσει τη ζωή του. Αυτό που μετράει για εκείνον είναι να αισθάνεται ασφαλής και νόμιμος, να διαβίει μια "συνηθισμένη" ζωή, χωρίς υψηλές προσδοκίες:

«Απλά να έχω μία, ξέρεις, συνηθισμένη ζωή. Συνηθισμένη ζωή εννοώ όχι την καλύτερη, όχι την χειρότερη. Μια συνηθισμένη ζωή. Ξέρεις, οι περισσότεροι άνθρωποι που έρχονται εδώ έχουν κάποιες προσδοκίες, υψηλές προσδοκίες. Εγώ δεν έχω».

Σε αντίθεση με την οικογένειά του, η οποία ανησυχεί για την παραμονή του στην Ελλάδα και τη μη μετεγκατάστασή του σε κάποια άλλη χώρα της Ευρώπης, όπως στη Γερμανία όπου επικρατούν καλύτερες οικονομικές συνθήκες, ο Hamid αισθάνεται χαρούμενος που διαθέτει πλέον νομιμοποιητικό έγγραφο, στέγη, τροφή και μια κάρτα SIM για να συνομιλεί με την οικογένειά του. Όλα αυτά για τα οποία στο Ιράν διακινδύνευε τη ζωή του για να τα αποκτήσει.

²⁵ Βλ. κεφάλαιο 2.1

Κεφάλαιο 7

Aziz

7.1 Βιογραφικά στοιχεία

Ο Aziz, Παλαιστίνιος στην καταγωγή, γεννήθηκε το 1985, στην Ιορδανία, όπου και έζησε σε έναν καταυλισμό προσφύγων, στον οποίο είχαν καταφύγει οι γονείς του, το 1967, μετά την Ισραηλοαραβική σύγκρουση²⁶. Το γεγονός ότι προέρχεται από πολυμελή οικογένεια (έχει επτά αδέρφια, τέσσερις αδερφές και τρεις αδερφούς) καθώς και το γεγονός ότι ο πατέρας του πάσχει από ψυχική νόσο που τον καθιστά ανίκανο να εργαστεί, ήταν οι λόγοι για τους οποίους ο Aziz εγκατέλειψε το σχολείο στην ηλικία των δεκαπέντε ετών, προκειμένου να εργαστεί.

Εργάστηκε ως υδραυλικός αλλά το όνειρό του πάντα ήταν να δουλέψει ως ξεναγός. Η επιθυμία του να αποκτήσει νομιμοποιητικά έγγραφα και το δικαίωμα να ταξιδεύει ελεύθερα τον οδήγησαν το 2012, στη Σαουδική Αραβία όπου προσπάθησε όπως αναφέρει «να βρει το δρόμο του», αλλά δεν τα κατάφερε.

Το 2014, πήγε στην Τουρκία, γεγονός το οποίο χαρακτηρίζει ως το μεγαλύτερο βήμα της ζωής του. Έμεινε εκεί δύο ολόκληρα χρόνια και κατά τη διάρκεια των δύο ετών έκανε τρεις προσπάθειες να περάσει τα σύνορα προς την Ευρώπη. Και τις τρεις φορές απέτυχε. Στις 19 Μαρτίου του 2019, την ημερομηνία σύναψης της συμφωνίας μεταξύ ΕΕ και Τουρκίας κατάφερε να περάσει με βάρκα στη Χίο, και την επόμενη μέρα μεταφέρθηκε στο κέντρο φιλοξενίας προσφύγων του Κατσικά, στα Ιωάννινα. Από τη στιγμή της άφιξής του, ο Aziz προσφέρθηκε να βοηθήσει το έργο του στρατού και των ΜΚΟ για την καταγραφή και την εγκατάσταση των προσφύγων παρέχοντας τις υπηρεσίες του εθελοντικά, ως μεταφραστής. Έμεινε στο κέντρο φιλοξενίας προσφύγων του Κατσικά για δύο μήνες αλλά αποφάσισε να φύγει λόγω των κακών συνθηκών διαβίωσης αλλά και αψιμαχιών που δημιουργήθηκαν με πρόσφυγες άλλων εθνικοτήτων. Οι γνωριμίες που είχε αποκτήσει με Έλληνες κατά τη δίμηνη διαμονή του στον καταυλισμό και την εθελοντική του δράση μέσα σ' αυτόν τον βοήθησαν να βρει στην αρχή ένα σπίτι για ένα μήνα περίπου και μετά κάποιο διαμέρισμα μέσα στην πόλη.

²⁶ Βλ. κεφ. 4.3

Ο Αζίζ αιτήθηκε εξ αρχής άσυλο στην Ελλάδα και έχει αποφασίσει ότι τα Ιωάννινα είναι ο τόπος στον οποίο θέλει να χτίσει τη νέα του ζωή.

7.2 Παράγοντες απόθησης

Η Γάζα είναι η χώρα καταγωγής του Aziz αλλά δεν την επισκέφθηκε ποτέ καθώς οι γονείς του είχαν καταφύγει αρχικά στην Αίγυπτο και έπειτα στην Ιορδανία σε προσφυγικό καταυλισμό μετά την Ισραηλοαραβική σύγκρουση, το 1967. Οι προσφυγικοί καταυλισμοί στην Ιορδανία φέρουν όλα τα χαρακτηριστικά μιας υποβαθμισμένης αστικής παραγκούπολης με ανεπαρκείς υποδομές, σπίτια με στέγες από ψευδάργυρο που συγκρατούνται από βαριές πέτρες και θραύσματα, εξαιρετικά στενά περάσματα και λύματα να τρέχουν στους δρόμους. Πολιτισμικά χαρακτηρίζονται από όλα τα σημάδια της «κοινωνικής αποσύνθεσης» συμπεριλαμβανομένης της ανεργίας, της βίας και της εγκληματικότητας.

Η Ιορδανία "δημιούργησε" ένα νέο είδος πρόσφυγα: «τον πρόσφυγα-πολίτη» ή «προσωρινό πολίτη» που έχει επίσημα δικαιώματα και καθήκοντα εν αναμονή της ημέρας που θα του δοθεί το δικαίωμα να επιλέξει να επιστρέψει στην Παλαιστίνη ή να παραμείνει στην Ιορδανία ως μόνιμος πολίτης. Όσοι δεν έχουν την υπηκοότητα²⁷ (κυρίως πρόσφυγες που έφθασαν από τη Γάζα μετά την ισραηλινή κατοχή του 1967, όπως η περίπτωση του Aziz), ωστόσο, είναι εξαιρετικά περιθωριοποιημένοι, στερούνται προστασίας και έχουν ελάχιστες δυνατότητες πολιτικής συμμετοχής (Al Husseini & Bocco, 2009).

Η Holt (2011) αναφέρει ότι στους καταυλισμούς προσφύγων στην Ιορδανία ο αγώνας για τη διατήρηση της παλαιστινιακής ταυτότητας ήταν διαρκής. Ο καταυλισμός έγινε ένας χώρος στον οποίο οι κάτοικοι διαμόρφωσαν μια παλαιστινιακή ταυτότητα, γεμάτη από αναμνήσεις, τραγούδια, ιστορίες ηλικιωμένων, εικόνες και παλιά γραμματόσημα, από όνειρα που αρνούνται να αντισταθούν σε μια αθέμιτη πραγματικότητα. Στο ίδιο μήκος κύματος η Hammer (2005, σσ. 67-68) αναφερόμενη στις γενιές που δεν επισκέφθηκαν ποτέ την Παλαιστίνη (όπως ο Aziz), περιγράφει την πατρίδα ως έναν τόπο «φανταστικό» ή «εξιδανικευμένο» ο οποίος αντανάκλα τις μνήμες, τις εικόνες και τις ιστορίες. Η ιδέα και η αφοσίωση στην Παλαιστίνη δημιουργήθηκε μέσα στην εξόριστη κοινότητα, η οποία μπόρεσε να μιλήσει για την πατρίδα μέσα από την

²⁷Όλοι οι πρόσφυγες της Παλαιστίνης στην Ιορδανία έχουν πλήρη ιορδανική ιθαγένεια, με εξαίρεση περίπου 120.000 πρόσφυγες αρχικά από τη Λωρίδα της Γάζας, η οποία μέχρι το 1967 διοικούνταν από την Αίγυπτο. Τους χορηγούνται μόνο προσωρινά Ιορδανικά διαβατήρια, τα οποία δεν τους παρέχουν δικαιώματα πλήρους ιθαγένειας. Διαθέσιμο στο: <http://www.un.org/unrwa/refugees/jordan.html> (1/6/2019)

προσωπική της εμπειρία και τις συναισθηματικές σχέσεις που αντανακλούσαν το τραύμα του εκτοπισμού και της συνεχιζόμενης επιθυμίας της να επιστρέψει. Η έναρξη της αφήγησης του Aziz παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς στην ερώτηση για τις επικρατούσες συνθήκες στη χώρα του, πριν την απόφαση της φυγής του, εκείνος επιλέγει να περιγράψει την «φανταστική» του πατρίδα την Παλαιστίνη και συγκεκριμένα τη Γάζα:

«Λοιπόν, όπως ξέρεις και όλοι ξέρουν, η κατάσταση στην Παλαιστίνη ειδικά στην Γάζα, γίνεται πόλεμος κάθε δυο τρία χρόνια. Έτσι η κύρια σκέψη των ανθρώπων καθημερινά, το πρωί όταν περπατάνε στους δρόμους, είναι να μάθουν αν θα γίνει τελικά πόλεμος ή όχι. Αλλά ακόμα έχουν ελπίδα και ακόμα δουλεύουν και παντρεύονται γι' αυτό έχουμε πληθυσμό πάνω από δυο εκατομμύρια. Η τελευταία έρευνα δείχνει ότι είναι περισσότεροι από δυο εκατομμύρια στην Γάζα».

Το δικαίωμα επιστροφής των παλαιστινίων προσφύγων στη χώρα τους είναι αναφαίρετο και κατοχυρώνεται από το διεθνές δίκαιο²⁸. Στη συνείδηση, όμως, των Παλαιστινίων προσφύγων της διασποράς η επιστροφή παίρνει «ιερές» διαστάσεις. Ο Fawaz Turki (1977, σ. 68), ένας από τους πιο διάσημους παλαιστίνιους συγγραφείς της διασποράς το περιγράφει ως εξής:

[Ένας Παλαιστίνιος] δεν μπορεί να πει, για παράδειγμα, ότι δεν πιστεύει στην Επιστροφή. Η απόρριψη της επιστροφής είναι σαν το κόψιμο του δέντρου στο οποίο αναπτύσσεται η ιστορία του και ο λόγος ύπαρξης του... Το πάθος για την Επιστροφή είναι μια έκφραση της ταυτότητάς μας, μια εκστατική ενσάρκωση της εσωτερικής κίνησης και των ανησυχιών της. Είναι σαν, τελικά, το Παλαιστινιακό ζήτημα να είναι: θέλω να επιστρέψω, επομένως υπάρχω» (όπως αναφ. στο Richter-Devroe, 2013)

²⁸ Σύμφωνα με το ψήφισμα 194 (III) της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών (UNGA), το "δικαίωμα επιστροφής" έχει καθοριστική σημασία για τη διαμόρφωση του νομικού καθεστώτος των προσφύγων καθώς και των καθημερινών σχέσεών τους με τις κοινωνίες υποδοχής. Η παρ. 11 του ψηφίσματος αυτού, που εγκρίθηκε τον Δεκέμβριο του 1948, ορίζει ότι "οι πρόσφυγες που επιθυμούν να επιστρέψουν στα σπίτια τους και να ζήσουν ειρηνικά με τους γείτονές τους θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να το πράξουν το συντομότερο δυνατό και ότι θα πρέπει να καταβληθεί αποζημίωση ιδιοκτησίας εκείνων που επέλεξαν να μην επιστρέψουν και για απώλεια ή βλάβη της περιουσίας, η οποία, σύμφωνα με τις αρχές του διεθνούς δικαίου ή της δικαιοσύνης, πρέπει να αντισταθμιστεί από τις κυβερνήσεις ή τις αρμόδιες αρχές. Το ψήφισμα αυτό εγκρίθηκε από τότε με πλειοψηφία στα κράτη μέλη της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών. Επί του παρόντος, το Ισραήλ, οι ΗΠΑ (από το 1994) και ο Καναδάς (από το 2006) είναι μεταξύ των λίγων κρατών που δεν την υποστηρίζουν (Al Hussein & Bocco, 2009)

Για τον Aziz, ο οποίος μεγάλωσε με την ιδέα της Παλαιστίνης στις αντίξοες συνθήκες του καταυλισμού προσφύγων στην Ιορδανία, η επιστροφή στη Γάζα είναι ένας από τους στόχους ζωής:

«Αλλά τα ευρωπαϊκά χαρτιά θα μου επέτρεπαν να ταξιδέψω σχεδόν οπουδήποτε θέλω, επίσης, θα μου επέτρεπαν να γυρίσω πίσω στην Γάζα, θα μου επέτρεπαν να επισκεφτώ την Δυτική Ακτή το οποίο είναι... Είμαι από την Παλαιστίνη αλλά δεν έχω πάει ποτέ στην Δυτική Ακτή».

Η Herman (2001) υποστηρίζει ότι όταν οι μνήμες είναι τραυματικές και δυσάρεστες, οι άνθρωποι μπορεί να καταστείλουν τις σκέψεις και τις ενέργειες που σχετίζονται με τα αντίστοιχα γεγονότα (όπως αναφ. στο Puvimanasinghe, et al.). Στο ίδιο μήκος κύματος οι Tankink and Richters (2007) αναφέρουν ότι η τάση να αποφεύγονται ή να αποσιωπώνται κάποια γεγονότα στις αφηγήσεις παρατηρείται επίσης όταν η ανταλλαγή εμπειριών επηρεάζει αρνητικά την ταυτότητα του εαυτού και την αυτοεκτίμηση του αφηγητή. Ο Aziz, καθ' όλη τη διάρκεια της αφήγησής του κάνει ελάχιστες αναφορές στην Ιορδανία. Λαμβάνοντας υπόψη την επιλογή του να ξεκινήσει την αφήγησή του μιλώντας για την Παλαιστίνη και όχι για την Ιορδανία, η οποία είναι η χώρα όπου γεννήθηκε και έζησε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του, μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι μνήμες και οι εμπειρίες ήταν ιδιαίτερα τραυματικές για εκείνον. Για τον Aziz, η Ιορδανία είναι «εκείνο το μέρος»:

«Επειδή την πρώτη φορά για εμένα, δηλαδή, οι ευκαιρίες μου να φύγω, δεν έχω σπουδάσει, δεν έχω χαρτιά για να ταξιδέψω νόμιμα, δεν είχα χρήματα, δεν είχα τα μέσα για να ζήσω σε κείνο το μέρος».

7.3 Η διαδρομή

Στην αφήγηση του Aziz, η έναρξη του ταξιδιού του για την Ευρώπη σηματοδοτείται με την άφιξή του στην Τουρκία, το 2014, την οποία και χαρακτηρίζει ως «το μεγαλύτερο βήμα της ζωής του». Ωστόσο, το ταξίδι του περιλαμβάνει μεγαλύτερες περιόδους στασιμότητας παρά κινητικότητας καθώς παρέμεινε στην Τουρκία δύο ολόκληρα χρόνια. Η διαδρομή του Aziz εμπεριέχει πολλά χαρακτηριστικά των ταξιδιών που ο Collyer χαρακτηρίζει ως

«κατακερματισμένα»²⁹ καθώς περιλαμβάνει τέσσερις προσπάθειες να περάσει τα σύνορα για την Ευρώπη, μεγάλα διαστήματα φυλάκισης, οικονομικής ανέχειας, παρανομίας και δύσκολων συνθηκών διαβίωσης και εργασίας.

Η πρώτη απόπειρα να περάσει τα σύνορα έγινε αμέσως μετά την άφιξή του στην Τουρκία. Ξεκινώντας από την Κωνσταντινούπολη προσπάθησε να περάσει στην Ευρώπη μέσω των Βουλγαρικών συνόρων, συνελήφθη όμως από τους Τούρκους συνοριοφύλακες και γύρισε πίσω στην Κωνσταντινούπολη. Η άκαρπη προσπάθεια του Aziz άλλαξε τα αρχικά του σχέδια και πήρε την απόφαση να μείνει στην Τουρκία. Η ζωή στην Τουρκία περιγράφεται από τον ίδιο σαν ένας καθημερινός αγώνας επιβίωσης, αλλά και ως μια μάχη για τη διατήρηση των προσωπικών του αξιών. Επιλέγοντας να αναφερθεί σε συγκεκριμένα γεγονότα και εμπειρίες ζωής επιχειρεί να συντηρήσει ή να ανακατασκευάσει την επιθυμητή ταυτότητα για τον εαυτό του και να υποστηρίξει ότι, παρά τις δυσκολίες και τις αντιξοότητες που αντιμετώπισε, κατάφερε να διατηρήσει αδιαπραγμάτευτες της προσωπικές του αξίες, όπως τότε που επέλεξε με τον φίλο του να βοηθήσει τις οικογένειες με τα μωρά να περάσουν τα σύνορα, ενώ αν προχωρούσαν μόνοι τους, φροντίζοντας μόνο τους εαυτούς τους, θα είχαν αποφύγει τη σύλληψη:

«Και έτσι αποφασίσαμε ότι αυτή τη φορά έπρεπε να βοηθήσουμε τους άλλους ανθρώπους. Γιατί, ξέρεις, η ιδέα δεν είναι να έχεις καλύτερη ζωή. Η κύρια ιδέα είναι, αν μπορείς να σώσεις μια ζωή, αξίζει περισσότερο από το να έχεις μια καλύτερη ζωή. Γιατί ήδη έχεις την δική σου ζωή. Και επειδή αποφασίσαμε να βοηθήσουμε τους άλλους, έτσι δεν μπορούσαμε να προχωρήσουμε γρήγορα, δεν μπορούσαμε να ξεφύγουμε και πιαστήκαμε με όλες αυτές τις οικογένειες και μείναμε ξανά άλλον ενάμιση μήνα στη φυλακή».

Μέσα από εκτενείς αφηγήσεις γεγονότων και εμπειριών ζωής, αξίες, όπως αυτές της ανθρώπινης ζωής της ισότητας, του σεβασμού και της αξιοπρέπειας προσδιορίζουν με θεμελιώδη τρόπο την ταυτότητά του. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα:

«...για μένα η αξιοπρέπεια μου είναι πάνω από όλα.

²⁹ Τα κατακερματισμένα ταξίδια (fragmented journeys) χαρακτηρίζονται από τον «αποσπασματικό» χαρακτήρα της μετακίνησης, που διαχωρίζεται σε διάφορα ξεχωριστά στάδια, τα οποία περιλαμβάνουν ποικίλα κίνητρα, νομικά καθεστώτα και συνθήκες διαβίωσης και απασχόλησης» (Collyer, 2010, σ. 275)

Δεν θέλω να νιώθω ότι είμαι λιγότερος από εσένα ή από τους άλλους. Είτε είμαστε ίσοι είτε όχι. Δεν μου αρέσει να νιώθω κατώτερος από άλλους ανθρώπους, και δεν μου αρέσει οι άνθρωποι να με κοιτούν υποτιμητικά».
Σεβάσου με και θα σε σεβαστώ... Έχω ένα ρητό: Αν δε μπορώ να σε έχω ως φίλο μου θα κάνω τα πάντα να μην σε κάνω εχθρό μου».

Ο αφηγηματικός του λόγος, όμως, αλλάζει όταν τα γεγονότα τα οποία αναφέρει έρχονται σε αντίθεση με την επιθυμητή του ταυτότητα, όπως για παράδειγμα όταν αναφέρεται στις ακραίες κοινωνικές και ψυχικές προκλήσεις στην Τουρκία, οι οποίες τον οδήγησαν κάποιες φορές σε επαναπροσδιορισμό των προσωπικών του ορίων:

«Κάποιες φορές, πως να πω αυτό, κάποιες φορές, κανείς δεν θέλει να κάνει άσχημα πράγματα, αλλά πολλές φορές αναγκάζεται να κάνει. Γιατί δεν έχει άλλες ευκαιρίες... πρέπει να κάνεις ειδικά πράγματα για, να μην κοιμάσαι στον δρόμο, να βρεις φαγητό κάθε μέρα. Και κατάφερα παρ'όλα αυτά να επιβιώσω εκεί».

Στην περίπτωση αυτή, ο αφηγητής υπαινίσσεται ότι αναγκάστηκε να «κάνει άσχημα πράγματα» παρά τη θέλησή του, χωρίς όμως να αναφέρεται ευθέως στο πρόσωπό του και χωρίς να δίνει περισσότερα στοιχεία για τα γεγονότα. Η στάση του σώματός του αλλάζει, ο τόνος της φωνής του χαμηλώνει, χαμογελά αμήχανα και η όλη εικόνα μαρτυρά ότι αισθάνεται άβολα. Χαρακτηριστική είναι και η απάντηση που δίνει όταν η ερευνήτρια τον ρωτά αν είναι δύσκολο για εκείνον να αφηγείται αυτά τα γεγονότα:

«Ναι, επειδή ήταν τόσο οδυνηρό. [ανάβει τσιγάρο] Δεν είναι μόνο το κρύο από μόνο του, επειδή όταν το σώμα κρυώνει, ειδικά την νύχτα, υποφέρεις μέχρι το πρωί, μέχρι να βγει ο ήλιος. Αλλά όταν η ψυχή σου κρύψει είναι στα αλήθεια σκληρό».

Ένα χρόνο μετά και στην ιδέα ότι αν έμενε για πάντα στην Τουρκία δεν θα κατάφερνε ποτέ να αποκτήσει διαβατήριο, αποφάσισε να ξαναπροσπαθήσει να περάσει τα σύνορα, αυτή τη φορά από τα Ελληνοτουρκικά σύνορα στην περιοχή του Έβρου. Αν και πέρασε στο ελληνικό έδαφος, συνελήφθη από τις ελληνικές αρχές και επαναπροωθήθηκε στην Τουρκία. Τα συναισθήματά του αυτή τη φορά ήταν ανάμεικτα καθώς την απογοήτευση για την αποτυχημένη προσπάθεια

διαδέχτηκε η χαρά ότι τουλάχιστον είχε περάσει τα σύνορα και ενδεχομένως η ελπίδα ότι σε μια επόμενη προσπάθεια θα είχε καλύτερο αποτέλεσμα:

«...επειδή, δεν ξέρω, ήμουν απογοητευμένος. Αλλά ήμουν χαρούμενος επίσης γιατί τουλάχιστον την πρώτη φορά δεν διέσχισα (τα σύνορα) , την δεύτερη φορά ήμουν μέσα και έτσι ο φόβος, πώς να το πω αυτό.. ο φόβος μήπως δεν φτάσω δεν υπήρχε. Ναι πράγματι με έστειλαν πίσω, αλλά είχα φτάσει».

Η σύλληψή του και η δίμηνη φυλάκιση, όταν κάποια στιγμή έχασε το προσωρινό δελτίο ταυτότητας, στάθηκαν αφορμή να γνωρίσει, στη φυλακή, τον «καλύτερό του φίλο», έναν Ιρανό συνομήλικό του. Η φιλία αυτή ήταν καθοριστική για τη μετέπειτα πορεία του Aziz. Μετά την αποφυλάκισή τους προσπάθησαν για ακόμη μια φορά να περάσουν τα σύνορα αλλά και πάλι συλλήφθηκαν, κρατήθηκαν και επαναπροωθήθηκαν στην Τουρκία, όπου βρήκαν δουλειά σε ένα Ιρανικό εστιατόριο. Η γνωριμία του φίλου του με μια εργαζόμενη στο εστιατόριο αποτέλεσε «το εισιτήριο» του Aziz για το πέρασμα των συνόρων προς την Ευρώπη. Η γυναίκα, η οποία είχε χάσει πριν δύο χρόνια τον αδερφό της όταν εκείνος προσπάθησε να διασχίσει τα θαλάσσια σύνορα για την Ελλάδα, θέλησε να τους βοηθήσει να περάσουν τα σύνορα χρησιμοποιώντας τις προσωπικές της διασυνδέσεις. Το παρακάτω απόσπασμα περιγράφει χαρακτηριστικά τη διαπραγμάτευση του φίλου του με τη γυναίκα και την απόφαση να φύγει πρώτος ο Aziz:

«Υπήρχε μια κοπέλα γύρω στα 35-40, της άρεσε, επειδή, μετά από αυτό έμαθα ότι εκείνος της θύμιζε τον αδερφό της. Και του είπε: "Θα σε στείλω στην Ελλάδα με βάρκα". Αυτός της είπε : " δεν μπορώ να πάω μόνος μου. Στείλε με, με τον φίλο μου." Αυτή του είπε: "Δεν μπορώ να στείλω και τους δυο σας ή τουλάχιστον μπορώ να σας στείλω έναν-έναν". Της είπε: "Στείλε εκείνον πρώτα και μετά εμένα"».

Οι δυο φίλοι αποφάσισαν ότι ο Aziz θα περνούσε πρώτος τα σύνορα και αργότερα θα επιχειρούσε ο φίλος του. Καθώς όμως η άφιξη του Aziz στην Ελλάδα συνέπεσε με τη συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας, ο φίλος του δεν κατάφερε να περάσει τα σύνορα. Ο Aziz αφηγείται το γεγονός σε έντονη συναισθηματική φόρτιση και επιχειρεί να αξιολογήσει το γεγονός και να τοποθετηθεί:

«Έτσι είναι η ζωή, πάντα ήμουν αισιόδοξος και... στεναχωριέμαι για εκείνον και νιώθω, πώς να το πω αυτό, νιώθω ότι του χρωστάω μία μεγάλη στιγμή. Και προσπαθώ να βελτιώσω την ζωή μου, να βελτιώσω τον εαυτό μου και θα προσπαθήσω να κάνω οτιδήποτε χρειαστεί να τον φέρω εδώ. Δεν είμαι αχάριστος, δεν έχω εγωισμό».

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην αφήγηση του Aziz παρουσιάζει η σχέση του με τη θρησκεία και η γενικότερη κοσμοθεωρία του που απορρέει από αυτή τη σχέση. Αν και προέρχεται από μια αυστηρή μουσουλμανική οικογένεια εκείνος δηλώνει αγνωστικιστής. Τόσο οι αντιξοότητες και οι προκλήσεις που συνάντησε στη διαδρομή των δύο χρόνων στην Τουρκία, όσο και οι γνωριμίες του με ανθρώπους άλλων πολιτισμικών και θρησκευτικών πεποιθήσεων φαίνεται πως επέδρασαν σημαντικά στη διαμόρφωση της θρησκευτικής του ταυτότητας. Το απόσπασμα στο οποίο ο αφηγητής περιγράφει πώς, μαζί με τον φίλο του, σε κάποια δύσκολη περίοδο της ζωής τους, στην Τουρκία, αποφάσισαν να δοκιμάσουν ποιός «Θεός» θα τους βοηθήσει να ανταπεξέλθουν, είναι χαρακτηριστικό:

«...μία φορά αποφασίσαμε να δοκιμάσουμε ποιος θα να μας σώσει πρώτος, ο Αλλάχ ή ο Ιησούς. Επειδή κρυώναμε, πεινούσαμε, και προσπαθούσαμε να βρούμε ένα τζαμί να κοιμηθούμε ή να πάρουμε λίγο φαγητό ή κάτι. Δεν βρήκαμε. Και έτσι, τότε, "διαγράψαμε" τον Αλλάχ. Και τότε είπαμε ας δοκιμάσουμε τον Ιησού. Ψάχναμε για μια εκκλησία και πάλι ήταν κλειστή. Έτσι βάλαμε Χ και στον Ιησού. Και με κάποιον τρόπο, επειδή μιλούσαμε αγγλικά, είχαμε τη δυνατότητα να επικοινωνούμε με πολλά άτομα, και μία φορά γνωρίσαμε έναν Ιεχωβά, προσπαθούσε να μας κάνει κήρυγμα και εγώ και ο φίλος μου μέσα μας γελούσαμε, αλλά είδαμε ότι μπορεί να μας βοηθούσε με κάποιο τρόπο. Δεν του είπαμε: «Ναι πιστεύουμε σε εσένα ή στον Θεό σου» αλλά του είπαμε «θα το σκεφτούμε». Επειδή, για εμένα δηλαδή, ανεξάρτητα από το τι συνέβαινε, εμένα δεν μου αρέσει να προσποιούμαι πράγματα. Απλά, έλα τώρα, αν θέλεις να με βοηθήσεις επειδή είμαι έτσι απλά βοήθησε με. Αν όχι, απλά... τέλος πάντων. Και τίποτα δεν δούλεψε. Έτσι, από αυτήν την άποψη αποφασίσαμε ότι είμαστε υπεύθυνοι για τους εαυτούς μας, ανεξάρτητα από τον Ιησού, τον Αλλάχ, τον Ιεχωβά, το Βούδα, οτιδήποτε δηλαδή».

Αυτό, στο οποίο πιστεύει ο Aziz, είναι στην πίστη, κάτι που συνδέεται άρρηκτα με τη στενή συναισθηματική σχέση που έχει με τη μητέρα του, από τις πεποιθήσεις της οποίας έχει αποστασιοποιηθεί, χωρίς όμως να θέσει σε αμφισβήτηση την ίδια τη μητέρα και τη σχέση του μαζί της που λειτουργεί ως σημείο αναφοράς:

Επιπλέον, η μητέρα μου προσευχόταν για εμένα. Πιστεύω όταν στα αλήθεια πιστεύεις σε κάτι θα το έχεις. Σοβαρά δηλαδή, το έχω δει πολλές φορές. Αν η μαμά μου, δηλαδή μέχρι τώρα, δεν λέω στην μαμά μου ότι καπνίζω. Αν η μαμά μου με ρωτήσει, αν πίνω ή κάποιος της πει ότι ο Aziz πίνει αλκοόλ, φυσικά θα ορκιζόμουν σε όλους τους Θεούς του σύμπαντος ότι αυτό δεν είναι αλήθεια. Δεν φοβάμαι την μητέρα μου δεν προσπαθώ να πω ψέματα, όχι, αλλά κάνω οτιδήποτε για να συνεχίσει η μητέρα μου να νιώθει υπερήφανη για εμένα και να μην στεναχωρηθεί για εμένα.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ο τρόπος με τον οποίο ο Aziz αντιμετώπισε κάποια γεγονότα που τον έφεραν στα όρια του παραλογισμού. Οι παράλογες καταστάσεις είναι εκείνες που συνεπάγονται μια προφανή απόκλιση μεταξύ της προτίμησης και της πραγματικότητας, δηλαδή μια αντίφαση ανάμεσα στις φιλοδοξίες και τις πραγματικές συνθήκες που διέπουν τον κόσμο του ατόμου που τις βιώνει (Morreall, 2009). Ο Nagel (1971) ισχυρίζεται ότι αυτή η αίσθηση παραλογισμού είναι μια ιδιαίτερος ανθρώπινη ιδιότητα, αφού μόνο οι άνθρωποι έχουν την ικανότητα να κάνουν ένα βήμα πίσω, για να αξιολογήσουν τις πράξεις τους και να εκτιμήσουν την ασυμφωνία μιας κατάστασης. Οι αντιδράσεις των ανθρώπων σε καταστάσεις της ζωής που είναι παράλογες ποικίλλουν σημαντικά. Κάποιοι μπορεί να οδηγηθούν σε απόγνωση και να αποφασίσουν ότι η ζωή τους δεν έχει κανένα νόημα, ενώ άλλοι μπορεί να επιλέξουν να αντισταθούν στην αίσθηση ότι η ζωή τους φαίνεται να είναι παράταιρη και παράλογη. Μερικοί μπορεί να επιλέξουν να ξεφύγουν από την παράλογη κατάσταση αλλάζοντας τη συμπεριφορά ή τη στάση τους (όπως αναφ. στο Morreall, 2009). Ο Aziz, κάποιες τέτοιες στιγμές παραλογισμού τις αντιμετώπισε με χιούμορ και γέλιο:

Τέλος πάντων ήρθε η αστυνομία, άρχισα να τρέχω αλλά κουράστηκα και με κυνηγούσε και έτσι είπα, εντάξει, αυτό ήταν τα παρατάω, αλλά είχαν όπλο και ήμουν ανάμεσα στην τρέλα και στο να μείνω αισιόδοξος και έτσι άρχισα να γελάω... και για να είμαι ειλικρινής τους έδωσα μάλλον καλή εντύπωση και

γελούσαν μαζί μου καθώς τους έλεγα : «Μπορείτε να φέρετε το όχημα εδώ γιατί είμαι λιγάκι κουρασμένος». Μου είπε: « Έλα περπατάς δυο μέρες τώρα, περπάτα άλλα 5 λεπτά». [γέλια] Και ξανά γελούσα. Δεν ήξερα αν έπρεπε να κλάψω ή να γελάσω. Αλλά εγώ γελούσα. Και εκείνοι, νόμιζαν ότι ήμουν μεθυσμένος ή κάτι τέτοιο, καθώς κανείς δεν γελάει σε τέτοιες καταστάσεις αλλά για μένα ήταν τόσο ειρωνικό και έτσι γελούσα.

7.4 Διαβίωση στην Ελλάδα

Η Kaytaz (2016) επισημαίνει ότι τα ταξίδια των προσφύγων έχουν συχνά μετασηματιστικό χαρακτήρα, καθώς τόσο οι εμπειρίες που βιώνει το άτομο, όσο και οι δεξιότητες (επαγγελματικές, κοινωνικές ή γλωσσικές) που εξασφάλισαν την επιβίωσή του κατά τη διάρκεια του ταξιδιού επιδρούν καθοριστικά στη ζωή του (όπως αναφ. στο Kuschminder, 2017). Ο Aziz περιγράφει τη στιγμή της άφιξής του στην Ελλάδα με ιδιαίτερο ενθουσιασμό. Το γεγονός ότι ο στόχος του να περάσει τα σύνορα είχε επιτευχθεί και ο κίνδυνος να επιστρέψει στην Τουρκία είχε ξεπεραστεί λειτούργησαν απελευθερωτικά για εκείνον γεμίζοντάς τον με αυτοπεποίθηση και σιγουριά που ποτέ άλλοτε δεν είχε αισθανθεί:

«...ένιωσα ότι κάτι συνέβη. Δεν μπορώ να το εξηγήσω. Ακριβώς στην Χίο... Ήμουν πάντα εύθυμος, ήμουν πάντα αισιόδοξος αλλά ποτέ δεν είχα το θάρρος να μιλήσω στις γυναίκες για παράδειγμα. Δεν είχα ποτέ το θάρρος να μιλήσω κανονικά στους στρατιωτικούς ή στην αστυνομία. Αλλά στην Χίο για κάποιο λόγο, δεν ξέρω γιατί, μιλούσα σε αυτούς όπως μιλάω στον οποιοδήποτε».

Το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της διαμονής του στην Τουρκία είχε γνωρίσει ανθρώπους με διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο και είχε αποκτήσει κάποιες βασικές γνώσεις σε διάφορες γλώσσες του έδωσαν τη δυνατότητα να προσφέρει εθελοντικά τις υπηρεσίες του ως μεταφραστής στον προσφυγικό καταυλισμό του Κατσικά, όπου μεταφέρθηκε αμέσως μετά την άφιξή του στη Χίο. Η εθελοντική του δράση στον καταυλισμό αφενός του έδινε τη δυνατότητα να αξιοποιήσει το χρόνο του και να αισθάνεται χρήσιμος και αφετέρου του έδωσε την ευκαιρία να αποκτήσει έναν κύκλο γνωριμιών, οι οποίες του φάνηκαν πολύ χρήσιμες για την περαιτέρω πορεία του:

«Ήμουν αρκετά τυχερός που ξεκίνησα τον εθελοντισμό ή να βοηθάω στην σκηνή του στρατιωτικού γιατρού, νομίζω από την πρώτη μέρα. Αλλά, ένιωσα, ένιωσα

άνετα, γιατί κάνω κάτι, και τις φορές που καθόμουν στην σκηνή ή περπατούσα από εδώ και από εκεί ένιωθα να βαριέμαι χωρίς σκοπό. Κάθε φορά που ήμουν στην σκηνή του γιατρού, ή με την αστυνομία ή με τον στρατό ή με τον Ερυθρό Σταυρό ένιωθα ότι κάτι κάνω. Ένιωθα τον εαυτό μου σαν, πώς να το πω, ένιωθα ότι είμαι, ότι δεν είμαι απλά κάποιος αριθμός όπως τα βραχιολάκια που μας έδωσαν. Ένιωθα ότι είμαι κάποιος.... Για εμένα ήταν ένα υπέροχο συναισθημα. Πρώτα από όλα έκανα κάτι, αντί να κάθομαι απλά στην σκηνή, περιμένοντας κάποιον να μου δώσει ένα σάντουιτς και γνώρισα καινούριους ανθρώπους».

Στον καταυλισμό προσφύγων ο Aziz έμεινε δυο μήνες καθώς αξιοποιώντας τις γνωριμίες του έπιασε δουλειά ως μεταφραστής σε κάποια ΜΚΟ και εξασφάλισε στέγη. Οι θετικές εμπειρίες που βίωσε τόσο μέσα από τις κοινωνικές σχέσεις που δημιούργησε, όσο και μέσα από τις καθημερινές επαφές με τον ντόπιο πληθυσμό ενίσχυσαν το αίσθημα σιγουριάς και ασφάλειας και ενίσχυσαν την απόφασή του να επιλέξει τα Ιωάννινα, ως τον τόπο στον οποίο θα χτίσει τη νέα του ζωή. Περιγράφει με ενθουσιασμό μια συνομιλία που είχε με μια παρέα εφήβων που συνάντησε μια μέρα στο δρόμο και τα θετικά συναισθήματα που αποκόμιζε:

«Δεν ήξερα πού ήταν τα λεωφορεία και ρωτούσα κάποια νέα άτομα, ήταν 15-16, κάπου εκεί, και για κάποιο λόγο υπέθεσαν ότι ήμουν τουρίστας, ρώτησαν και τους είπα: «Όχι είμαι πρόσφυγας από τον Κατσικά» και τους είπα: «Μιας και με ρωτήσατε, τί γνώμη έχετε για τους πρόσφυγες στην χώρα σας;» και έμεινα τόσο κατάπληκτος από την απάντησή τους... γιατί βασικά ήταν παιδιά, μου είπαν: «Οι παππούδες μας ήρθαν πρόσφυγες από την Τουρκία και οι άνθρωποι της πόλης τους βοήθησαν και... οφείλουμε να βοηθήσουμε και εμείς το ίδιο».. και για εμένα ήταν... δηλαδή... από αυτήν την άποψη... στ' αλήθεια σκέφτηκα, και σε όλο τον κόσμο αν ταξίδευα, αν ήθελα να κάνω οικογένεια, θέλω να κάνω την δικιά μου οικογένεια και παιδιά σε αυτήν την πόλη... επειδή θα ήμουν κάτι παραπάνω από ευγνώμων αν τα παιδιά μου γίνουν έτσι».

Αυτό που είχε ιδιαίτερη αξία για τον Aziz είναι ότι στα Ιωάννινα δεν νοιώθει πια σαν πρόσφυγας, μια ιδιότητα που «κουβαλούσε» από τη μέρα της γέννησης του στον καταυλισμό προσφύγων στην Ιορδανία, και που ως Παλαιστίνιος πρόσφυγας θεωρούνταν masākīn (φτωχός /

άμοιρος), αφού ο εκτοπισμός τον ανάγκασε να ζει εξαρτημένος σε ένα περιθωριακό χώρο ηθικής απόγνωσης και παρακμής (Pérez , 2011), και η οποία ιδιότητα συνδέεται, τελικά, με την έλλειψη ταυτότητας:

«...δεν νιώθω ότι είμαι πρόσφυγας εδώ. Απλά νιώθω ότι είμαι κάποιος».

Αντιθέτως, θέλει να αυτοπροσδιορίζεται ως «Παγουράς³⁰», δηλαδή ως ντόπιος Γιαννιώτης και αγνοώντας το ευρύτερο πλαίσιο (καθώς για τους Έλληνες ο «Παγουράς» δεν είναι αναγκαστικά ένας θετικός χαρακτηρισμός) επενδύει στο νέο περιβάλλον το οποίο αντιλαμβάνεται με μια «πολιτισμική αθωότητα»:

«...όπως οι Γιαννιώτες που μένουν στην πόλη και δουλεύουν, αν θεωρήσω τον εαυτό μου Παγουρά, όπως πάντα χαρακτηρίζω τον εαυτό μου, θέλω να βρω μια δουλειά, οτιδήποτε όπως εκείνοι. Οτιδήποτε. Σε μια φάρμα, σαν μάστορας, ως εργάτης, διερμηνέας, οτιδήποτε. Επειδή νιώθω ότι αυτή είναι η πόλη μου και πραγματικά νοιάζομαι για αυτήν, Και προσπαθώ να χτίσω το σπίτι μου σε αυτή την πόλη».

7.5 Το μέλλον-Προοπτικές

Ο Aziz αιτήθηκε άσυλο από την πρώτη στιγμή που έφτασε στην Ελλάδα. Μετά από δεκατέσσερις μήνες διαμονής στα Ιωάννινα και εν αναμονή της απόφασης για την αίτηση ασύλου, έχει αποφασίσει ότι αυτή θα είναι η νέα του πατρίδα. Τα σχέδιά του περιλαμβάνουν την εύρεση εργασίας και την απόκτηση όλων των νομιμοποιητικών εγγράφων που θα του εξασφαλίζουν την δυνατότητα να ταξιδεύει. Καθώς ως πρόσφυγας στην Ιορδανία στερούνταν ταξιδιωτικών εγγράφων το μεγάλο του όνειρο είναι να ταξιδεύει νόμιμα σε οποιοδήποτε ταξιδιωτικό προορισμό επιθυμεί. Το τελευταίο απόσπασμα είναι χαρακτηριστικό:

³⁰ Ο κάτοικος των Ιωαννίνων. Σύμφωνα με τον μύθο, οι Γιαννιώτες βλέποντας την αντανάκλαση του φεγγαριού στην λίμνη της πόλης τους και νομίζοντας πως έχει πέσει μέσα, έτρεξαν με παγούρια να αδειάσουν τη λίμνη και να πιάσουν το φεγγάρι. Τον χαρακτηρισμό αυτό μέχρι και σήμερα τον θεωρούν υποτιμητικό.

«Απλά θέλω να φτάσω στην περιοχή των συνόρων να τους δείξω την ταυτότητα μου και να συνεχίσω, αυτό. Θέλω να δοκιμάσω πως μοιάζει αυτό το συναίσθημα».

Κεφάλαιο 8

Samir

8.1 Βιογραφικά στοιχεία

Ο Σαμίρ γεννήθηκε το 1991 στο Χαλέπι της Συρίας. Είναι το τρίτο παιδί της οικογένειας καθώς έχει μια αδερφή δύο χρόνια μεγαλύτερη και έναν αδερφό ένα χρόνο μεγαλύτερο. Ο πατέρας του πέθανε όταν ήταν πέντε ετών και επειδή η οικογένεια αντιμετώπιζε οικονομικές δυσκολίες ο Σαμίρ φοίτησε στο σχολείο μόνο τέσσερα χρόνια προκειμένου να εργαστεί. Όταν ήταν έντεκα ετών ξεκίνησε να μαθαίνει την τέχνη της ραπτικής και σύντομα κατάφερε να στήσει τη δική του μικρή βιοτεχνία υποκαμίσων, στην οποία απασχολούσε δέκα υπαλλήλους.

Η έναρξη του πολέμου το 2011³¹ βρήκε τον Σαμίρ να εκπληρώνει τη στρατιωτική του θητεία, όχι όμως ως μάχιμος στρατιώτης αλλά ως αστυνομικός προκειμένου αφενός να έχει το δικαίωμα να εργάζεται και κατά δεύτερον να μην χρειαστεί να εμπλακεί στον πόλεμο. Λόγω του πολέμου έμεινε στο στρατό για πέντε χρόνια αν και η στρατιωτική θητεία στη Συρία διαρκεί μια διετία. Στο διάστημα αυτό η βιοτεχνία του χτυπήθηκε από πολεμικά πυρά και λεηλατήθηκε.

Τον Δεκέμβριο του 2015, πήρε την απόφαση να φύγει από τη Συρία. Με τη βοήθεια κάποιων φίλων του πέρασε στην Τουρκία όπου εργάστηκε για τρεις μήνες, ως ράφτης προκειμένου να συγκεντρώσει το χρηματικό ποσό που χρειαζόταν για να περάσει τα θαλάσσια σύνορα μεταξύ Τουρκίας-Ελλάδας αλλά και να στέλνει χρήματα στη μητέρα του.

Στις 19 Μαρτίου 2016 πέρασε με βάρκα στη Χίο και αμέσως μετά την καταγραφή του μεταφέρθηκε στην Αθήνα και από εκεί στον καταυλισμό προσφύγων στον Κατσικά Ιωαννίνων, στον οποίο και έμεινε για δέκα μήνες. Τους τελευταίους τέσσερις μήνες από τη διεξαγωγή της έρευνας, ο Σαμίρ διαμένει σε δωμάτιο ξενοδοχείου που μισθώνει η Ύπατη Αρμοστεία για τους Σύριους πρόσφυγες και περιμένει να εγκριθεί το αίτημά του για μετεγκατάσταση σε οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή χώρα.

³¹ Βλ. κεφ. 4.2

8.2 Παράγοντες απόθησης

Όπως και για εκατομμύρια πρόσφυγες από τη Συρία έτσι και για τον Σαμίρ ήταν ο πόλεμος το γεγονός που άλλαξε δραματικά την πορεία της ζωής του καθώς στη χώρα του επικρατεί «...η χειρότερη κατάσταση στον κόσμο». Πριν τον πόλεμο ο Σαμίρ ζούσε με τη μητέρα του στο Χαλέπι. Αν και πολύ νέος είχε καταφέρει να δημιουργήσει τη δική του επιχείρηση και να ζει μια άνετη ζωή:

«Είχα σπίτι και μια μικρή επιχείρηση δική μου και είχα ένα αυτοκίνητο...είχα τα πάντα στη Συρία».

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην αφήγηση του Σαμίρ παρουσιάζει η αναφορά του στις ιστορικές ρίζες και τον πολιτισμό του τόπου καταγωγής του. Σε μια προσπάθεια επαναπροσδιορισμού του «ποιος είναι» στο πλαίσιο του δυτικού κόσμου, στον οποίο ζει αυτή τη στιγμή, η αναφορά στην ιστορία και τον πολιτισμό του τόπου καταγωγής του λειτουργούν συμβολικά, δηλώνοντας την ύπαρξη ενός ισχυρού κοινωνικοπολιτισμικού κεφαλαίου. Συγκρίνει, επίσης, τη χώρα του με την Ελλάδα σε επίπεδο υψηλού πολιτισμικού κεφαλαίου. Στην αρχή ως μια προσπάθεια διαφωτισμού της ερευνήτριας:

«Η Συρία μοιάζει πολύ με την Ελλάδα. Και είναι πολύ παλιά χώρα. Πολύ όμορφη χώρα. [το Χαλέπι] -η πόλη μου είναι η παλαιότερη πόλη στον κόσμο. Δεν ξέρω αν το ξέρεις, επειδή πολλοί άνθρωποι, δεν έχουν καμία ιδέα γι' αυτό».

Αργότερα, σε άλλο σημείο της αφήγησης, ο Σαμίρ αναφέρεται στο Συριακό λαό και στην εθνική και θρησκευτική του ταυτότητα. επιχειρεί να σχετικοποιήσει την ιδιότητα του μουσουλμάνου, όπως ενδεχομένως πιστεύει ότι αυτή γίνεται αντιληπτή στην Ελλάδα, ως απόλυτου, αυστηρού πιστού σε αντιπαράθεση με την χριστιανική θρησκεία:

«...δεν είμαστε Άραβες. Είμαστε αρχαίοι. Ασσύριοι. Το όνομα της Συρίας πριν, ήταν Ασσυρία. Ναι, είμαστε Αραμαϊκός λαός. Πριν ήμασταν χριστιανοί, το ξέρεις;....είμαι μουσουλμάνος. Αλλά όλοι οι φίλοι μου στη Συρία είναι χριστιανοί. Εμείς πάντα ζούσαμε μαζί. Μπορείς να βρεις τζαμί και δίπλα εκκλησία, στη Συρία. Και μπορώ να προσευχηθώ στην εκκλησία, μπορώ να προσευχηθώ στο τζαμί».

Καθ' όλη τη διάρκεια της συνέντευξης ο Σαμίρ αναζητούσε και έδειχνε στην ερευνήτρια, φωτογραφίες από το κινητό του που απεικόνιζαν πόλεις και μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς, τα οποία καταστράφηκαν από τον πόλεμο. Αφηγείται σε έντονη συναισθηματική φόρτιση πως, ενώ εκείνος υπηρετούσε τη στρατιωτική του θητεία, η πόλη του βομβαρδίζονταν και χάθηκαν τα πάντα:

«Τώρα, όλα έχουν καταστραφεί. Έκλεψαν το εργοστάσιό μου και μετέφεραν όλα τα μηχανήματα που είχα στην Τουρκία».

Ο πόλεμος βρήκε τον Σαμίρ να εκπληρώνει τη στρατιωτική του θητεία στο Qamishli, μια πόλη στα βορειοανατολικά της Συρίας, στα σύνορα με την Τουρκία. Λόγω του πολέμου δεν αποστρατεύθηκε στα δύο χρόνια όπως ορίζει ο νόμος, αλλά παρέμεινε συνολικά για πέντε χρόνια. Από την πρώτη στιγμή, δεν θέλησε να υπηρετήσει ως στρατιώτης, γι' αυτό επέλεξε να επωφεληθεί του δικαιώματος να εργαστεί, ως αστυνομικός, με την προϋπόθεση, ότι ο μισθός του θα παρακρατείται από το στρατό. Η αναφορά του Samir, σε αυτή την περίοδο της ζωής του, ήταν σύντομη. Αναφέρεται στην επιλογή του να μην υπηρετήσει ως στρατιώτης, αλλά ως αστυνομικός, αλλά αποφεύγει να αξιολογήσει τις εμπειρίες αυτής της χρονικής περιόδου. Οι Tankink & Richters, (2007) υπογραμμίζουν ότι οι πρόσφυγες αποφεύγουν να μιλούν για τραυματικές εμπειρίες που σχετίζονται με τη σύγκρουση και τη βία, είτε γιατί είναι ιδιαίτερα επώδυνες, είτε επειδή σχετίζονται με την αυτοεικόνα του αφηγητή και την ενδεχόμενη σύνδεση της με τη σύγκρουση και τη βία. Ως εκ τούτου, μέσα από την αποσιώπηση των βίαιων και τραυματικών γεγονότων στα οποία έγιναν μάρτυρες ή βίωσαν, μπορούν να ανακατασκευάσουν μια αφηγηματική ταυτότητα που είναι πιο αποδεκτή από αυτούς (Tankink & Richters, 2007).

«Όταν βρισκόμουν στο στρατό, σ' αυτή την πόλη, στο Qamishli, όλοι οι άνθρωποι από αυτή την πόλη είναι χριστιανοί. Αραμαϊκός λαός. Είναι πολύ ωραίοι άνθρωποι. Ναι! Τους βοήθησα πέντε χρόνια. Επειδή ήταν δύσκολο να πάρεις ψωμί και νερό και φυσικό αέριο... και επειδή εγώ ήμουν στο στρατό, μπορούσα, ναι».

Τον Δεκέμβριο του 2015 και ενώ ήταν ακόμη στο στρατό, ο Σαμίρ με τη βοήθεια δυο φίλων πέρασε τα σύνορα και βρέθηκε στην Τουρκία.

8.3 Η διαδρομή

Η αφήγηση του Σαμίρ αναφορικά με το ταξίδι είναι πολύ περιορισμένη. Στην Τουρκία έμεινε και εργάστηκε για τρεις μήνες καθώς δεν είχε χρήματα και έπρεπε να συγκεντρώσει το χρηματικό ποσό των χιλίων ευρώ που έπρεπε να πληρώσει στους διακινητές προκειμένου να συνεχίσει το ταξίδι του για την Ευρώπη, αλλά και να στέλνει χρήματα στη μητέρα του στη Συρία.

Περιγράφει τη διαδρομή του από τη Συρία στην Ελλάδα ιδιαίτερα μοναχική και παρά το γεγονός ότι δεν αναφέρει λεπτομέρειες, ο τόνος της φωνής και η εμφατική επανάληψη της λέξης «μόνος» προδίδει τη συναισθηματική φόρτιση:

«- Ήσουν μαζί με άλλα άτομα; - Όχι, ήρθα μόνος. Μόνος. Όλο τον δρόμο. Ναι από τη Συρία στην Ελλάδα. Ήμουν μόνος μου».

8.4 Διαβίωση στην Ελλάδα

Ο Derrida (2015), αναφερόμενος εκτεταμένα στην ηθική της φιλοξενίας, διακρίνει αφενός, τον «απροϋπόθετο νόμο της απεριόριστης φιλοξενίας», ο οποίος επιτάσσει την άνευ όρων δεξίωση του άλλου, όποιος κι αν είναι αυτός, δηλαδή, την παροχή φιλοξενίας στον ξένο χωρίς προϋποθέσεις, περιορισμούς και ανταλλάγματα, αφετέρου, τους «υπό προϋποθέσεις» νόμους της φιλοξενίας που, ενώ θεσπίζουν ένα δικαίωμα και ένα καθήκον στη φιλοξενία, ταυτόχρονα θέτουν όρους (πολιτικούς, δικαιοϊκούς, ηθικούς), επιτάσσοντας ότι αυτό το δικαίωμα πρέπει να δίνεται με προϋποθέσεις στο δικαίωμα εισόδου και διαμονής του ξένου. Στην Καντιανή «υπό όρους» Φιλοξενία ο Derrida (2015, σ. 320) αντιτάσσει την «απροϋπόθετη», «καθαρή» φιλοξενία, η οποία δεν προσδιορίζει την ταυτότητα του νεο-εισερχόμενου, ακόμη κι αν αυτός δεν είναι πολίτης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει:

«...η απροϋπόθετη φιλοξενία υπονοεί ότι δεν ζητάτε από τον άλλο, τον νεοφερμένο, τον φιλοξενούμενο, να σας επιστρέψει κάτι, ή ακόμη και να προσδιορίσει την ταυτότητά του. Ακόμη κι αν ο άλλος σάς αποστερήσει από την κυριότητά σας ή το σπίτι σας, πρέπει να το δεχτείτε. Είναι φοβερό να γίνει αυτό αποδεκτό, αλλά αποτελεί τον όρο της απροϋπόθετης φιλοξενίας: ότι παραιτείστε της κυριότητας του χώρου σας, του σπιτιού σας, του έθνους σας. Είναι αφόρητο. Αν, εντούτοις, υπάρχει καθαρή φιλοξενία πρέπει να ωθηθεί σ' αυτό το άκρο».

Ο Σαμίρ αντιλαμβανόμενος τη φιλοξενία με όρους παρόμοιους με αυτούς του Derrida και συνδέοντας τη συριακή εθνική ταυτότητα με τον πλούτο της γενναιοδωρίας, της φροντίδας και της φιλοξενίας προς τον ξένο, αποτελώντας και ο ίδιος αναπόσπαστο μέρος αυτής αναφέρει:

«Το 2006, υπήρξε πόλεμος στο Λίβανο, είχαμε ενάμιση εκατομμύριο Λιβανέζους πρόσφυγες. Ανοίξαμε τα σπίτια μας γι' αυτούς. Όταν ήρθα από την Τουρκία σκέφτηκα ότι θα είναι το ίδιο εδώ στην Ελλάδα. Αλλά ...[γελάει νευρικά] Ναι. Τους έδωσα το σπίτι μου το 2006. Κοιμόμουν στο εργοστάσιό μου. Έμειναν στο σπίτι μου, έξι - επτά μήνες».

Γι' αυτό του είναι αδιανόητο να καταλάβει τους λόγους για τους οποίους αναγκάστηκε τόσο ο ίδιος όσο και εκατοντάδες άλλοι πρόσφυγες να παραμείνουν στον καταυλισμό του Κατσικά για δέκα μήνες υπό άθλιες συνθήκες. Για τον ίδιο, η δεκάμηνη παραμονή του στον προσφυγικό καταυλισμό φαίνεται να είναι η τραυματικότερη της προσφυγικής του εμπειρίας, καθώς εκτός από τις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης, η ζωή του τέθηκε σε κίνδυνο, όταν ένα βράδυ ένας άλλος πρόσφυγας μπήκε μεθυσμένος στη σκηνή του και αποπειράθηκε να τον μαχαιρώσει. Συγκρίνοντας τις συνθήκες υποδοχής των Ελλήνων προσφύγων στη χώρα του το 1923, εκφράζει την αγανάκτηση και την απογοήτευσή του για τις αντιξοότητες που βίωσε ο ίδιος στον καταυλισμό:

«Δεν μπορώ να φανταστώ πώς μας άφησαν στο κάμπ. Γιατί άκουσα και έχω κάποιες φωτογραφίες από παλιά, το 1923, είχαμε Έλληνες πρόσφυγες στη Συρία και συγκεκριμένα στην πόλη μου, 17.000. Δεν φτιάξαμε σκηνή γι' αυτούς».

Και συνεχίζει την αφήγησή του συγκρίνοντας τη διαβίωσή του στον καταυλισμό με την εμπειρία του πολέμου που βίωσε στην πατρίδα του:

«Ναι, η κατάσταση ήταν πολύ άσχημη... δεν μπορώ να ξεχάσω αυτούς τους δέκα μήνες. Επειδή νομίζω ότι για μένα είναι πιο δύσκολο από τον πόλεμο στη Συρία. Στη Συρία δεν κοιμήθηκα στα βράχια ή στη σκηνή».

Η μοναξιά και η απομόνωση είναι διάχυτες στην αφήγηση του Samir, καθώς ζει μακριά από την οικογένειά του και δεν έχει καταφέρει να συνάψει φιλικές σχέσεις στην Ελλάδα:

*«Μένω μόνος μου. Χωρίς την οικογένειά μου. Δεν έχω φίλους εδώ.
Προσπάθησα να βρω φίλο εδώ, πραγματικό φίλο στην Ελλάδα, αλλά δεν μπορώ».*

Οι κοινωνικές του επαφές περιορίζονται στους εργαζόμενους των ανθρωπιστικών οργανώσεων με τους οποίους, όμως, δεν μπορεί να αναπτύξει στενότερες φιλικές σχέσεις:

«Γνωρίζω όλους τους εργαζόμενους που δουλεύουν με την (ΜΚΟ) και την (ΜΚΟ). Αλλά δε μπορείς να είσαι φίλος μαζί τους. Είναι μόνο η δουλειά τους».

Ιδιαίτερα επιφυλακτικός είναι και στις σχέσεις του με τους ντόπιους καθώς, ως πρόσφυγας έχει λάβει αρνητικό μήνυμα:

Εδώ σε αυτή την πόλη, οι άνθρωποι, δεν είναι πολύ καλοί. Γνωρίζω ανθρώπους στη Θεσσαλονίκη πολύ καλύτερους από τα Ιωάννινα. Και στην Αθήνα. Εδώ στα Ιωάννινα, ίσως δεν τους αρέσουν οι πρόσφυγες.

Τόσο η έλλειψη εμπιστοσύνης όσο και ο φόβος να στιγματιστεί η ταυτότητά του δεν του επιτρέπουν τη σύναψη φιλικών σχέσεων. Αντιμετωπίζει τις σχέσεις ως απειλή, ενδεχομένως λόγω τραυματικών εμπειριών που κλόνισαν την εμπιστοσύνη του. Η αξιοπρέπεια είναι ένα κεντρικό διακύβευμα στο λόγο του Samir και φαίνεται να μην διακινδυνεύει την απώλεια της αξιοπρεπούς ταυτότητας ή την επιβολή μιας ανεπιθύμητης ταυτότητας για την αυτοεικόνα του (Eilam & Shamir, 2005). Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα που ακολουθεί:

«Δεν εμπιστεύομαι κανέναν. (.....)Δεν μπορώ να πω κάποιον που κλέβει ότι είναι φίλος μου. Επειδή μερικοί άνθρωποι, ξέρεις στο κάμπ τι συνέβη. Για δέκα μήνες. Μερικοί άνθρωποι τσακώνονταν. Μερικοί άνθρωποι έκλεβαν από τις οργανώσεις. Μερικοί άνθρωποι έκλεβαν από τον ελληνικό λαό. Μερικοί άνθρωποι έκλεβαν από τα σούπερ μάρκετ. Πώς μπορώ να είμαι φίλος μ' αυτούς; Δεν μπορώ».

Προκειμένου να διαφυλάξει την ταυτότητά του και να διατηρήσει τις θεμελιώδεις αξίες του επιλέγει να είναι μόνος και να εκμεταλλεύεται τον χρόνο της αναμονής του στην Ελλάδα προετοιμάζοντας τον εαυτό του για το μέλλον:

«Και τώρα στο ξενοδοχείο, πάντα είμαι μόνος, στο δωμάτιό μου. Εγώ προσπαθώ να μάθω μια γλώσσα. Μαθαίνω Αγγλικά εδώ, στην Ελλάδα. Ναι, πριν δεν ήξερα τα γράμματα. Πριν να έρθω δεν ήξερα τα γράμματα. A-b-c, δεν τα ήξερα».

Ο Samir, όπως χιλιάδες άλλοι πρόσφυγες, βρέθηκε σε μια μεθοριακή κατάσταση, μια κατάσταση «limbo», της οποίας το κύριο χαρακτηριστικό είναι η αβεβαιότητα. Αβεβαιότητα που σχετίζεται τόσο με το χώρο καθώς δεν γνωρίζει σε ποια χώρα θα καταλήξει όσο και με το χρόνο αφού δεν γνωρίζει πότε θα αναχωρήσει. Μια από τις μορφές «χρονικής αβεβαιότητας» που «κρατάει τον μετακινούμενο πληθυσμό σε μια παθητική και απελπιστική κατάσταση συνεχιζόμενης παροδικότητας και αβεβαιότητας», είναι η αναμονή (Griffiths, 2014, σ. 15 όπως αναφ. στο Rotter, 2016). Υπάρχει επίσης μια ισχυρή συσχέτιση ανάμεσα στην αναμονή και την πλήξη ή την αδράνεια (Ferrie & Wiseman, 2016), καθώς το πρόσωπο που περιμένει θεωρεί ότι ο χρόνος του σπαταλιέται χωρίς το ίδιο να μπορεί να κάνει κάτι πιο χρήσιμο και δημιουργικό. Ο Samir βιώνει την αναμονή, ως μια παθητική κατάσταση, στην οποία στερείται την ικανότητα αυτενέργειας (Hage, 2009, σ. 2). Το παρακάτω απόσπασμα είναι χαρακτηριστικό:

«Η ζωή μου είναι σαν άδεια ζωή. Δεν μπορώ να κάνω τίποτα. Δεν έχω πολλές επιλογές. Απλά περιμένω. Και αυτή η οργάνωση, όταν λένε: «Πρέπει να μετακινηθείτε σε αυτό το μέρος», πρέπει να μετακινηθείς. «Πρέπει να φάτε αυτό το φαγητό», πρέπει να φας αυτό το φαγητό. «Μπορείτε να κάνετε», «Δεν μπορείτε», όπως τα παιδιά. Αυτή είναι η ζωή μου τώρα».

Μια σημαντική πτυχή της κατάστασης αναμονής είναι η ύπαρξη ή η απουσία προθεσμίας, ως υπόσχεση δράσης (Richards & Rotter, 2013; Khosravi, 2014). Μια προθεσμία μπορεί να λειτουργήσει ως ένα σημείο στο φαντασιακό μέλλον στο οποίο το άτομο μπορεί να προσανατολίσει τον εαυτό του δημιουργώντας έναν ορισμένο βαθμό προσδοκίας για ένα αποτέλεσμα μέσα σε ένα χρονικό πλαίσιο. Αυτό το είδος προσδοκίας προσφέρει στο άτομο κάποιο βαθμό ελέγχου της κατάστασης. Αντίθετα, η απουσία προθεσμίας ενισχύει την αβεβαιότητα. Στην περίπτωση των προσφύγων οι αναμενόμενες αποφάσεις τοποθετούνται σε ένα απροσδιόριστο μέλλον με αποτέλεσμα η αναμονή να φαντάζει με μια διαδικασία δίχως τέλος, την οποία ο Barry Schwartz (1974, σ. 862) περιγράφει ως "ποινική κύρωση του πιο ακραίου είδους". Για τον Σαμίρ, ο οποίος όταν έφτασε στον καταυλισμό του Κατσικά ενημερώθηκε ότι θα παραμείνει μόλις δύο

εβδομάδες, δεκατέσσερις μήνες μετά δεν υπάρχουν σαφείς προθεσμίες ούτε έγκυρη και έγκαιρη ενημέρωση για την μετεγκατάστασή του σε άλλη χώρα:

«Έχεις κάποια πληροφόρηση σχετικά με την μετεγκατάσταση;

- Όχι, ακόμα. Περιμένω. Περιμένω.

-Πότε ήταν η τελευταία σου συνέντευξη;

-Έχουν περάσει τρεις μήνες και μία εβδομάδα. Ναι. Ίσως θα με καλέσουν αυτό το μήνα ή τον επόμενο μήνα. Χρειάζεται περίπου τρεις ή τέσσερις μήνες να περιμένω [για την επόμενη συνέντευξη], ναι. Και πάλι, πρέπει να μείνω στην Αθήνα ένα μήνα, ίσως δύο εβδομάδες, ίσως δύο μήνες μέχρι να φύγω για άλλη χώρα».

Η εύρεση εργασίας ως ράφτης κατά την περίοδο των εορτών των Χριστουγέννων σε έναν οικόνοικο, η καθημερινή του συμμετοχή στο κέντρο δημιουργικής απασχόλησης για πρόσφυγες μιας γερμανικής ΜΚΟ αλλά και η εκμάθηση μιας δεύτερης ξένης γλώσσας, ως επένδυση για το μέλλον του, είναι γεγονότα που περιλαμβάνονται στην αφήγηση του Samir, και καταδεικνύουν ότι προβαίνει σε ενέργειες προκειμένου να διαχειριστεί ή να μετριάσει τις αρνητικές συνέπειες της αναμονής, να ανατρέψει τον καταπιεστικό έλεγχο στη ζωή του και να επενδύσει στο επιθυμητό μέλλον.

«...Γερμανικά. Ναι, προσπαθώ να μάθω, γιατί τώρα η Γερμανία θα πάρει πολλούς πρόσφυγες από την Ελλάδα. Έτσι ίσως πάω στη Γερμανία. Πρέπει να μάθω κάποιες λέξεις».

8.5 Το μέλλον-Προοπτικές

Το πρωινό της ημέρας που πραγματοποιήθηκε η συνέντευξη είχε ανακοινωθεί στους πρόσφυγες που διέμεναν στο ξενοδοχείο ότι θα έπρεπε να μετακινηθούν καθώς δεν υπήρξε έγκριση για νέα χρηματοδότηση του προγράμματος στέγασης. Η αρμόδια ΜΚΟ η οποία διαχειριζόνταν το συγκεκριμένο πρόγραμμα δεν έδωσε περαιτέρω πληροφορίες για τον χώρο και το χρόνο μετακίνησής τους, γεγονός το οποίο προκάλεσε έντονη ανησυχία στους επωφελούμενους. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος η ψυχολογική κατάσταση του Σαμίρ ήταν ιδιαίτερα επιβαρυνμένη καθ' όλη τη διάρκεια της συνέντευξης. Η απώλεια της ελπίδας και η

αίσθηση απόγνωσης είναι βασικά χαρακτηριστικά της αφήγησής του που τα οποία τον εμποδίζουν να ονειρευτεί το μέλλον του:

«Τώρα δεν νιώθω τίποτα. Σταμάτησα να αισθάνομαι. Ναι, είμαι θυμωμένος αλλά δεν μπορώ να κάνω τίποτα. ...Είναι επειδή δεν μπορώ να φανταστώ, πριν μπορούσα, αλλά αυτές τις μέρες σε αυτή την κατάσταση. Είναι δύσκολο».

Μετά από δεκατέσσερις μήνες παραμονής στην Ελλάδα ο Σαμίρ περιμένει να εγκριθεί το αίτημά του για μετεγκατάσταση σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα. Δεν έχει σημασία για εκείνον σε ποια χώρα θα εγκατασταθεί. Αυτό που ζητάει είναι να έχει μια καλή δουλειά και ένα σπίτι για να ζήσει:

«Δεν χρειάζομαι πολλά. Θέλω εργασία, καλή δουλειά και σπίτι για να ζήσω. Μόνο».

Κεφάλαιο 9

Sabah και Murat

9.1 Βιογραφικά στοιχεία

Η Σαμπάχ γεννήθηκε το 1980, στη Συρία. Είναι παντρεμένη με τον Μουράτ και έχουν τρεις γιους, εικοσιενός, δεκαοκτώ και δεκατεσσάρων ετών (τη χρονική περίοδο που δόθηκε η συνέντευξη). Εκείνη δασκάλα και ο σύζυγός της διευθυντής σε ένα σχολείο, ζούσαν μια ήρεμη και ευτυχισμένη ζωή στην Παλμύρα, μέχρι τη μέρα που τα πολεμικά πυρά κατέστρεψαν το σπίτι τους.

Κατέφυγαν στη Δαμασκό σε συγγενικά τους πρόσωπα για δύο εβδομάδες και από κει σε μια μικρή πόλη στα σύνορα με την Τουρκία. Καθώς τα δυο μεγαλύτερα παιδιά ήταν σε ηλικία που θα μπορούσαν να κληθούν να πολεμήσουν, η Σαμπάχ και ο σύζυγός της δανείστηκαν χρήματα και χρησιμοποιώντας το κύκλωμα των διακινητών έστειλαν τα παιδιά τους στη Γερμανία. Το ταξίδι των αγοριών ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 2015 και τον Οκτώβριο έφτασαν στη Γερμανία.

Τον Μάρτιο του 2016, η Σαμπάχ, ο σύζυγός της και ο μικρότερος γιός της ξεκίνησαν το ταξίδι τους με προορισμό την Γερμανία. Έφτασαν στη Χίο στις 19 Μαρτίου 2016, και καθώς δεν μπορούσαν να συνεχίσουν το ταξίδι τους λόγω της συμφωνίας της ΕΕ-Τουρκίας, μεταφέρθηκαν στην Αθήνα και από εκεί στον προσφυγικό καταυλισμό του Κατσικά, στα Ιωάννινα.

Από τον Ιανουάριο του 2017, η οικογένεια διαμένει σε δωμάτιο ξενοδοχείου που μισθώνει η Ύπατη Αρμοστεία για τους Σύριους πρόσφυγες και περιμένει να εγκριθεί το αίτημά της για τη συμμετοχή της στο πρόγραμμα της οικογενειακής επανένωσης και να συνεχίσουν το ταξίδι τους για τη Γερμανία.

Προτεραιότητα της Σαμπάχ είναι να βρεθεί κοντά στα παιδιά της. Όνειρό της, να συνεχίσει τις σπουδές της, να κάνει μεταπτυχιακό και διδακτορικό.

Η αρχική συμφωνία ήταν να πραγματοποιηθεί συνέντευξη με την Σαμπάχ, αλλά όταν η ερευνήτρια έφτασε στο δωμάτιο του ξενοδοχείου όπου διέμενε η οικογένεια, ο σύζυγός της καθώς και ο γιός της ήταν παρόντες. Η Σαμπάχ ζήτησε να παραμείνει ο σύζυγός της στη συνέντευξη προκειμένου να τη βοηθήσει με τη γλώσσα. Ο αφηγηματικός τους λόγος είναι αλληλοκαλυπτόμενος και συμπληρωματικός. Ο Μουράτ συχνά παρέμβαινε στη συνέντευξη και

μονοπωλούσε τη συζήτηση. Προκειμένου να δοθεί χώρος και χρόνος στη Σαμπάχ να αφηγηθεί τα γεγονότα από τη δική της πλευρά, η ερευνήτρια αρκετά συχνά ανακατεύθυνε τη συζήτηση στη γυναίκα.

9.2 Παράγοντες απόθησης

Η αφήγηση της Σαμπάχ ξεκινά με τη νοσταλγική περιγραφή της ζωής της στην πατρίδα της, τη Συρία, πριν την έναρξη του πολέμου. Ειδικά για τους πρόσφυγες, η ζωή στην πατρίδα, η έννοια του «σπιτιού» αναπτύσσεται κατά μήκος των διαστάσεων του χρόνου και του χώρου. Η χωρική και χρονική απόσταση μετατρέπει την πατρίδα σε ένα «μυθικό τόπο επιθυμίας» (Brah, 1996, σ. 192) στη φαντασία των προσφύγων. Το «σπίτι» δεν είναι μια παγιωμένη έννοια. Αντίθετα, ο ορισμός του ποικίλλει ανάλογα με τις κοινωνικές σχέσεις που το δημιουργούν και δημιουργούνται από αυτό: «η έννοια του τόπου συνδέει αμετάκλητα τον φυσικό κόσμο με τους κοινωνικούς, πολιτισμικούς και συναισθηματικούς κόσμους των ανθρώπων» (Easthope, 2004, σ. 137). Αυτό σημαίνει ότι, για τους πρόσφυγες, οι προοπτικές της πατρίδας αντιπροσωπεύουν ρεαλιστικές σχέσεις με τόπους και ανθρώπους, καθώς και με αφηγήσεις της αναγκαστικής μετανάστευσης. Επομένως, οι ορισμοί του σπιτιού εγγράφονται στις κοινωνικοπολιτισμικές σχέσεις και όχι σε γεωγραφικές τοποθεσίες.

[Σαμπάχ]: Η ζωή μου ήταν πολύ ευτυχισμένη πριν, στη Συρία. Όλα ήταν καλά. Είχα το σπίτι και τη δουλειά και την οικογένειά μου γύρω μου. Όλα ήταν καλά....[Μουράτ] Και μεγάλο σπίτι, είχαμε μεγάλο σπίτι και δωμάτια, τα πάντα.

Οι πρόσφυγες κρατούν συχνά ζωντανές και εξιδανικευμένες αναμνήσεις από το σπίτι και τη ζωή στην πατρίδα, ακόμα κι αν πιστεύουν ότι αυτή η ζωή δεν μπορεί να επαναληφθεί. Η αναπαράσταση της τοποθεσίας της χαμένης ζωής καθίσταται ολοένα και πιο συμβολική και απομακρυσμένη λόγω της αδυναμίας επιστροφής. Αυτό σημαίνει ότι ακόμη και σε περιπτώσεις πραγματικής επιστροφής στην πατρίδα, τα άτομα είναι πιθανό να βιώσουν συναισθήματα απώλειας και πένθους (Beristain & Donà, 1998). Για τους ανθρώπους που αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν, η ζωή στην πατρίδα είναι ταυτόχρονα μια μνήμη και μια ελπίδα, αφού πολλοί πρόσφυγες ονειρεύονται να επιστρέψουν τελικά στην πατρίδα (Mallett, 2004), ακόμη και μετά από πολλά χρόνια:

[Σαμπάχ]: Ελπίζω να επιστρέψω. Αλλά δε νομίζω. Εάν τώρα σταματήσει ο πόλεμος; Αλλά το σπίτι μου, όλα είναι σπασμένα και...[ο Μουράτ διακόπτει] Δεν υπάρχουν πράγματα, γιατί να επιστρέψουμε; Επίσης χάσαμε τις δουλειές μας. Δεν υπάρχουν δουλειές, τίποτα. Γιατί να επιστρέψω; [η Σαμπάχ μιλάει ταυτόχρονα] Σε πενήντα χρόνια.

Η έναρξη του πολέμου στην πατρίδα τους κυρίευσε με φόβο και ανασφάλεια τη ζωή της Σαμπάχ και της οικογένειάς της. Ο κυριότερος φόβος, τόσο της ίδιας όσο και του Μουράτ ήταν το γεγονός ότι οι δύο μεγαλύτεροι γιοί της ήταν σε ηλικία που θα μπορούσαν να στρατολογηθούν για να πολεμήσουν. Η τελική απόφαση όμως της φυγής πάρθηκε όταν τα πυρά του πολέμου χτύπησαν το γειτονικό τους σπίτι και είδαν νεκρούς τους γείτονές τους. Ο Μουράτ κατασκευάζει την αφήγησή του προκειμένου να κάνει σαφές ότι ο ίδιος και η οικογένειά του έφυγαν από την πατρίδα τους γιατί δεν είχαν άλλη επιλογή. Ήταν ο φόβος του πολέμου που τους ανάγκασε να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους και δεν μπορούν να το βιώσουν απλά σαν να επισκέπτονται μια άλλη χώρα όπως έκαναν παλιότερα για τουριστικούς ή επαγγελματικούς λόγους:

[Μουράτ]: Κανένας δεν αφήνει τη χώρα του, μόνο όταν αυτό δεν είναι στο χέρι του, καταλαβαίνεις; Δεν το βλέπουμε σαν να πηγαίνουμε σε άλλη χώρα. Αλλά είναι ο πόλεμος. Πριν πήγαινα στην Ευρώπη, επισκεπτόμουν τη Γερμανία, επισκεπτόμουν την Ελβετία, τη Σουηδία, τη Δανία, την Πολωνία. Επισκεπτόμουν όλη την Ευρώπη πριν.

9.3 Η διαδρομή

Η Σαμπάχ και ο Μουράτ περιλαμβάνουν στις αφηγήσεις τους δύο ταξίδια, αυτό των δύο τους παιδιών που έφυγαν έξι μήνες νωρίτερα από τους ίδιους και το δικό τους ταξίδι με τον μικρότερο γιό τους, τον Μάρτιο του 2016. Μεγάλο μέρος της αφήγησης επικεντρώνεται στο γεγονός ότι έπρεπε και στις δυο περιπτώσεις να εξασφαλίσουν τα χρήματα μέσω κυρίως των συγγενικών τους προσώπων.

Δεν περιλαμβάνονται στις αφηγήσεις τους εκτενείς περιγραφές των δύο ταξιδιών. Και στις δύο ταξιδιωτικές εμπειρίες ακολουθήθηκε η ίδια διαδρομή: η διέλευση των συνόρων με τα πόδια από το Idlib της Συρίας στην Τουρκία και από εκεί στη Σμύρνη και το πέρασμα με πλαστική βάρκα στη Χίο. Τα δύο τους παιδιά τα οποία τον Σεπτέμβριο του 2015, όταν ξεκίνησαν το ταξίδι τους

ήταν δεκαεννέα και δεκαέξι ετών αντίστοιχα, χρειάστηκε να περιμένουν δέκα μέρες στη Σμύρνη, αλλά μετά το πέρασμά τους στην Ελλάδα έφτασαν σε σύντομο χρονικό διάστημα στον τελικό τους προορισμό που ήταν η Γερμανία, καθώς τα σύνορα για τις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης ήταν ακόμη ανοιχτά. Το ταξίδι της Σαμπάχ, του Μουράτ και του μικρού τους γιού πραγματοποιήθηκε το Μάρτιο και η άφιξή τους στις 19 Μαρτίου συνέπεσε με το κλείσιμο των συνόρων λόγω της συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας.

9.4 Διαβίωση στην Ελλάδα

Αμέσως μετά την άφιξή τους στη Χίο η Σαμπάχ και η οικογένειά της μεταφέρθηκαν στο Κέντρο Φιλοξενίας Προσφύγων στον Κατσικά Ιωαννίνων. Τόσο η Σαμπάχ, όσο και ο Μουράτ αφηγούνται με πολύ οδύνη τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν στον καταυλισμό, μιλώντας για τη ζωή στη σκηνή, το μαγείρεμα στη φωτιά, τις απομακρυσμένες υγειονομικές εγκαταστάσεις, τις αντίξοες καιρικές συνθήκες. Η έλλειψη πρόσβασης σε βασικές εγκαταστάσεις και υπηρεσίες αποτελεί πηγή ανασφάλειας για όλους τους πρόσφυγες, αλλά οι γυναίκες μπορεί να πλήττονται ιδιαίτερα, κυρίως λόγω της έλλειψης εγκαταστάσεων υγιεινής και της έλλειψης εγκαταστάσεων μαγειρέματος. Η Σαμπάχ, ως γυναίκα, φαίνεται να βίωσε πολύ πιο δύσκολα τις δυσκολίες, ειδικά όσον αφορά, την υγιεινή καθώς έπρεπε να διανύει μια μεγάλη απόσταση προκειμένου να χρησιμοποιήσει τις εγκαταστάσεις υγιεινής. Αφηγείται χαρακτηριστικά ότι φρόντιζαν καθημερινά να μην πίνουν πολύ νερό για να μην χρειαστεί να πάνε στην τουαλέτα το βράδυ:

[Μουράτ]: Πολύ σκληρή ζωή. [Σαμπάχ]: Ναι, ναι. [Μουράτ]: Και έτσι, όπως σου είπα πριν επιστρέψαμε εκατό χρόνια πίσω. Για μαγείρεμα [Σαμπάχ] Ναι [ο Μουράτ συνεχίζει] για πλύσιμο [η Σαμπάχ προσθέτει] Πολύ σκληρό. [νευρικό γέλιο] [ο Μουράτ συνεχίζει] για το μπάνιο. [Σαμπάχ] Ναι, το μαγείρεμα και δεν υπήρχαν πράγματα, τίποτα και πέτρες. Ναι. [ο Μουράτ συνεχίζει] Έκανε πολύ κρύο. Μερικές φορές στη μέση της νύχτας πηγαίναμε στην τουαλέτα έκανε πολύ κρύο! Και ο χειμώνας αυτή είναι η εποχή που ο άνεμος έρχεται [η Σαμπάχ προσθέτει] Ναι. (Και οι δύο μαζί) Και βροχή, βρέχει. [ο Μουράτ συνεχίζει] Και ξέρεις στη σκηνή μερικές φορές [η Σαμπάχ προσθέτει] Πρόβλημα. [ο Μουράτ συνεχίζει] το νερό ερχόταν μέσα στις σκηνές. Και τόσο κρύο! [η Σαμπάχ προσθέτει ταυτόχρονα] Δεν μπορείς να πιείς άλλο νερό. [γέλια και κινήσεις με τα χέρια που υπονοούν ότι δε θα χρειαστεί να πάει τουαλέτα] Ω! Θεέ μου όχι! [ο Μουράτ συνεχίζει] Ναι αυτό ήταν πρόβλημα.

*Και κάναμε μπάνιο ντους, κουβαλούσες το σαπούνι [μιλάνε και οι δυο ταυτόχρονα]
[.....] και πηγαινες. Έτσι κάναμε ντους. [η Σαμπάχ γελάει χαμηλόφωνα] Σκληρή
ζωή.*

Οι αφηγήσεις της Σαμπάχ και του Μουράτ καθ'όλη τη διάρκεια της συνέντευξης περιλαμβάνουν μεταβάσεις μέσα στο χώρο και στο χρόνο. Η διαμονή τους στην Ελλάδα θεωρείται προσωρινή και συνυπάρχει με τη νοσταλγία για το παρελθόν και την αισιοδοξία για το μέλλον. Οι διακρατικές μετακινήσεις θέτουν υπό αμφισβήτηση τη μοναδική σύνδεση με έναν τόπο, αλλά και την ίδια την έννοια της έλλειψης στέγης (Barnes, 2001). Τόσο ο Murat, όσο και η Sabah περιγράφουν με θλίψη την ημέρα που βρέθηκαν για πρώτη φορά στον καταυλισμό του Κατσικά και η σύγκριση με τις συνθήκες ζωής στη χώρα καταγωγής τους ήταν αναπόφευκτη και οδυνηρή. Θυμούνται με νοσταλγία το μεγάλο σπίτι και την άνετη ζωή που εξασφάλιζαν από τις εργασίες τους, του Murat ως διευθυντής σε ένα σχολείο και της Sabah ως δασκάλα:

*[Μουράτ]: Την πρώτη φορά...[που αντίκρυσαν το Κέντρο Φιλοξενίας προσφύγων],
[η Σαμπάχ διακόπτει] Έρημος και σκηνή -άδεια σκηνή. [ο Μουράτ] Άδεια σκηνή,
οι πέτρες. Μέρες ίδιες και τίποτα. Ύπνος στο [η Σαμπάχ προσθέτει χαμηλή φωνή]
πάτωμα. [ο Μουράτ συνεχίζει] Πολύ δύσκολη ζωή. Πριν ήταν πολύ διαφορετικά.
Είχαμε σπίτι πριν σαν αυτό το ξενοδοχείο, έτσι, είχαμε μεγάλο σπίτι, 300 τετρ. μέτρα.
Είχαμε όλοι δωμάτια και πολλά πράγματα πριν. Και η κατάσταση ήταν πολύ, πολύ,
πολύ καλή για εμάς. Υψηλή- υψηλή ζωή.*

Μια ακόμη μεγάλη δυσκολία που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν η Σαμπάχ και ο Μουράτ, ήταν τα προβλήματα προσαρμογής στη νέα κατάσταση του δεκατετράχρονου γιού τους που όπως αναφέρει ο Μουράτ «έκανε σαν τρελός γιατί όλα ήταν διαφορετικά». Η κατάσταση βελτιώθηκε σημαντικά όταν πια μεταφέρθηκαν στο ξενοδοχείο και ξεκίνησε να πηγαίνει στο σχολείο:

*[Μουράτ] «...καθημερινά πηγαίνει στο σχολείο και διδάσκεται γλώσσες και παίζει
ποδόσφαιρο και αυτό του το βγάζει από το μυαλό του [τον κάνει να ξεχνιέται].*

Παρά το γεγονός ότι πλέον στην Ελλάδα αισθάνονται ασφαλείς και παρά το γεγονός ότι έχουν περάσει δεκατέσσερις μήνες από την άφιξή τους ο φόβος είναι το κυρίαρχο συναίσθημα, τόσο των ίδιων πολύ περισσότερο όμως του γιού τους:

[Μουράτ] Μερικές φορές αγαπητή μου, μερικές φορές όταν ακούμε τα αεροπλάνα πάνω στον ουρανό, νομίζουμε ότι έρχονται για να βομβαρδίσουν. Και ο γιος μου, κάθε μέρα φοβάται. Καθόμαστε όλοι μαζί- ξέρεις. Δεν πειράζει, απλά τώρα εδώ είμαστε ασφαλείς στο κρεβάτι. Κοιμάται στη μέση, ανάμεσα σε μένα και τη σύζυγό μου. Ναι, επειδή [η Σαμπάχ ταυτόχρονα] Φοβάται. Φοβάται! [Ο Μουράτ συνεχίζει] φοβάται!

Το γεγονός ότι τα άλλα δύο τους παιδιά βρίσκονται μόνα τους στη Γερμανία και η οικογένεια δεν είναι ενωμένη, είναι ακόμη ένα ζήτημα που προκαλεί συναισθηματικό πόνο και έντονη ανησυχία στη Σαμπάχ και τον σύζυγό της:

Πολύ σκληρό για εμάς, γιατί τα παιδιά μου είναι στο εξωτερικό. Αυτό είναι πολύ σημαντικό να είμαστε μια οικογένεια. Αλλά τι- αυτό δεν είναι στα χέρια μας. Επειδή χρειάζονται, τον πατέρα και τη μητέρα τους μαζί. Είναι μεγάλος ο φόβος γι' αυτούς. Τώρα είναι μόνοι τους. Όλοι μόνοι, εκτός από τον έναν [εννοεί τον δεκατετράχρονο που είναι μαζί τους].

Το αίσθημα του «ανήκειν» αποτελεί θεμελιώδους σημασίας πόρο για την ευημερία των προσφύγων κατά την επανεγκατάστασή τους, καθώς τους προσδίδει θετική ταυτότητα και αίσθηση ελέγχου και αυτοδιάθεσης (Сахаж & Berman, 2010). Η Σαμπάχ και ο σύζυγός της, από τις πρώτες ημέρες της άφιξής τους στο Κέντρο προσφύγων του Κατσικά, ανέπτυξαν ισχυρούς δεσμούς φιλίας τόσο με κατοίκους της περιοχής που πήγαν να βοηθήσουν εθελοντικά στον καταυλισμό, όσο και με τους ομοεθνείς τους, οι οποίοι φιλοξενούνται στο ίδιο ξενοδοχείο. Η «ενδιάμεση» κατάσταση στην οποία βρέθηκαν η Σαμπάχ και ο Μουράτ, κατά τη διαμονή τους στην Ελλάδα, συνδέθηκε με την έννοια των «κοινοτήτων» (Turner V. W., 1995), δηλαδή με την αίσθηση της οικειότητας, του κοινοτικού πνεύματος, της αλληλεγγύης, του μοιράσματος και της συνάθροισης με ανθρώπους που έχουν επίσης βιώσει μια μετάβαση:

[Μουράτ] Έχω φίλους οικογένειες, μας επισκέπτονται, τους επισκέπτομαι. [η Σαμπάχ προσθέτει] Ναι. [Μουράτ] Ξέρεις μερικές φορές όταν περπατάμε στον Κατσικά, στην πόλη του Κατσικά, μερικές φορές οι ηλικιωμένοι ή κάποιοι: "Γεια σας, γεια σας! Αα, καλώς ήρθατε, καλώς ήρθατε". [και οι δύο μιλάνε] Μας αρέσει

να πηγαίνουμε στον Κατσικά. Πολύ, πολύ φιλικοί σίγουρα. Αγαπώ και αυτούς τους ανθρώπους.

Και σε άλλο σημείο η Σαμπάχ αναφέρει:

Και καθόμαστε και μιλάμε για το [γέλιο] μέλλον ή την παραμονή, ναι. Για το αν θα πάμε στη Γερμανία ή σε άλλη χώρα, δεν ξέρω.

Ο Μουράτ σε μια ακόμη χρονική μετάβαση κατά την αφήγησή του συγκρίνει την Ελλάδα με τις αραβικές χώρες, οι οποίες δεν συμπαραστάθηκαν στο συριακό λαό:

Και εκείνη την εποχή ήρθαν πολλοί άνθρωποι σαν εθελοντές. Τους ευχαριστώ όλους. Δεν μπορούμε να το ξεχάσουμε αυτό όταν φτάσαμε στο καμπ. Έτσι, ο ελληνικός λαός είναι πολύ φιλικός. Τους αγαπώ σίγουρα. Να το ξέρεις αυτό [η Σαμπάχ διακόπτει] Μοίρασαν την αγάπη τους [γέλια] στο καμπ του Κατσικά. [ο Μουράτ συνεχίζει] Ξέρεις όταν έρχονταν [η Σαμπάχ προσθέτει] εθελοντές [ο Μουράτ συνεχίζει] γιατί κανείς, κανείς δεν ήταν μαζί μας στις αραβικές χώρες. Μας αφήσαν -ήμασταν... σκεφτόμασταν, είμαστε μόνοι μας εδώ. Αλλά όταν έρχονταν οι άνθρωποι εδώ και ερχόμασταν σε επαφή μαζί τους, ήμασταν ευτυχείς. [η Σαμπάχ προσθέτει] Ναι. Μας έδωσαν ελπίδα.

Οι πρόσφυγες δεν μπορούν να θεωρηθούν απλά ως άνθρωποι «εκτός τόπου». Τονίζουν τη δυνατότητα των πολλαπλών συνδέσεων μεταξύ του «εδώ» και του «εκεί» (Al-Ali & Koser, 2002, σ. 6). Είναι ενεργοί συμμετέχοντες που διατηρούν δεσμούς σε περισσότερα από ένα μέρη διατηρώντας παράλληλα μια ισχυρή συναισθηματική σύνδεση με το χαμένο τους σπίτι (πατρίδα). Ταυτόχρονα, οραματίζονται νέες έννοιες για το σπίτι, το οποίο μπορεί να τοποθετείται πλέον και στη χώρα στην οποία βρίσκονται αυτή τη στιγμή, καθώς και της επιθυμητής τελικής μετεγκατάστασης. Η έννοια του σπιτιού, στο πλαίσιο του προσφυγικού καθεστώτος, χαρακτηρίζεται από «πράξεις φαντασίας, δημιουργίας, αφαίρεσης, αλλαγής, απώλειας και μετακίνησης» (Al-Ali & Koser, 2002, σ. 6). Όταν τα άτομα που μετακινούνται ταυτίζονται με τον νέο τόπο και αναπτύσσουν την αίσθηση του δικαιώματος ή της ιδιοκτησίας τους πάνω στον τόπο αυτό, μειώνεται η προσκόλληση στον τόπο από τον οποίο έφυγαν αρχικά (Hummon, 1990). Ο χώρος φιλοξενίας εξελίσσεται για να γίνει το πλαίσιο και το σύμβολο των νέων αξιών και των

προσωπικών επιτευγμάτων, σε μια διαδικασία που συνήθως οδηγεί σε πολιτισμική αφομοίωση στην κουλτούρα υποδοχής (Berry, 1997).

[Μουράτ]: «επειδή κάθε χώρα όταν πηγαίνουμε στη Γερμανία είναι η χώρα μας. Η Ελλάδα είναι η χώρα μας τώρα. [η Σαμπάχ προσθέτει] Ναι. [ο Μουράτ συνεχίζει] Επειδή δεν έχουμε καμία χώρα τώρα, ακριβώς όταν θα μείνουμε στην Ελλάδα - η Ελλάδα είναι η χώρα μου. Και οι άνθρωποι είναι οι άνθρωποί μου. Και όταν πηγαίνω και στη Γερμανία ή σε οποιοδήποτε μέρος, συνεχίζουμε τη ζωή μας να το κάνουμε, αυτό το μέλλον, όλοι μαζί με τους ανθρώπους αυτής της χώρας. [η Σαμπάχ προσθέτει] Ναι, ναι. [ο Μουράτ συνεχίζει] Επειδή κρατάμε το χέρι τους με τα χέρια μας μαζί τους. Για να συνεχίσουμε τη ζωή μας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην αφήγηση του Μουράτ και της Σαμπάχ παρουσιάζει η στρατηγική που ακολούθησαν προκειμένου να διαχειριστούν το βάρος της προσφυγικής τους εμπειρίας την προσφυγική τους εμπειρία. Όλη η αφήγησή τους είναι «χτισμένη» στην ελπίδα. Παρά το γεγονός ότι αφηγούνται με πόνο τις απώλειες του παρελθόντος και τις αντιξοότητες του παρόντος, η αφήγησή τους είναι προσανατολισμένη στο μέλλον και στην νέα τους ζωή στη Γερμανία. Οι Raghallaigh & Gilligan (2010, σ. 230) κάνουν λόγο για την στρατηγική της «υιοθέτησης μια θετικής προοπτικής». Αυτή η στρατηγική συνεπάγεται την εστίαση σε θετικές πτυχές των σημερινών τους καταστάσεων (σε σύγκριση με παλαιότερες δυσκολίες) που δημιουργούν μια αίσθηση ελπίδας, η οποία, με τη σειρά της, βοηθά τα άτομα να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες της σημερινής τους ζωής. Για τον Μουράτ όλα τα προβλήματα και οι δυσκολίες συγκρίνονται με τον πόλεμο και έτσι καταλήγουν να είναι ασήμαντα:

Αυτό είναι πρόβλημα, ο πόλεμος αγαπητή μου Αλλά τι, αυτά είναι μικροπράγματα σχετικά με τον πόλεμο Επειδή πρέπει να υπάρχει η ελπίδα κάθε φορά να έχουμε την ελπίδα μαζί μας. Αν δεν έχουμε ελπίδα δεν έχουμε τίποτα στη ζωή Αυτό είναι πολύ σημαντικό, η ελπίδα. Κάθε φορά να έχουμε ελπίδα να συνεχίσουμε τη ζωή μας σε κάθε νέα χώρα για εμάς. Και έτσι θα μιλήσω σε κάθε άτομο: "Μην ανησυχείς, όταν έχεις ελπίδα έχουμε τα πάντα στη ζωή". Θα διαδώσω σε όλους τους ανθρώπους την ιστορία μας: "Να μην ανησυχούμε αν έχουμε ένα μικρό πρόβλημα, να μην ανησυχούμε όταν είμαστε άρρωστοι ή αντιμετωπίζουμε προβλήματα στη δουλειά,

μην ανησυχείτε. Με την ελπίδα θα έχουμε δουλειά, όταν έχουμε την ελπίδα, έχουμε τα πάντα στη ζωή". Δεν πρέπει να σκεφτόμαστε την κακή πλευρά. Κάθε φορά που μιλάω κοιτάζω προς το μέλλον. Αυτή είναι η ελπίδα μας, σίγουρα έτσι είναι η ζωή, έτσι αισθάνομαι για να συνεχίσω τη δικιά μου, τη νέα μου ζωή.

Ήδη από τις ημέρες που ακόμη ζούσαν στο Κέντρο Φιλοξενίας προσφύγων, ο Μουράτ είχε φροντίσει να μετατρέψει τη σκηνή τους σε κάτι που παραπέμπει σε «σπιτικό», κάτι το οποίο δεν αναφέρεται στη συνέντευξη, περιφράσσοντας τη σκηνή με αυτοσχέδιες γλάστρες στις οποίες είχε φυτέψει οπωροκηπευτικά και λουλούδια, ενώ η Σαμπάχ ζωγράφιζε πίνακες, τους οποίους αργότερα άρχισαν να τους πουλάνε. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η αφήγησή τους, όσον αφορά στον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπισαν τη δυσκολία του μικρού τους γιού να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες. Ο Μουράτ έλεγε στον μικρό του γιό ότι θα πρέπει να δουν τη νέα τους ζωή στον καταυλισμό σαν να ήταν διακοπές σε κάμπινγκ:

Θέλω να πω, σίγουρα αυτή είναι σκληρή ζωή γι 'αυτόν αλλά σιγά-σιγά του έδινα ελπίδα και κάθε φορά που του λέω την ιστορία ότι όλοι έχουν έρθει εδώ, του δίνω μια καλή ιδέα γι 'αυτόν. Για να το δει σαν διακοπές, σαν κάποιος που έχει πάει διακοπές.

Αλλά και τα άλλα δύο του παιδιά που βρίσκονται στη Γερμανία προσπαθεί να τα υποστηρίξει και να τους εμφυσήσει ελπίδα:

Διότι μερικές φορές όταν μιλάω μαζί τους, τους δίνω ελπίδα. Σας παρακαλώ περιμένετε. Ερχόμαστε κοντά σας και θα μείνουμε όλοι μαζί ξανά. Θα έχουμε και πάλι ένα άλλο σπίτι και θα συνεχίσουμε τη ζωή μας. Μην ανησυχείτε αγαπημένα μου. Αυτή την υπόσχεση τους δίνω, σίγουρα.

9.5 Το μέλλον-Προοπτικές

Η Σαμπάχ και ο Μουράτ μετά από δεκατέσσερις μήνες παραμονής στην Ελλάδα περιμένουν την απόφαση για το πρόγραμμα της οικογενειακής επανένωσης, προκειμένου να ξαναχτίσουν τη νέα τους ζωή στη Γερμανία μαζί με τους γιούς τους. Για τη Σαμπάχ το μεγάλο της

όνειρο είναι να αποκτήσει ένα νέο σπιτικό όπου θα φροντίζει την οικογένειά της και θα απολαμβάνει την οικογενειακή θαλπωρή, αλλά και να συνεχίσει τις σπουδές της:

[η Σαμπάχ] Μου αρέσει να ζω σε σπίτι και να έχω μια κουζίνα, θέλω να μαγειρεύω, θέλω να κάθομαι με τους γιους μου, να παίρνουμε το γεύμα, και....αχ. Εύχομαι να συνεχίσω τις σπουδές μου για να κάνω μάστερ και διδακτορικό και το πρώτο πράγμα που θέλω να μάθω είναι γερμανικά.

Το κλείσιμο της συνέντευξης περιλαμβάνει τόσο την πίκρα για τις απώλειες του παρελθόντος όσο και την αισιοδοξία και την ελπίδα για ένα καλύτερο και ασφαλές μέλλον:

[Σαμπάχ] Ναι, το μεγάλο όνειρο. Ξέρω ότι τα έχασα όλα, αλλά δεν υπάρχει πρόβλημα, απλά να ζω με τους γιους μου, καταλαβαίνεις. [ο Μουράτ συνεχίζει] Θα μπορούσες αγαπητή μου να σταματήσεις το όνειρο; [η Σαμπάχ συνεχίζει] Ελπίζω μια μέρα να δω τον πατέρα μου και τη μητέρα μου. [ο Μουράτ συνεχίζει] Να σταματήσουν τα όνειρα; Τώρα όνειρα μόνο και ασφαλή μέρη. Αυτά είναι τα όνειρα. Σίγουρα αγαπητή μου.

III. Γ' Μέρος

Ερμηνεία, συμπεράσματα, προτάσεις

Κεφάλαιο 10

Ερμηνεία των δεδομένων και εξαγωγή συμπερασμάτων

10.1 Εισαγωγή

Στην παρούσα ερευνητική εργασία επιχειρήθηκε, αναλύοντας κείμενα βιογραφικών αφηγήσεων, η μελέτη διαφορετικών εκδοχών του τρόπου με τον οποίο η προσφυγική κρίση βιώθηκε από τους πέντε συμμετέχοντες και εγγράφηκε στις ιστορίες της ζωής τους.

Αποκωδικοποιώντας το λόγο των εμπλεκόμενων υποκειμένων και δίνοντας έμφαση στη δική τους οπτική, επιχειρήθηκε η ανασυγκρότηση της διαδικασίας της βίωσης και της διαχείρισης της προσφυγικής κρίσης στο φόντο των βιογραφικών τους εμπειριών.

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα επιχειρηθεί μια σύνθεση και αντιπαραβολή των πέντε διαφορετικών εκδοχών βιογραφικής «εγγραφής» της προσφυγικής κρίσης στα τρία στάδια της μεταναστευτικής τους πορείας, στη φάση της πριν από τη μετανάστευση, το ταξίδι και την εγκατάσταση μετά την μετανάστευση³². Αυτά τα τρία στάδια καθορίζονται από φυσικούς και κοινωνικούς χώρους που συνδέονται μεταξύ τους και ταξινομούνται από μια σειρά γεγονότων που ξεκίνησαν με την απόφαση της φυγής από την πατρίδα, καθορίζουν τις προοπτικές ζωής των προσφύγων και σφυρηλατούν το πεπρωμένο τους. Θεωρούνται σημαντικά για την κατανόηση της διαδρομής των προσφύγων, καθώς παίζουν καθοριστικό ρόλο την ασφάλεια, την επιβίωση και την επανεγκατάσταση τους.

10.1.1 Συνθήκες στη χώρα προέλευσης και παράγοντες απόθησης

Οι βιογραφικές αφηγήσεις των συμμετεχόντων στην παρούσα έρευνα καταδεικνύουν, ότι η απόφασή τους να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους είναι στενά συνδεδεμένη με το ιστορικό, κοινωνικοπολιτικό και πολιτισμικό περιβάλλον των χωρών καταγωγής τους. Η φανατική βία στο Αφγανιστάν, ο πόλεμος στη Συρία αλλά και οι συνθήκες διαβίωσης των Παλαιστινίων προσφύγων στους καταυλισμούς προσφύγων στην Ιορδανία, ήταν οι γενεσιουργές αιτίες του φόβου, της

³² Βλ. κεφάλαιο 1.3

έλλειψης ασφάλειας και της αβεβαιότητας που αισθάνθηκαν οι πρόσφυγες της έρευνας αυτής και τους ώθησαν να πάρουν την απόφαση να εγκαταλείψουν τις χώρες προέλευσής τους.

Ο Stein (1981) υποστηρίζει ότι η αφετηρία για την απόφαση της φυγής έχει πάντοτε να κάνει με τον χαοτικό χαρακτήρα του σύμπαντος αυτών των ανθρώπων. Δεν πρόκειται για ορθολογικές αποφάσεις που βασίζονται σε ένα οικονομικό σύστημα ανάλυσης κερδών και κόστους, αλλά σε άμεσες απόρροιες της αποκοπής αυτών των ανθρώπων από την έννομη διεθνή τάξη πραγμάτων, η οποία καταργείται από την ίδια τη φύση της ιδιότητας τους ως πρόσφυγες, αλλά και ως αποτέλεσμα της κατάρρευσης της έννοιας του έθνους κράτους (Malkki L. H., 1995). Συνεπώς, και στις πέντε περιπτώσεις, οι συνεντευξιαζόμενοι, οι οποίοι μέσα από βίαιες διαδικασίες θυματοποίησης στις χώρες προέλευσής τους, έχουν ανάγκη της προστασίας του διεθνούς δίκαιου και της διεθνούς έννομης τάξης, όπως αυτή εκφράζεται με τη χάρτα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της Συνθήκης του 1951 των Ηνωμένων Εθνών.

Οι συνθήκες που οδηγούν στην απόφαση της φυγής συχνά χαρακτηρίζονται από σημαντική απώλεια προσωπικών, υλικών και κοινωνικών πόρων. Κάποιοι έχασαν τα σπίτια τους και τις περιουσίες τους, ενώ όλοι άφησαν πίσω τους προσφιλή πρόσωπα, τις οικείες κουλτούρες, τη γλώσσα και τις κοινωνικές τους δομές.

Οι ιστορίες των προσφύγων δεν αποτελούνται από έναν κύκλο γεγονότων που είναι χαρακτηριστικό της ζωής των προσφύγων. Μια περιληπτική αφήγηση που επιχειρεί να περιγράψει τη ζωή των προσφύγων ως «κοινή εμπειρία των προσφύγων» θα δυσκολευτεί να συμπεριλάβει το ευρύ φάσμα των παραγόντων που κινητοποιούν τη φυγή, τα πολλά και διαφορετικά ταξίδια που κάνουν οι άνθρωποι και τα πολλά διαφορετικά μέρη της άφιξής τους, όπου οι άνθρωποι βρίσκουν δύσκολους αλλά και ευφάνταστους τρόπους για να ξανακτίσουν τη ζωή τους. Συνεπώς, δεν υπάρχει μια εικόνα ενός ατόμου που να εξηγεί το νόημα του ποιος είναι πρόσφυγας:

Δεν υπάρχει εγγενής, παραδειγματικός τύπος του πρόσφυγα που αμέσως θα αναγνωρίζεται και θα εγγράφεται ανεξάρτητα από τα ιστορικά ενδεχόμενα. Αντιθέτως, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι υπάρχουν χιλιάδες πολυποίκιλες εμπειρίες πρόσφυγα και χιλιάδες προσφυγικοί τύποι, των οποίων οι έννοιες και οι ταυτότητες διαπραγματεύονται στις διαδικασίες μετακίνησης στο χρόνο και στο χώρο (Soguk, 1999, σ. 4).

Στο σημείο αυτό έχει ενδιαφέρον να αναφερθεί ο τρόπος με τον οποίο οι αφηγητές διαπραγματεύτηκαν την ταυτότητα του «γνήσιου» πρόσφυγα. Ο Abdul θέλησε εξαρχής να

αποστασιοποιηθεί από την στερεότυπη εικόνα που ακολουθεί τους συμπατριώτες του, αυτή της οικονομικής και κοινωνικής εξαθλίωσης, και να τονίσει, ότι αιτία της φυγής ήταν η επίθεση που δέχτηκε η οικογένειά του μετά την απόφαση της μητέρας του να βοηθήσει τη μαθήτριά της. Ο Hamid κατασκεύασε την αφήγησή του γύρω από την εθνοτική και θρησκευτική βία που υπέστη, ως Hazara, ενώ ο Aziz, ως Παλαιστίνιος, δεν διαπραγματεύεται την ταυτότητα του πρόσφυγά καθώς την «κουβαλάει» από τη μέρα της γέννησής του. Για τους συμμετέχοντες από τη Συρία, είναι ο πόλεμος η αιτία της φυγής του καθώς *«κανένας δεν αφήνει τη χώρα του, μόνο όταν αυτό δεν είναι στο χέρι του»*.

10.1.2 Το ταξίδι

Ανεξάρτητα από τη διαφορετική υποκείμενη προσωπική, πολιτική ή κοινωνική ώθηση του κάθε πρόσφυγα, η φυγή είναι ο κοινός παρονομαστής. Η αναχώρηση για έναν προορισμό που ουσιαστικά τους είναι άγνωστος, η Ευρώπη, και υπό συνθήκες ταξιδιού που κάθε άλλο παρά ασφάλεια τους προσφέρει. Η λέξη «φυγή» από μόνη της υποδηλώνει ξαφνική και προσωρινά αποδιοργανωτική διαδικασία. Τα ταξίδια φυγής μπορούν να διαρκέσουν μήνες ή και χρόνια, κατά τη διάρκεια των οποίων ο πρόσφυγας μπορεί να ταξιδέψει σε πολλές χώρες και να βιώσει μια σειρά από αντίξοες συνθήκες (Collyer & De Haas, 2012; Derluyn & Broekaert, 2005; Mougne, 2010).

Το ταξίδι του πρόσφυγα είναι ένα καθοριστικό χαρακτηριστικό της προσφυγικής του πορείας: είναι μια βαθιά διαμορφωτική και μεταμορφωτική εμπειρία και ένας «φακός» της κοινωνικής και ψυχολογικής κατάστασης των νεοφερμένων στις χώρες υποδοχής. Ο Benezet (2002, σ. 9) ισχυρίζεται ότι οι πρόσφυγες κατασκευάζουν το ταξίδι "ως μια περίοδο από μόνη της, με συγκεκριμένο νόημα και σημασία για το υπόλοιπο της ζωής τους". Ωστόσο, ερευνητικά δεν φαίνεται να έχει εκτιμηθεί η σημασία του και βιβλιογραφικά το γεγονός αντιμετωπίζεται περισσότερο ως ένα μεταβατικό στάδιο (όπως αναφ. στο Benezet & Zetter, 2014). Σε αντίθεση με την υποδοχή, είναι μια φάση που συνήθως προσελκύει μικρή ή καθόλου προσοχή, ιδιαίτερα όχι από μέλη της κοινωνίας υποδοχής. Συχνά, είναι ένα πολύ προσωπικό/οικογενειακό γεγονός όπου η φωνή του πρόσφυγα είναι σχεδόν η μοναδική πηγή για τις βασικές πληροφορίες. Οι αφηγήσεις των προσφύγων, πέρα από το τραύμα και την ταλαιπωρία τους, μπορεί να περιλαμβάνουν την ενεργό ή την παθητική στάση τους, την επινοητικότητα, τα κίνητρα και τη δέσμευση που

χρειάζονται για να ξεφύγουν από τις πατρίδες τους και να αποκτήσουν καταφύγιο. Αυτό δεν σημαίνει ότι η φωνή των προσφύγων όσον αφορά το ταξίδι είναι ομοιογενής ή αναγκαστικά αληθής, καθώς θα υπάρχουν πάντα πολλές αφηγήσεις και ερμηνείες του ταξιδιού από τους ίδιους τους ταξιδιώτες, ανεξάρτητα από εξωγενείς παρεμβολές. Γι' αυτό και θα πρέπει πάντα να αναγνωρίζεται ο τρόπος με τον οποίο τοποθετούνται³³ οι αφηγητές.

Στην ερώτηση που τέθηκε στους συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας αναφορικά με το πώς βίωσαν την εμπειρία του ταξιδιού από τη στιγμή που έφυγαν από την πατρίδα τους μέχρι την άφιξή τους στην Ελλάδα, τόσο η έκταση όσο και η ένταση των αφηγήσεων διαφέρουν σημαντικά. Η πιο εκτενής αφήγηση ήταν αυτή του Aziz και η πιο φορτισμένη συναισθηματικά ήταν αυτή του Hamid, αν και η ανασφάλεια και ο φόβος ήταν τα κοινά συναισθήματα που αναδείχτηκαν μέσα από τις αφηγήσεις όλων των συμμετεχόντων. Ο Abdul και ο Hamid, οι δυο πρόσφυγες από το Αφγανιστάν έπρεπε να διασχίσουν την ίδια διαδρομή. Ξεκίνησαν και οι δύο από το Ιράν, καθώς ο Abdul έφτασε εκεί αεροπορικώς με την οικογένειά του ενώ ο Hamid είχε επιστρέψει στην οικογένειά του μετά από μια ακόμη απέλαση στο Αφγανιστάν. Για τους Αφγανούς που μεταναστεύουν στην Ευρώπη, το ταξίδι ξεκινά με την αποχώρηση από το Αφγανιστάν, το Πακιστάν ή το Ιράν και τη μετάβαση στην Τουρκία. Συνήθως, η διαδρομή αυτή γίνεται με τα πόδια ή/και με όχημα, αν και μερικές φορές γίνεται αεροπορικώς (Donini, Monsutti, & Scalettari, 2016). Τα σύνορα μεταξύ Ιράν και Τουρκίας είναι ορεινά και βραχώδη, γεγονός που καθιστά πολύ δύσκολη τη διέλευση των συνόρων. Αυτό το στάδιο μπορεί να είναι εξαιρετικά επικίνδυνο από μόνο του, καθώς οι Αφγανοί πρόσφυγες έχουν αναφέρει πολύωρο περπάτημα σε δύσβατες περιοχές χωρίς φαγητό και νερό, εκτεθειμένοι στις καιρικές συνθήκες, αλλά και την κακοποίηση, την εκβίαση και την γενικότερη καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τους διακινητές (Kaytaz, 2016 όπως αναφ. στο Kuschminder, 2017). Παρά το γεγονός ότι και ο Abdul και ο Hamid αφηγούνται τις αντίξοες συνθήκες αυτού του ταξιδιού, ο τρόπος που το βίωσε ο καθένας διαφέρει σημαντικά. Για τον Hamid φαίνεται να αποτελεί μια ακόμη τραυματική εμπειρία, ενώ για τον Abdul μια δυσκολία που έπρεπε να ξεπεραστεί.

Το γεγονός επίσης ότι κάποιος ταξιδεύει μόνος ή μαζί με την οικογένειά του ενδεχομένως παίζει καθοριστικό ρόλο στο πως βιώνει την εμπειρία του ταξιδιού. Για παράδειγμα, για τον Abdul και την Sabah, οι οποίοι ταξίδεψαν με τις οικογένειές τους, η εμπειρία του ταξιδιού φαίνεται να

³³ Βλ. κεφάλαιο 2.3

είναι εντελώς διαφορετική από αυτή του Hamid, του Aziz και του Samir, οι οποίοι ταξίδεψαν μόνοι τους. Καθοριστικό, επίσης, ρόλο παίζουν τόσο η ηλικία όσο και οι προηγούμενες βιωμένες εμπειρίες.

Ο τρόπος μετακίνησης μπορεί να επηρεάσει την έννοια του ταξιδιού και τις επιπτώσεις του στο άτομο. Για παράδειγμα, τα ταξίδια που απαιτούν πολύωρο περπάτημα είναι πιθανό να παράγουν σημαντικά διαφορετικό νόημα από αυτά που γίνονται από τη θάλασσα ή το αεροπλάνο. Για κάποιον που δεν έχει βρεθεί σε αεροπλάνο ή δεν διέσχισε τη θάλασσα πριν, ο τρόπος ταξιδιού αποτελεί ένα πολύ συμβολικό μέρος της εμπειρίας του ταξιδιού.

Για την επίτευξη του ταξιδιού τους προς την Ευρώπη όλοι οι συμμετέχοντες στην παρούσα έρευνα χρησιμοποίησαν τις υπηρεσίες των διακινητών καθώς ήταν αδύνατη η διαφυγή τους με νόμιμο τρόπο από τις χώρες προέλευσής τους. Οι διακινητές αποτελούν για τους πρόσφυγες μια ακόμη πηγή ανασφάλειας, ένα αναγκαίο κακό καθώς οι απαιτήσεις τους είναι επαχθείς αλλά χωρίς τις υπηρεσίες τους δεν μπορούν να πραγματοποιήσουν το ταξίδι. Η δυνατότητα διαπραγμάτευσης με τους διακινητές ήταν δύσκολη καθώς συχνά βρέθηκαν σε καταστάσεις στις οποίες θα μπορούσαν να ασκήσουν ελάχιστο ή καθόλου έλεγχο και όπου λάμβαναν περιορισμένες πληροφορίες από τους διακινητές. Από τις πέντε αφηγήσεις, αυτή του Hamid ήταν η πιο εκτενής όσον αφορά τους διακινητές. Εκτός από την απαξίωση της ανθρώπινης ύπαρξης ο Hamid είχε να αντιμετωπίσει το άγχος και την ανασφάλεια της έλλειψης χρημάτων καθώς προέκυπταν απροσδόκητα έξοδα κατά τη διάρκεια της διαδρομής και ανησυχούσε για τα χρήματα που θα έπρεπε να πληρώσει για τη συνέχιση του ταξιδιού του.

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό του ταξιδιού είναι το κοινωνικο-γεωγραφικό του πεδίο, π.χ. πολιτισμικά και γλωσσικά χαρακτηριστικά. Θα μπορούσε να υποτεθεί ότι τα ταξίδια που περιλαμβάνουν διάβαση της πολιτισμικής ή γλωσσικής ζώνης ανόμοια προς εκείνο του ταξιδιώτη μπορεί να έχει διαφορετική επίδραση στο άτομο από διαδρομές που συμβαίνουν μέσα στο ίδιο πολιτισμικό ή γλωσσικό περιβάλλον. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το «επίπεδο της ετερότητας», είναι σημαντικά αυξημένο και μπορεί να ρυθμίσει τα συναισθήματα της ασφάλειας και την αίσθηση της απειλής.

Η διαφορετικότητα ενδεχομένως να ενεργοποιήσει αντιδράσεις εχθρότητας εκ μέρους των τοπικών κοινωνιών κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, γεγονός που μπορεί να αυξήσει περαιτέρω την αίσθηση της «ετερότητας» καθώς και το επίπεδο φόβου και άγχους.

Ενώ κάποια ταξίδια μπορεί να ολοκληρωθούν αρκετά γρήγορα με έναν αρκετά σαφή προορισμό, παρόλο που μπορεί να υπάρχουν εμπόδια που πρέπει να ξεπεραστούν, άλλα ταξίδια μπορεί να είναι κατακερματισμένα και να περιλαμβάνουν αυθαίρετα και τυχαία στάδια. Ταξίδια μικρής ή/και μεσαίας διάρκειας μπορεί να μετατραπούν σε μια ημι-μόνιμη και πολυφασική διαδικασία, στην οποία τίποτα δεν είναι σταθερό / στατικό και όλα είναι σε κίνηση. Όπως στην περίπτωση του Aziz, ο οποίος παρέμεινε στην Τουρκία για δυο ολόκληρα χρόνια μέχρι τελικά να καταφέρει να φτάσει στην Ελλάδα. Αλλά και του Samir ο οποίος έμεινε στην Τουρκία τρεις μήνες προκειμένου να εργαστεί και να εξοικονομήσει τα χρήματα για να συνεχίσει το ταξίδι του αλλά και να ενισχύει οικονομικά τη μητέρα του που είχε μείνει πίσω στη Συρία. Η απασχόληση συχνά αποτελεί λόγο παραμονής σε ενδιάμεσες χώρες παρέχοντας δυνατότητες εισοδήματος και εμβασμάτων (Collyer, 2006) ή μπορεί να λειτουργήσει ως κινητήριο μοχλός για τη συνέχιση της μετανάστευσης δεδομένου ότι ο μετανάστης είναι σε θέση να εξοικονομήσει τα χρήματα για τη μετάβασή του σε άλλη χώρα (Van Hear, 2006).

Η καλύτερη κατανόηση της εμπειρίας και της σημασίας του ταξιδιού μπορεί να αποτελέσει ένα πολύτιμο και διακριτικό εργαλείο μέσω του οποίου μπορούν να αναπτυχθούν νέες προοπτικές ερμηνείας των προσδοκιών, των προκλήσεων και συχνά των παθολογικών και δυσλειτουργικών αντιδράσεων που φαίνεται να εκδηλώνουν οι πρόσφυγες κατά την παραμονή τους σε καταυλισμούς ή/και στη μακροπρόθεσμη προσαρμογή τους και εγκατάσταση.

Η διερεύνηση της εμπειρίας του ταξιδιού μπορεί να ρίξει νέο φως στις κοινωνικές και ατομικές διαδικασίες συγκρότησης της ταυτότητας, καθώς και της προσαρμογής, της μετάβασης, της εγκατάστασης και της ένταξης των προσφύγων. Μπορεί να βοηθήσει στην εξήγηση της ασύνδετης και μερικές φορές επίμονης παθολογικής συμπεριφοράς των προσφύγων, η οποία μπορεί να στηριχθεί στην τραυματική, αλλά ελάχιστα κατανοητή εμπειρία του ταξιδιού ως κινητήρια δύναμη του τραύματος. Η ανάλυση τέτοιων ταξιδιών, και ιδίως οι αφηγήσεις τους, μπορεί να ρίξει φως στις ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις του ταξιδιού, τις σχέσεις ανάμεσα στο τραύμα και την αντιμετώπισή του, την κοινωνική και ατομική ανθεκτικότητα, τα θέματα εμπιστοσύνης, τον τρόπο με τον οποίο αντλούνται οι κοινοτικοί και πολιτισμικοί πόροι για την αντιμετώπιση του τραύματος, την αντιμετώπιση των δυσκολιών και την προσαρμογή στη νέα κοινωνία.

10.1.3 Η ζωή στην Ελλάδα

Κοινό χαρακτηριστικό όλων των συνεντευξιαζόμενων της παρούσας έρευνας είναι το γεγονός ότι έφτασαν στην Ελλάδα μόλις λίγα εικοσιτετράωρα πριν τη σύναψη της Συμφωνίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την Τουρκία, η οποία μετέτρεψε την Ελλάδα σχεδόν εν μία νυκτί, από χώρα μετάβασης, όπου η πλειοψηφία των προσφύγων έμενε μόνο για λίγες μέρες, σε χώρα υποδοχής. Οι συνεντεύξεις με τους συμμετέχοντες της έρευνας πραγματοποιήθηκαν δεκατέσσερις μήνες μετά την άφιξής τους στην Ελλάδα και τους βρίσκει να τελούν εν αναμονή του προσδιορισμού του καθεστώτος του πρόσφυγα, τη μετεγκατάσταση, την οικογενειακή επανένωση ή οποιοδήποτε άλλο τρόπο επίτευξης της προστασίας τους σε χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης. Κύρια χαρακτηριστικά αυτής της αναμονής είναι οι εξαιρετικά αργοί ρυθμοί των γραφειοκρατικών διαδικασιών για την αναζήτηση και απόκτηση ασύλου, οι περιορισμένες πληροφορίες, η αβεβαιότητα για το μέλλον και η αυξανόμενη αίσθηση της απόγνωσης.

Ενώ, ο πόλεμος, οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες στις χώρες προέλευσής τους και οι αντίξοες συνθήκες κατά τη διάρκεια του ταξιδιού ξεχώρισαν ως τραυματικές εμπειρίες για τους περισσότερους, οι συμμετέχοντες στην έρευνα τόνισαν ότι οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν στην Ελλάδα, η απόγνωση στην οποία βρέθηκαν και η αβεβαιότητα για το μέλλον τους ήταν ιδιαίτερα επιβαρυντικές για την ψυχική τους ευημερία. Το αίσθημα ασφάλειας που αισθάνθηκαν όταν έφθασαν στην Ελλάδα επισκιάστηκε από την απογοήτευση για το γεγονός ότι δεν μπορούσαν να συνεχίσουν με τη ζωή τους και εγκλωβίστηκαν σε μια κατάσταση μεθοριακότητας (liminality)³⁴.

Η έννοια της μεθοριακότητας αντικατοπτρίζει την κατάσταση στην οποία βρέθηκαν οι συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας μαζί με χιλιάδες άλλους πρόσφυγες, οι οποίοι έφτασαν στην Ελλάδα μετά τις 20 Μαρτίου 2016. Βρέθηκαν σε μια μετέωρη ενδιάμεση κατάσταση, αβεβαιότητας και αναμονής, μια κατάσταση «limbo»³⁵, μεταξύ της φιλοξενούσας χώρας στην οποία δεν μπορούν να ενσωματωθούν και των έντονων αναμνήσεων μιας ζωής και μιας πατρίδας στην οποία δεν μπορούν ή αισθάνονται ανίκανοι να επιστρέψουν, σαν να έχουν κολλήσει στις διαστάσεις του χώρου (πατρίδα ή χώρα υποδοχής) και του χρόνου (παρελθόν, παρόν ή μέλλον).

³⁴ Βλ. κεφάλαιο 1.3

³⁵ Limbo: από τη Μεσαιωνική Λατινική φράση in limbo στο κενό στο προαύλιο της κολάσεως

<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/limbo>

μια αβέβαιη κατάσταση που δεν μπορεί να ελεγχθεί και στην οποία δεν υπάρχει πρόοδος ή βελτίωση.

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/limbo>

Μια από τις πιο δύσκολες περιόδους, που ανέφεραν στις αφηγήσεις τους, ήταν η πολύμηνη διαμονή τους στα Κέντρα Φιλοξενίας προσφύγων. Οι πρακτικές στέγασης είναι οι υλικές πραγματοποιήσεις των νόμων περί ασύλου και η στέγαση για τους πρόσφυγες απεικονίζει το φυσικό χώρο των διοικητικών και πολιτικών πράξεων εξουσίας. Ο χώρος αυτός αναπτύσσεται πολιτικά με σκοπό τον διαχωρισμό του «δικού μας» και του «εθνοτικού» ξένου», των πολιτών και των μη πολιτών. Είναι επίσης ένας «μεθοριακός» χώρος. Ένας χώρος όπου οι πρόσφυγες δεν ανήκουν ούτε εδώ ούτε εκεί και έτσι είναι ένας χώρος όπου «οι πρόσφυγες αμφισβητούν την υποτιθέμενη σχέση μεταξύ εθνών, πολιτείας και πολίτη» (Turner S. , 2016). Ο προσφυγικός καταυλισμός αναπτύσσεται σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης, είναι μια προσωρινή λύση για την υποδοχή μεγάλου αριθμού προσφύγων. Ωστόσο, το πιο σημαντικό είναι ότι προσπαθεί να «συγκρατήσει» το θέμα των προσφύγων «εκτός θέματος» και να σταθεροποιήσει την εθνική «τάξη πραγμάτων» (Turner S. , 2016).

Κάθε πρόσφυγας βιώνει τη διαμονή του στους καταυλισμούς με διαφορετικούς τρόπους. Οι επιπτώσεις των νόμων περί ασύλου και του προσδιορισμού του καθεστώτος του πρόσφυγα "μπορούν να διαφέρουν ριζικά από πλαίσιο σε πλαίσιο, και από άνθρωπο σε άνθρωπο" (Malkki L. H., 2002, σ. 358). Οι πρόσφυγες μπορούν να βιώσουν προστασία ή αποκλεισμό, υποστήριξη ή διάκριση ή κάτι άλλο και πιθανώς όλα ταυτόχρονα. Για όσους αντιμετώπισαν υψηλά επίπεδα στέρησης στη ζωή τους πριν την μετανάστευση, είναι πιθανό ότι η ικανοποίηση των βασικών αναγκών θα έχει μεγαλύτερο αντίκτυπο στην ικανοποίηση της ζωής τους στην κοινωνία υποδοχής, ενώ, εκείνοι που απολάμβαναν υψηλό επίπεδο διαβίωσης πριν από τη μετανάστευση είναι πιθανό να δυσκολευτούν να προσαρμοστούν στις συνθήκες διαβίωσης των κέντρων φιλοξενίας. Ο Hamid, για παράδειγμα, συγκρίνοντας τη διαμονή του στον καταυλισμό με τη ζωή του, στο Ιράν, όπου ζούσε μονίμως ως κυνηγημένος επειδή δεν διέθετε νομιμοποιητικά έγγραφα, ο καταυλισμός και η αναγνώρισή του ως «αιτών άσυλο» του πρόσφεραν ασφάλεια. Οι συνθήκες διαβίωσης στον καταυλισμό δεν διέφεραν από τις συνθήκες ζωής στη χώρα προέλευσής του. Για την Sabah και τον Murat όμως, οι οποίοι διαβιούσαν μια άνετη ζωή στη Συρία, οι συνθήκες διαβίωσης στον καταυλισμό ήταν σοκαριστικές.

Στις αφηγήσεις τους οι πρόσφυγες τόνισαν, επίσης, τον ρόλο του ελέγχου και της εξάρτησης από τη διαμονή και τη δημιουργία καθημερινών συνηθειών ρουτίνας. Η ετερονομία - η έλλειψη αυτονομίας για τους πρόσφυγες να οργανώσουν τη ζωή τους - αρχίζει ήδη από την άφιξή τους και αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της διαδικασίας ασύλου. Συνδέεται με τη διαμονή

τους σε σκηνές και σε κοντέινερ, με τον περιορισμένο αριθμό εξειδικευμένων υπηρεσιών, με τις πολύωρες αναμονές στις ουρές για την εξασφάλιση του φαγητού, την περιορισμένη πρόσβαση στις εγκαταστάσεις υγιεινής και τον απεριόριστο «κενό» χρόνο, καταστάσεις οι οποίες χαρακτηρίζονται από έλεγχο, ιεραρχίες και έλλειψη ιδιωτικότητας. Η εξαναγκασμένη τοποθέτηση για συμβίωση στην ίδια πλευρά του καταυλισμού ή ακόμα και στην ίδια σκηνή, προσφύγων που δεν μοιράζονται θρησκεία, ιδεολογίες, συμφέροντα κ.λπ., συχνά οδηγεί σε συγκρούσεις που επηρεάζουν τις καθημερινές συνήθειες και εντείνουν το αίσθημα της ανασφάλειας, όπως στην περίπτωση του Samir, ο οποίος ανέφερε ότι δέχτηκε επίθεση με μαχαίρι ένα βράδυ μέσα στη σκηνή του.

Η ζωή στις σκηνές, η έλλειψη νερού και βασικών υλικών αγαθών η μεγάλη απόσταση προκειμένου να προσεγγίσουν τις υγειονομικές εγκαταστάσεις κυριάρχησαν στις αναμνήσεις των προσφύγων. Η έλλειψη ιδιωτικότητας, η αναγκαστική οικειότητα μεταξύ ξένων, η αδυναμία να οργανώσουν τη ζωή τους όπως οι ίδιοι επιθυμούσαν τους έκανε αρκετές φορές να αισθανθούν ταπεινωμένοι και απελπισμένοι. Η Σαμπάχ θυμάται τις μέρες που εκείνη και ο γιός της δεν έπιναν νερό κατά τη διάρκεια της ημέρας για να μην χρειαστεί το βράδυ να διασχίσουν τη διαδρομή από τη σκηνή τους ως τις τουαλέτες, ενώ, ο Σαμίρ συγκρίνει το διάστημα της διαμονής του με την εμπόλεμη κατάσταση στη Συρία και λέει ότι ούτε εκεί δεν αναγκάστηκε να κοιμηθεί πάνω σε πέτρες. Η έλλειψη δραστηριοτήτων και ο απεριόριστος «κενός» χρόνος ήταν μια ακόμη δυσκολία που αναφέρθηκε στις αφηγήσεις των συμμετεχόντων.

Παρά το γεγονός ότι οι προσφυγικοί καταυλισμοί είναι χωρικά οριοθετημένες μονάδες διακυβέρνησης, δεν είναι απαραίτητα χώροι παθητικότητας, στους οποίους οι πρόσφυγες περιμένουν απελπισμένα. Συχνά οι πρόσφυγες βρίσκουν άλλους τρόπους να απελευθερωθούν από τη ζωή στους καταυλισμούς, να αναπτύξουν σχέσεις με μέλη της κοινωνίας αλλά και να γίνουν οι ίδιοι μέλη της τοπικής κοινωνίας. Όπως στην περίπτωση του Aziz, ο οποίος το μικρό χρονικό διάστημα που παρέμεινε στο Κέντρο φιλοξενίας προσφύγων πρόσφερε εθελοντικά τις υπηρεσίες του, ως μεταφραστής στις υγειονομικές υπηρεσίες του καταυλισμού και λίγο αργότερα προσλήφθηκε σε κάποια ΜΚΟ και νοίκιασε δικό του σπίτι.

Ένας θεμελιώδης πόρος για την απόκτηση θετικής ταυτότητας και αίσθησης ελέγχου και αυτοδιάθεσης των προσφύγων, είναι η ανάπτυξη του αισθήματος του «ανήκειν». Τόσο η περίπτωση του Abdul και της οικογένειάς του, όσο και της Sabah και του Murat, αλλά και του Aziz, οι οποίοι κατάφεραν να αναπτύξουν κοινωνικούς δεσμούς με μέλη της τοπικής κοινωνίας

δείχνουν τη θετική επίδραση στη βίωση της προσφυγικής τους εμπειρίας στην Ελλάδα. Ωστόσο, οι περιπτώσεις του Hamid και του Samir καταδεικνύουν ότι σε πολλές περιπτώσεις η ικανότητα του «σχετίζεσθαι» έχει διαρραγεί, λόγω των παρελθόντων βίαιων και τραυματικών εμπειριών. Για το λόγο αυτό, ένα από τα ζητούμενα στη χώρα υποδοχής, είναι η δημιουργία συνθηκών δημιουργικής αλληλεπίδρασης και ανάκτησης του αισθήματος ασφάλειας προκειμένου να μπορέσει κανείς να ανακάμψει και να προοδεύσει ατομικά, κοινωνικά, μορφωτικά, και επαγγελματικά.

Οι βασικές ψυχολογικές ανάγκες περιλαμβάνουν την αίσθηση της διαβίωσης σε ένα ασφαλές και σταθερό περιβάλλον. Για όσους εγκαταλείπουν τη χώρα τους λόγω δίωξης ή πολέμου, η δυνατότητα να ζουν σε μια σχετικά ασφαλή κοινωνία έχει τεράστια ψυχολογική σημασία. Οι άνθρωποι πρέπει επίσης να αισθάνονται την αίσθηση ότι ανήκουν σε μια κοινότητα, καθώς επίσης και να αισθάνονται επιθυμητοί. Πρέπει να συμμετέχουν σε σημαντικές δραστηριότητες στην καθημερινή τους ζωή, να αισθάνονται ότι παίζουν ένα χρήσιμο ρόλο στην κοινότητά τους και να έχουν στόχους που θεωρούν ότι αξίζει να αγωνιστούν. Πρέπει να αισθάνονται ότι έχουν κάποιο έλεγχο των συνθηκών ζωής και του πεπρωμένου τους.

Ο Abdul και ο Hamid πρόσφεραν, επίσης, τις υπηρεσίες τους εθελοντικά ως μεταφραστές, όταν τους δόθηκε η ευκαιρία από κάποια ΜΚΟ. Ο Banks (1998) υποστηρίζει ότι η ανάληψη κοινωνικής δράσης σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον σηματοδοτεί την υπέρβαση ενός μονοπολιτισμικού πλαισίου αναφοράς και την ανάπτυξη διαπολιτισμικών δεξιοτήτων και αναφορών.

Όλοι οι συμμετέχοντες αναφέρθηκαν σε ενέργειες που προέβησαν προκειμένου να μετατρέψουν το χρόνο αναμονής τους σε παραγωγικό χρόνο. Η εκμάθηση αγγλικών, η ανεύρεση εργασίας έστω και για μικρά χρονικά διαστήματα, ο εθελοντισμός ήταν μερικές από αυτές.

Οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες ανέφεραν ότι οι φιλοδοξίες, οι ελπίδες και τα όνειρά τους βρίσκονται εκτός των συνόρων της Ελλάδας. Παρά την πολιτισμική εγγύτητα που διαπίστωσαν ανάμεσα στις χώρες καταγωγής τους και την Ελλάδα, η οικονομική κρίση και η έλλειψη ευκαιριών για εξεύρεση εργασίας, τους εμποδίζει να φανταστούν το μέλλον τους στην Ελλάδα. Η Γερμανία είναι η χώρα που έχουν επιλέξει να χτίσουν τη νέα τους ζωή ο Abdul και η Sabah με τον Murat, καθώς εκεί βρίσκονται ήδη κάποια από τα μέλη των οικογενειών τους, ενώ ο Samir προσδοκεί να μετεγκατασταθεί σε οποιαδήποτε χώρα της Κεντρικής ή Βόρειας Ευρώπης όπου θα μπορεί να εξασφαλίσει σταθερή εργασία και ένα ασφαλές μέρος για να ξεκινήσει τη νέα του ζωή. Για τον Hamid, το μόνο που έχει σημασία, είναι να ζήσει σε ένα μέρος όπου θα

αισθάνεται ασφαλής και νόμιμος καθώς η έλλειψη εκπαίδευσης και επαγγελματικής εμπειρίας είναι παράγοντες που λειτουργούν περιοριστικά για τη δημιουργία προσδοκιών για το μέλλον του. Μόνο ο Aziz μπορεί να ονειρευτεί το μέλλον του στην Ελλάδα και μάλιστα στα Ιωάννινα. Παρά το γεγονός ότι και στην Ελλάδα θεωρείται Παλαιστίνιος πρόσφυγας, αυτή η ταυτότητα για τον Aziz είναι πλέον θετικά φορτισμένη και δεν «κουβαλά» τα αρνητικά χαρακτηριστικά της ταυτότητας του Παλαιστίνιου πρόσφυγα στην Ιορδανία.

Οι αφηγήσεις των συνεντευξιαζόμενων δεν περιλαμβάνουν μόνο τραυματικές εμπειρίες και δυσκολίες. Οι ίδιοι πρόσφυγες που μίλησαν για απώλειες, απόγνωση, απελπισία ή απογοήτευση μίλησαν και για ελπίδα. Η ελπίδα συνδέεται με την αισιοδοξία και τη θετική ψυχική συμπεριφορά παρουσία κρίσης. Ο Snyder (1991) περιέγραψε την ελπίδα, ως «μια θετική στοχοθετημένη σκέψη που περιλαμβάνει στόχους, στρατηγικές και αυτενέργεια» (Snyder, et al., 1991, σ. 571). Η ελπίδα συνδέεται άμεσα τόσο με τη συνεχιζόμενη πορεία των προσφύγων όσο και με την ανθεκτικότητα (resilience) κατά την οποία, η εστίαση των προσφύγων μετατοπίζεται από τους κινδύνους στις διαθέσιμες πηγές αντιμετώπισής τους. Απειλητικά για τη ζωή συμβάντα μπορεί να προκαλέσουν βαθιές προσωπικές αντιδράσεις, οι οποίες δεν είναι πάντα κατασκευασμένες ως αποδιοργανωτικές, αλλά αντίθετα ενσωματωμένες μέσα σε αφηγήσεις αντοχής (Faircloth, Boylstein, Rittman, & Gubrium, 2004). Όλες οι αφηγήσεις είναι κατασκευασμένες γύρω από την ελπίδα για ένα μέλλον, όπου οι συμμετέχοντες στην έρευνα θα μπορούσαν να ζήσουν με ασφάλεια και θα τους δοθούν οι ευκαιρίες να συνεχίσουν τη ζωή τους και να εκπληρώσουν τα όνειρά τους.

Η εμπειρία των προσφύγων συνεπάγεται απώλειες, τονίζει η Malkki (1995), αλλά δεν μπορούμε, *a priori*, να υποθέσουμε ποιες είναι αυτές ή ποιες κοινωνικές σημασίες ερμηνεύονται γύρω από αυτές. Αντίθετα, καλύπτει μια ποικιλία εμπειριών, κοινωνικοπολιτισμικών αιτιών και πλαισίων και δεν μπορεί εύκολα να γενικευθεί. Ενώ, ο μετασχηματισμός και η αλλαγή αποτελούν μέρος της εμπειρίας των προσφύγων, δεν μπορεί να θεωρηθεί, ότι όλες οι μεταβολές εκλαμβάνονται ως απώλειες ή αντιμετωπίζονται ως προβληματικές ή ανεπιθύμητες από τους ίδιους τους πρόσφυγες.

Η θεώρηση των προσφύγων ως «παθητικών θυμάτων» εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο του δημοσίου διαλόγου που κάνει λόγο για κοινές ανάγκες και κοινές προσφυγικές εμπειρίες και αγνοεί τις ικανότητες και την επινοητικότητα τους στην αναμόρφωση της ζωής τους (Soguk, 1999, σσ. 4-5). Παραβλέποντας τη δυνατότητα των προσφύγων να επιλέξουν και να αποφασίσουν για

τη ζωή τους, όσο περιορισμένη κι αν είναι αυτή η δυνατότητα, οδηγεί στην υπόθεση ότι οι πρόσφυγες δεν μπορούν να είναι «ενεργοί συντελεστές» της ζωής τους (Turton, 2003, σ. 3). Στο πλαίσιο αυτό, οι πρόσφυγες εμφανίζονται ως «παθητικά θύματα», ως άνθρωποι που εξαρτώνται από τις κυβερνήσεις και τις ανθρωπιστικές οργανώσεις και επιβαρύνουν τη διεθνή κοινότητα καθώς θεωρούνται «βάρος για τις κοινωνίες υποδοχής τους" (Ghorashi, 2005, σ. 185).

Και οι πέντε αφηγήσεις των συμμετεχόντων της παρούσας έρευνας περιλαμβάνουν στοιχεία ανθεκτικότητας και υπέρβασης, τα οποία αποδεικνύουν τη δημιουργικότητα και τη φαντασία των προσφύγων να υιοθετήσουν μια νοοτροπία και ένα ισχυρό όραμα για την ανοικοδόμηση των σπιτιών τους αλλού. Σχεδιάζαν συνεκτικά τα μελλοντικά τους όνειρα, έτοιμοι να αναλάβουν τους κινδύνους για την αποκατάσταση της κανονικότητας στη ζωή τους. Η επιθυμία τους να αποκαταστήσουν τους οικογενειακούς δεσμούς και τα κοινωνικά δίκτυα, η θετικότητα, οι υψηλές ακαδημαϊκές και επαγγελματικές προσδοκίες και η επιθυμία να ανήκουν σε νέα και άγνωστα περιβάλλοντα, επεσήμαναν την ισχυρή βούληση τους να ξεπεράσουν τους περιοριστικούς περιορισμούς και το διφορούμενο καθεστώς των προσφύγων.

10.2 Αφηγηματικές στρατηγικές

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναφερθούν κάποιες αφηγηματικές στρατηγικές που κυριάρχησαν στις αφηγήσεις των συμμετεχόντων.

Αν κανείς διαβάσει το κείμενο της συνέντευξης του Hamid θα παρατηρήσει ότι αφηγείται τα γεγονότα γελώντας. Ένα γέλιο νευρικό και βεβιασμένο που συχνά έφερε την ερευνήτρια σε αμηχανία, καθώς τα γεγονότα της ζωής που αφηγούνταν κάθε άλλο παρά ευχάριστα ήταν. Ο Jefferson (1984) υποστηρίζει ότι συνήθως αυτοί που εκφράζουν τα προβλήματά τους γελούν, αλλά αυτοί που ακούνε δεν συμμετέχουν στη στρατηγική του γέλιου. Οι ομιλητές περιγράφουν τα προβλήματά τους γελώντας, και με τον τρόπο αυτό τα υποβαθμίζουν και επιδεικνύουν προθυμία και ικανότητα να τα ξεπεράσουν, ενώ αντίθετα, οι ακροατές λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τα προβλήματα του ομιλητή και δεν γελάνε μέχρις ότου εκείνος δώσει σαφή σημάδια ότι η συμμετοχή και η αντίδραση στο γέλιο δεν δημιουργεί πρόβλημα.

Ο Freud και ο Spencer υποστήριζαν ότι με το γέλιο απελευθερώνεται νευρική ενέργεια (συναισθηματική, σεξουαλική, γνωστική) που δεν χρειάζεται πλέον, ενώ ο Kant και ο Schopenhauer ανέφεραν ότι το γέλιο προκύπτει όταν μια προσδοκία εκλείπει ή όταν υπάρχει μια

αντίφαση, μια ασυμβατότητα ανάμεσα στο πώς εξελίσσονται τα πράγματα και στο πως θα αναμέναμε να εξελιχθούν (Gordon, 2014). Οι άνθρωποι αντιδρούν διαφορετικά στην ασυμβατότητα και ανάμεσα στις ποικίλες αντιδράσεις, είναι το χιούμορ και το γέλιο. Το γέλιο μπορεί να παραχθεί μέσα από ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, από το άκουσμα ενός αστείου, μέχρι την επανάκτηση της ασφάλειας μετά από την αντιμετώπιση ενός κινδύνου.

Το γέλιο του Hamid θα μπορούσε να περιγραφεί με αυτό που ο Φρόιντ (Freud, 1960, σ. 221) περιγράφει ως το βεβιασμένο γέλιο που αναδύεται μέσα από μια θύελλα συναισθημάτων και καμία σχέση δεν έχει με το ευχάριστο γέλιο (Marcos, 1974). Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Brody αναφέρει ότι το γέλιο κατά τη διάρκεια της ψυχαναλυτικής συνεδρίας αποτελεί συχνά ένα προμήνυμα και ότι όταν το «επιφανειακό σύννεφο της ιλαρότητας εξανεμίζεται αυτό που μένει είναι λύπη, απελπισία, μετάνοια, θυμός και μίσος» (Marcos, 1974).

Ο Aziz επίσης αναφέρεται σε κάποια γεγονότα τα οποία αν και άγγιζαν τα όρια του παραλογισμού, που «δεν ήξερε αν θα πρέπει να κλάψει ή να γελάσει» εκείνος τα αντιμετώπισε με χιούμορ και γέλιο³⁶. Ο Cohen (1999, σ. 54) ισχυρίζεται ότι «όταν γελάμε άτοπα συγχρόνως ομολογούμε ότι δεν μπορούμε να κατανοήσουμε το γεγονός και ότι απλά το αποδεχόμαστε. Έτσι, αυτό το γέλιο είναι μια έκφραση της ανθρώπινης ύπαρξής μας, της ικανότητάς μας να ζούμε με αυτό που δεν μπορούμε να καταλάβουμε ή να υποτάξουμε» (όπως αναφ. στο Gordon, 2014).

Η κωμωδία και η τραγωδία, το γέλιο και η σοβαρότητα, το χιούμορ και ο πόνος είναι από τα παράδοξα της ανθρώπινης φύσης και το ένα δεν αποκλείει το άλλο, καθώς έχει αποδειχθεί ότι ακόμα και σε ακραίες καταστάσεις, όπως η ζωή σε στρατόπεδα συγκεντρώσεων οι φυλακισμένοι χρησιμοποίησαν το γέλιο και το χιούμορ για να αντιμετωπίσουν την κατάσταση. Όπως επισημαίνει ο Morreall (2009, σ. 123), μία από τις σημαντικές λειτουργίες του χιούμορ κατά τη διάρκεια του Ολοκαυτώματος ήταν ότι βοήθησε τους καταπιεσμένους να αντιμετωπίσουν τα δεινά χωρίς να πάθουν παράνοια» (όπως αναφ. στο Gordon, 2014).

Αν και οι συμμετέχοντες στην παρούσα έρευνα προέβησαν σε εκτενής και μεστές αφηγήσεις για το πως βίωσαν την προσφυγική τους εμπειρία, σχεδόν όλοι παρέλειψαν ή προέβησαν σε επιφανειακές αφηγήσεις για σημαντικές εμπειρίες ή γεγονότα της ζωής τους. Η Spector-Mersel (2011) ισχυρίστηκε ότι η σιωπή, η παράλειψη και η ισοπέδωση (flattening) είναι

³⁶ Βλ. κεφάλαιο 7.3

διαφορετικές στρατηγικές τις οποίες χρησιμοποιούν οι αφηγητές προκειμένου να διατηρήσουν ή να ανοικοδομήσουν κατάλληλες ταυτότητες για τους εαυτούς τους.

Η αφήγηση του Abdul δεν περιλαμβάνει αναφορές ούτε για το ταξίδι, ούτε για τη διαβίωσή του στον προσφυγικό καταυλισμό της Φιλιππιάδας. Η Sabah και ο Murat αναφέρθηκαν επιγραμματικά στο ταξίδι τους χωρίς όμως επεξεργασία των γεγονότων και αξιολόγηση της εμπειρίας τους. Ο Aziz αν και γεννήθηκε και έζησε στην Ιορδανία ως παλαιστίνιος πρόσφυγας και παρά το γεγονός ότι η αφήγησή του περιλάμβανε εκτενής αναφορές τόσο για τη διαμονή του στην Τουρκία όσο και για τη διαβίωση του στην Ελλάδα, παρέλειψε να αναφερθεί στις εμπειρίες της ζωής του στην Ιορδανία.

Η χρήση των παραπάνω αφηγηματικών στρατηγικών μπορεί να λειτουργήσει αυτοπροστατευτικά, είτε στην περίπτωση που οι τραυματικές μνήμες είναι επώδυνες (Herman, 2001), είτε όταν οι εμπειρίες αυτές επηρεάζουν αρνητικά την αυτο-εικόνα και την αυτοεκτίμηση των αφηγητών (Tankink & Richters, 2007).

Σύμφωνα με την Herman (2001), η δημιουργία, η επανάληψη και η αναθεώρηση ιστοριών δίνει τη δυνατότητα στους ανθρώπους να ενσωματώσουν τις κατακερματισμένες μνήμες τους και να αναπτύξουν συνεκτικές αφηγήσεις για να προστατέψουν τον ψυχισμό τους, καθώς η μνήμη είναι μια δυναμική διαδικασία που επιτρέπει στο άτομο να επιλέξει, να φιλτράρει και να αναδιαρθρώσει το παρελθόν σύμφωνα με τις σημερινές ανάγκες του και τους μελλοντικούς του στόχους. Οι άνθρωποι μπορεί επίσης να χρειαστεί να ανακατασκευάσουν τις αντι-αφηγήσεις επούλωσης και ελέγχου, διατηρώντας την αξία του εαυτού τους, της οικογένειάς τους και της κοινότητάς τους. Η αντι-αφήγηση είναι μια αφήγηση ή τμήμα της αφήγησης που αμφισβητεί την κυρίαρχη ή αποδεκτή άποψη σε μια συγκεκριμένη κοινωνία ή ένα πολιτισμικό περιβάλλον για παράδειγμα την άποψη ότι οι πρόσφυγες τραυματίζονται, πλήττονται ψυχολογικά ή επιβαρύνουν τις κοινωνίες υποδοχής τους.

Επιπροσθέτως, η πολιτισμική απόσταση μεταξύ του συνεντευξιαζόμενου και του ερωτηθέντος θα μπορούσε να παρεμποδίσει την εθελοντική αφήγηση γεγονότων που σχετίζονται με συγκρούσεις, είτε επειδή οι συμμετέχοντες δεν αισθάνονται άνετα ή θέλουν να προστατεύσουν την αυτοεκτίμησή τους αποφεύγοντας την ενδεχόμενη διαστρέβλωσή της από τη σχέση με τη βία και τη σύγκρουση (Tankink & Richters, 2007). Ως εκ τούτου, μέσα από τις σιωπές τους, θα μπορούσαν να ανακατασκευάσουν μια αφηγηματική ταυτότητα που ήταν πιο αποδεκτή από

αυτούς, όπως στην περίπτωση του Samir, ο οποίος δεν αναφέρθηκε στην πενταετή θητεία του στο στρατό, παρά μόνο για να αφηγηθεί ένα γεγονός το οποίο ήταν θετικό για την αυτο-εικόνα του.

Επίλογος

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να ρίξει φως στον τρόπο με τον οποίο βιώνουν οι ίδιοι οι πρόσφυγες την προσφυγική τους εμπειρία. Οι αφηγήσεις που παρουσιάστηκαν εδώ επικεντρώθηκαν στις αναχωρήσεις και τις αφίξεις σε νέους μεθοριακούς (liminal) χώρους και στην ελπίδα για καλύτερες πιθανές μελλοντικές ζωές. Έριξαν φως στους λόγους για τους οποίους, οι πρόσφυγες, πήραν την απόφαση να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους μακριά από τις πολεμικές ζώνες και τα καταπιεστικά καθεστώτα. Αυτό το ταξίδι μετατόπισης αντικατοπτρίστηκε στα μονοπάτια που ακολούθησαν καθώς αναζητούσαν ένα νέο σπίτι και ένα καλύτερο και ασφαλές μέλλον. Οι αφηγήσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα αφορούν έναν συγκεκριμένο πληθυσμό σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή, συνεπώς, σε καμία περίπτωση η έρευνα αυτή δεν μπορεί να οδηγήσει σε γενικεύσεις σχετικά με τις ζωές των προσφύγων και τα σχέδιά τους για την επόμενη φάση του ταξιδιού τους.

Οι αφηγήσεις των συμμετεχόντων απεικονίζουν την ποικιλομορφία, την πολυπλοκότητα και την αντίφαση των εμπειριών τους και αποτελούν ισχυρές υπενθυμίσεις του σύγχρονου διλήμματος των προσφύγων (Eastmond, 2007). Από τη μια πλευρά, περιγράφουν την ασάφεια και τον αυξημένο κίνδυνο που αναλαμβάνουν οι σύγχρονοι άνθρωποι σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης και από την άλλη, ενεργούν ως κοινωνικοί δρώντες που μπορούν να μεταμορφώσουν τη σημερινή και τη μελλοντική τους ζωή και τις κοινωνίες στις οποίες θα ενσωματωθούν. Σε ένα τέτοιο κονστρουκτιβιστικό και αφηγηματικό περιβάλλον, η έννοια του ανθρώπινου παράγοντα και της ελευθερίας χάνουν την ατομικιστική τους έννοια για να γίνει μια αφήγηση κατασκευών και ιστοριών, συνεπώς η απάντηση στην ερώτηση σχετικά με το πώς φτάνει κανείς να κάνει μια επιλογή και να δράσει δεν βρίσκεται μέσα στο άτομο, αλλά στο πλαίσιο των σχέσεων, των αξιών και των δυνατοτήτων που, κατά τη διάρκεια του χρόνου, το άτομο χρησιμοποιεί ως βιώσιμες και χρήσιμες (Gergen, 1991). Οι εμπειρίες δεν προκύπτουν. Επιλέγονται, τουλάχιστον εν μέρει, και οι άνθρωποι έχουν ένα ρόλο στη διαμόρφωση του μέλλοντος τους. Ωστόσο, τα ατομικά πεδία των δυνατοτήτων ή/και της αυτενέργειας δεν εξαρτώνται από την ελεύθερη βούληση ή την

αποφασιστικότητα του ατόμου, αλλά διαμορφώνονται μέσα από σύνθετα και αναπόφευκτα δίκτυα προϋπαρχουσών σχέσεων, παιχνιδιών εξουσίας, πολιτικών ατζεντών και μετα-αφηγήσεων που συνιστούν το σημερινό κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον.

Μέσω των προσωπικών τους αφηγήσεων ο Abdul, ο Hamid, ο Aziz, ο Samir, η Sabah και ο Murat αποκαλύπτουν την προσφυγική τους ταυτότητα ανακατασκευάζοντας την προσφυγική τους εμπειρία. Καθώς το ταξίδι τους θα συνεχιστεί και θα κάνουν νέες συνδέσεις σε άλλες τοπικές και παγκόσμιες κοινωνίες, η ταυτότητα αυτή σίγουρα θα εξελιχθεί και θα αλλάξει μιας και δεν υπάρχει ένα στατικό ή τελικό σημείο στην κατασκευή της ταυτότητας. Υπάρχουν πάντα άλλοι τρόποι ερμηνείας και περισσότερες ιστορίες να ειπωθούν. Συνεπώς, η προσφυγική τους εμπειρία διαμορφώνει την ταυτότητά τους και είναι, όπως υποστηρίζει ο Hall (1995, σ. 206):

«άνθρωποι που ανήκουν σε περισσότερους από έναν κόσμο, μιλούν περισσότερες από μία γλώσσες (κυριολεκτικά και μεταφορικά), κατέχουν περισσότερες από μία ταυτότητες, έχουν περισσότερα από ένα σπίτι, οι οποίοι έχουν μάθει να διαπραγματεύονται και να ερμηνεύουν μεταξύ των πολιτισμών και οι οποίοι, λόγω του αμετάκλητου αποτελέσματος πολλών αλληλένδετων ιστοριών και πολιτισμών, έχουν μάθει να ζουν και μάλιστα να μιλούν μέσα από τη διαφορετικότητα. Μιλάνε "μεταξύ των" διαφορετικών πολιτισμών, πάντα ανατρέποντας την παραδοχή ενός πολιτισμού από την οπτική του άλλου, και βρίσκοντας έτσι τρόπους να είναι ίδιοι και ταυτόχρονα διαφορετικοί από τους άλλους, ανάμεσα, στους οποίους ζουν (όπως αναφέρεται στο (Xavier Inda & Rosaldo, 2002, σ. 19)

Με τη σειρά τους, οι αφηγήσεις τους μπορούν να δια φωτίσουν και να ενημερώσουν τους ερευνητές, τους εκπαιδευτικούς και τους υπεύθυνους για τη χάραξη πολιτικής, τόσο για την πολυπλοκότητα της δομής της ταυτότητας, όσο και για τις προκλήσεις της δημιουργίας και της διατήρησης των ταυτοτήτων εν μέσω ανταγωνιστικών πολιτισμικών προσδοκιών και πολλαπλών κοινωνικών πεδίων.

Στο δημόσιο διάλογο για την εκπαίδευση και τους νέους τρόπους της μάθησης, οι οποίοι λαμβάνουν υπόψη όχι μόνο την ανάπτυξη δεξιοτήτων αλλά και ένα ευρύτερο φάσμα γνώσεων, η διαδικασία της βιογραφικής μάθησης, το «να μάθεις για τη ζωή του άλλου και να μάθεις από τη ζωή του» μπορεί να συμβάλλει σημαντικά. Ο Tedder και ο Biesta (2009) υποστηρίζουν ότι η ίδια η ιστορία της ζωής αποτελεί σημαντικό μέρος των βιογραφικών διαδικασιών μάθησης, λέγοντας ότι η αφήγηση δεν είναι μόνο το αποτέλεσμα μίας μαθησιακής διαδικασίας, αλλά μπορεί να

«θεωρηθεί ως (αφηγηματική) μάθηση εν δράσει» (Tedder & Biesta, 2009, σ. 79). Η Ellsworth (1989) αναφέρει ότι η βιογραφική αφήγηση και η κριτική παιδαγωγική μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη περιβαλλόντων διδασκαλίας, εκμάθησης και υποστήριξης που ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τις επιθυμίες των συγκεκριμένων ατόμων στα συγκεκριμένα πλαίσια. Ο Chan (2017) υποστηρίζει ότι οι αφηγηματικές έρευνες μας επιτρέπουν να δημιουργούμε συνδέσεις μεταξύ δράσεων και γεγονότων και να εξετάζουμε τις συνέπειες για να επωφεληθούμε από τις μελλοντικές εμπειρίες.

Η αφήγηση μπορεί να γίνει ένα χρήσιμο εργαλείο για την ανατροπή στερεοτύπων και προκαταλήψεων καθώς δίνει τη δυνατότητα προβληματισμού για το πώς οι εμπειρίες επηρεάζουν τη στάση -είτε από την πλευρά του "εαυτού" είτε από την πλευρά του "άλλου"- και συμβάλουν στην κατανόηση της πολλαπλότητας των οπτικών, του μονοδιάστατου χαρακτήρα της μοναδικής ερμηνείας αλλά και τη σημασία που έχει η ανάπτυξη της ενσυναισθητικής κατανόησης στη διαμόρφωση της σχέσης με τον "άλλον".

Καθώς, οι αφηγηματικά κατασκευασμένες ταυτότητες συχνά γίνονται άκριτα και αυτονόητα αποδεκτές, επειδή τόσο οι αφηγητές όσο και οι αποδέκτες τους δεν τις συνειδητοποιούν, αφού δεν έχουν μάθει να τις ανιχνεύουν, θα ήταν σκόπιμο οι βιογραφικές αφηγήσεις να ενσωματωθούν στην εκπαίδευση, με στόχο την ανάπτυξη της κριτικής στάσης των μαθητών. Έτσι, θα αποκτήσουν την ικανότητα όχι μόνο να ανιχνεύουν τις ιδεολογικές συνιστώσες κάθε αφήγησης, δηλαδή τις ρητές ή υπόρρητες αξίες και παραδοχές των αφηγητών, αλλά και, τις ταυτότητες τις οποίες προβάλλουν στις αφηγήσεις τους (Αρχάκης & Τσάκωνα, 2017).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Al Hussein, J. J., & Bocco, R. (2009, January). The Status of the Palestinian Refugees in the Near East: The Right of Return and UNRWA in Perspective. *Refugee Survey Quarterly*, 28(2), σσ. 260-285. doi:10.1093/rsq/hdp036
- Bernhard, J. K., Cummins, J., Campoy, I. F., Ada, A., Winsler, A., & Bleiker, C. (2006, Nov.). Identity Texts and Literacy Development Among Preschool English Language Learners: Enhancing Learning Opportunities for Children at Risk for Learning Disabilities. *Teachers College Record*, σσ. 2380–2405.
- Hart, W. D. (2004). *EDWARD SAID AND THE RELIGIOUS EFFECTS OF CULTURE*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Lewis, D. K. (1966). An Argument for the Identity Theory. *The Journal of Philosophy*, σσ. 17-25. Ανάκτηση 04 29, 2018, από <http://www.jstor.org/stable/2024524>
- Yuval-Davis, N., Anthia, F., & Kofman, E. (2005). Secure borders and safe haven and the gendered politics of belonging: Beyond social cohesion. *Ethnic and Racial Studies*, 28(3), σσ. 513-535. doi:10.1080/0141987042000337867
- Acaps. (2016). The Balkans: Asylum seekers, migrants and refugees in transit. Ανάκτηση από <https://www.acaps.org/country/greece/special-reports>
- Ainslie, R. C. (1998). Cultural mourning, immigration, and engagement: Vignettes from the Mexican experience. Στο M. M. Suárez-Orozco (Επιμ.), *Crossing: Mexican immigration in interdisciplinary perspectives* (σσ. 283-300). Cambridge, MA: Harvard University Press and D. Rockefeller Center for Latin American Studies.
- Akram, S. M. (2000, Feb). Reinterpreting Palestinian refugee rights under international law, and a framework for durable solutions. BADIL. Ανάκτηση από https://badil.org/phocadownloadpap/Badil_docs/bulletins-and-briefs/Brief-No.1.pdf
- Al-Ali, N., & Koser, K. (2002). *New Approaches to Migration?: Transnational Communities and the Transformation of Home*. London and New York: Routledge.
- Andrews, M., Day Sclater, S., Squire, C., & Tamboukou, M. (2004). Narrative. Στο C. Seale, G. Gobo, J. F. Gubrium, & D. Silverman (Επιμ.), *Qualitative Research Practice* (1st εκδ., σσ. 109-124). London: SAGE Publications Ltd.
- AREU. (2008). Second-generation Afghans in Iran: Integration, Identity and Return. (M. Abbasi-Shavazi, D. Glazebrook, G. Jamshidiha, H. Mahmoudian, & R. Sadeghi, Επιμ.)

- Afghanistan | Islamic Republic of Iran: Afghanistan Research and Evaluation Unit .
Ανάκτηση May 13, 2019, από <https://www.refworld.org/docid/4846b2062.html>
- Arvanitis, E., Yelland , N. J., & Kiprianos, P. (2019). Liminal Spaces of Temporary Dwellings: Transitioning to New Lives in Times of Crisis. *Journal of Research in Childhood Education*, 33(1), σσ. 134-144. doi: 10.1080/02568543.2018.1531451
- Ashforth, B. E., & Mael, F. (1989, Jan.). Social Identity Theory and the Organization. *The Academy of Management Review*, 14(1), σσ. 20-39. doi:10.2307/258189
- Athanases, S. Z. (1998, June). Diverse Learners, Diverse Texts: Exploring Identity and Difference Through Literary Encounters. *Journal of Literacy Research*, 3(2), σσ. 273-296. doi:10.1080/10862969809547999
- Atkinson, R. (1998). *The Life Story Interview*. Thousand Oaks, CA: Sage.
doi:<http://dx.doi.org/10.4135/9781412986205>
- Bamberg, M. (2012). Narrative analysis. (P. M. H. Cooper, Επιμ.) *APA handbook of research methods in psychology*, 2, σσ. 77-94. Ανάκτηση από <http://dx.doi.org/10.1037/13620-006>
- Banks, J. A. (1998). *An introduction of multicultural Education*. Needham Heights: Allyn and Bacon.
- Barnes, D. (2001, Dec). Resettled Refugees' Attachment to their Original and Subsequent Homelands: Long-term Vietnamese Refugees in Australia. *Journal of Refugee Studies*, 14(4), σσ. 394-411. doi: 10.1093/jrs/14.4.394
- Bathmaker, A. (2010). Exploring, Learning, Identity and Power through life History and Narrative Research: Introduction. Στο A. Bathmaker, & P. Harnett, *Exploring, Learning, Identity and Power through life History and Narrative Research* (σσ. 1-10). Abingdon: Routledge.
- Bauman, Z. (2005). *Σπαταλημένες ζωές Οι απόβλητοι της νεοτερικότητας*. (Π. Ε. Λέκκας, Επιμ., & Μ. Καρασαρίνης, Μεταφρ.) Αθήνα: Κατάρτι.
- Beauchamp, Z. (2018, May 14). What are Israel and Palestine? Why are they fighting?
Ανάκτηση April 1, 2019, από <https://www.vox.com/2018/11/20/18080002/israel-palestine-conflict-basics>
- Bek-Pedersen, K., & Montgomery, E. (2006). Narratives of the Past and Present: Young Refugees' Construction of a Family identity in Exile. *Journal of Refugee Studies*, 19(1). doi:10.1093/jrs/fej003

- Benezer, G. (2002). *The Ethiopian Jewish Exodus: Narratives of the Migration Journey to Israel 1977-1985*. London: Routledge.
- Benezer, G., & Zetter, R. (2014). Searching for Directions: Conceptual and Methodological Challenges in Researching Refugee Journeys. *Journal of Refugee Studies*, 28(3), σσ. 297-317. doi:doi:10.1093/jrs/feu022
- Benmayor, R., & Skotnes, A. (1994). *Migration and ident*. Oxford: Transaction Publishers.
- Bennett, M. J. (2008). Becoming a global soul. Στο *Developing Intercultural Competence and Transformation: Theory, Research, and Application in International Education* (σσ. 13-31). Victor Savicki.
- Benwell, B., & Stokoe, E. (2006). *Discourse and Identity*. Edinburgh : Edinburgh University Press.
- Benwell, B., & Stokoe, E. (2006). *Discourse and Identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press. doi:10.1080/14780880701700421
- Berger , P. T., & Luckmann, T. (1967). *The Social Construction*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Beristain, C. M., & Donà, G. (1998). Psychology in Humanitarian Assistance. *Network On Humanitarian Assistance-NOHA*(7).
- Berry, J. W. (1997, Jan). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), σσ. 5-34. doi:10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x
- Bhabha, H. K. (1994). *The Location of Culture*. New York: Routledge.
- Bhugra, D., & Jones, P. (2001, May). Migration and mental illness. *Cited by 104*, 7(3), σσ. 216-222. doi:https://doi.org/10.1192/apt.7.3.216
- Blackledge, A., & Pavlenko, A. (2004). *Negotiation of identities in multilingual contexts*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Bloch, A., & Schuster, L. (2005). At the extremes of exclusion: Deportation, detention and dispersa. *Ethnic and Racial Studies*, 28(3), σσ. 491-512. doi:10.1080/0141987042000337858
- Bourdieu, P. (1977, December 1). The economics of linguistic exchanges. *Social Science Information*, 16(6), σσ. 645-668. doi:https://doi.org/10.1177/053901847701600601
- Brah, A. (1996). *Cartographies of Diaspora: Contesting Identities (Gender, Racism, Ethnicity)*. London: Routledge.

- Bruner, J. (1991). The Narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry*(18), σσ. 1-21.
doi:<http://dx.doi.org/10.1086/448619>
- Bryman, A. (2012). *Social Research Methods* (4th εκδ.). Oxford New York: Oxford University Press.
- Burchardi, K., Chaney, T., & Hassan, T. (2015). Migrants, Ancestors, and Investments. *The Review of Economic Studies*. Ανάκτηση από
https://cepr.org/active/publications/discussion_papers/dp.php?dpno=11025:
https://cepr.org/active/publications/discussion_papers/dp.php?dpno=11025
- Castles, S., & Miller, M. (2003). *he Age of Migration. International population movements in the modern world* (3rd εκδ.). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Caxaj, S. C., & Berman, H. (2010). Belonging among newcomer youths: intersecting experiences of inclusion and exclusion. *Advances in Nursing Science*, 33(4), σσ. E17-30.
doi:[10.1097/ANS.0b013e3181fb2f0f](https://doi.org/10.1097/ANS.0b013e3181fb2f0f).
- Choummanivong, C., Poole, G., & Cooper , A. (2014). Refugee family reunification and mental health in resettlement. 9(2), σσ. 89-100. doi: [10.1080/1177083X.2014.944917](https://doi.org/10.1080/1177083X.2014.944917)
- Clandinin, J. D. (2006, Dec 1). Narrative Inquiry. *Research Studies in Music Education*, 27(1), σσ. 44-54. doi:<https://doi.org/10.1177/1321103X060270010301>
- Cohen , L., & Manion, L. (1992). *Research Methods in Education* (5th εκδ.). London: Routledge.
- Cohen, T. (1999). *Jokes: Philosophical thoughts on joking matters*. Chicago : University of Chicago Press.
- Collyer, M. (2006). *States of insecurity: Consequences of Saharan Transit Migration*. University of Oxford, Centre on Migration, Policy and Society. Oxford: COMPAS.
- Collyer, M. (2010). Stranded Migrants and the Fragmented Journey. *Journal of Refugee Studies*, 23(3), σσ. 273-293.
- Collyer, M., & De Haas, H. (2012, Jul). Developing dynamic categorisations of transit migration. *Population Space and Place*, 18(4), σσ. 468-481. doi: <https://doi.org/10.1002/psp.635>
- Council of the European Union. (2001, 7 20). *Council Directive 2001/55/EC*. Ανάκτηση 12 1, 2018, από <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32001L0055>

- Council of the European Union. (2005, 12 1). *COUNCIL DIRECTIVE 2005/85/EC*. Ανάκτηση 12 1, 2018, από Official Journal of the European Union: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:326:0013:0034:EN:PDF>
- Creswell, J. W. (2008). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Los Angeles: Sage.
- Crossley, M. (2000). *Introducing Narrative Psychology: self, trauma and the construction of*. Buckingham: Open University Press.
- Crotty, M. (1998). *The foundations of social research: Meaning and perspective in the research process*. London: Sage.
- Crouch, M., & McKenzie, H. (2006). The logic of small samples in interview-based qualitative research. *Social science information*, 45(4), σσ. 483-499.
- Czarniawska, B. (2004). *Narratives in Social Science Research*. London: Sage.
- Czarnizwska, B. (2010). The uses of narratology in social and policy. *Critical Policy Studie*(4), σσ. 58-76.
- De Fina, A. (2009, Jan). Narratives in interview — The case of accounts: For an interactional approach to narrative genres. *Narrative Inquiry*, 19(2), σσ. 233-258. Ανάκτηση από <https://doi.org/10.1075/ni.19.2.03def>
- De Fina, A., & Georgakopoulou, A. (2015). *The handbook of Narrative Analysis*. West Sussex, UK: Wiley Blackwell & Sons, Inc.
- Derluyn, I., & Broekaert, E. (2005, Nov). On the Way to a Better Future: Belgium as Transit Country for Trafficking and Smuggling of Unaccompanied Minors. *International Migration* , 43(4), σσ. 31-56. doi:DOI: 10.1111/j.1468-2435.2005.00332.x
- Derrida, J. (1982). *Margins of philosophy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Derrida, J. (2015). Φιλοξενία, δικαιοσύνη και ευθύνη. Ένας διάλογος με τον Jacques Derrida. Στο Γ. Κακολύρης (Επιμ.), *Η πολιτική και ηθική σκέψη του Jacques Derrida*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Donini, A., Monsutti, A., & Scalettari, G. (2016). *Afghans on the move: seeking protection and refuge in Europe. "In this journey I died several times; in Afghanistan you only die once"*.

- Global Migration Research Paper, Global Migration Centre, Graduate Institute of International and Development Studies, Geneva.
- Drachman, D. (1992, Jan). A Stage-of-Migration Framework for Service to Immigrant Populations. *Social Work*, 37(1), σσ. 68–72. doi:<https://doi.org/10.1093/sw/37.1.68>
- Drachman, D. (2014). Immigrants and Refugees. Στο A. Gitterman (Επιμ.), *Handbook of Social Work Practice with Vulnerable and Resilient Populations* (σσ. 366-391). New York: Columbia University Press. Ανάκτηση από <https://www.jstor.org/stable/10.7312/gitt16362>
- Drachman, D., & Halberstadt, A. (1992). A Stage of Migration Framework as Applied to Recent Soviet Emigres. *Journal of Multicultural Social Work*, 2(1), σσ. 63-78.
- Easthope, H. (2004). A place called home. *Theory and Society*, 21(3), σσ. 128-138. doi:10.1080/14036090410021360
- Eastmond, M. (1996). Luchar y sufrir - Stories of life and exile: Reflexions on the ethnographic process. *Ethnos*, 61(3-4), σσ. 231-250. doi:10.1080/00141844.1996.9981537
- Eastmond, M. (2007, June 1). Stories as Lived Experience: Narratives in Forced Migration Research. *Journal of Refugee Studies*, 20(2), σσ. 248-264. doi:<https://doi.org/10.1093/jrs/fem007>
- Eilam, G., & Shamir, B. (2005, Dec 1). Organizational Change and Self-Concept Threats: A Theoretical Perspective and a Case Study. *THE JOURNAL OF APPLIED BEHAVIORAL SCIENCE*, 41(4), σσ. 399-421. Ανάκτηση από <https://doi.org/10.1177/0021886305280865>
- Elliot, J. (2005). Using Narrative in Social Research: Qualitative and Quantitative.
- Ellsworth, E. (1989, Sep). “Why doesn’t this feel empowering?” Working through the repressive myths of critical pedagogy. *Harvard Educational Review*, 59(3), σσ. 297-325. doi:10.17763/haer.59.3.058342114k266250
- Emery, M., & Ruiz, H. (2001, September 24). Afghanistan’s Refugee Crisis. Middle East Report Online. Ανάκτηση 1 31, 2019, από <https://merip.org/2001/09/afghanistans-refugee-crisis/>
- Encyclopaedia Britannica. (χ.χ.). *Arab-Israeli wars*. Ανάκτηση 4 1, 2019, από <https://www.britannica.com/event/Arab-Israeli-wars>

- Faircloth, C. A., Boylstein, C., Rittman, M. M., & Gubrium, J. (2004). Sudden illness and biographical flow in narratives of stroke recovery. *Sociology of Health and Illness*, 26(2), σσ. 242-261.
- Ferrie, J., & Wiseman, P. (2016, August 8). 'Running out of time': Exploring the concept of waiting for people with Motor Neurone Disease. *Time and Society*, 28(2), σσ. 521-542. Ανάκτηση από <https://doi.org/10.1177/0961463X16656854>
- Foucault, M. (1970). *The order of things: An archaeology of the human sciences*. London: Routledge.
- Freud, S. (1960). *Jokes and Their Relation to the Unconscious*. New York: W.W. Norton.
- Frost, N. (2009, Feb 1). 'Do you know what I mean?': the use of a pluralistic narrative analysis approach in the interpretation of an interview. *Qualitative Research*, 9(1), σσ. 9-29. doi:<https://doi.org/10.1177/1468794108094867>
- Gerard, A. (2014). *The Securitization of Migration and Refugee Women*. London: Routledge.
- Gergen, K. J. (1991). *The saturated self: Dilemmas of identity in contemporary life*. New York: Basic Books.
- Ghorashi, H. (2005, Jun 1). Agents of Change or Passive Victims: The Impact of Welfare States (the Case of the Netherlands) on Refugees. *Journal of Refugee Studies*, 18(2), σσ. 181-198. doi:doi.org/10.1093/refuge/fei020
- Gilligan, C. (1986). Reply (to the critics). *SIGNS*, 11(2), σσ. 324-333.
- Goodwin-Gill, G. S. (2016). International Refugee Law – Yesterday, Today, but Tomorrow?
- Gordon, M. (2014). *Humor, Laughter and Human Flourishing* (1st εκδ.). 23. doi:10.1007/978-3-319-00834-9
- Griffiths, M. B. (2014, April 15). Out of Time: The Temporal Uncertainties of Refused Asylum Seekers and Immigration Detainees. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(12), σσ. 1991-2009. Ανάκτηση από <https://doi.org/10.1080/1369183X.2014.907737>
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. Στο N. K. Denzin, & Y. S. Lincoln, *Handbook of qualitative research* (σσ. 105-111). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hage, G. (2009). *Waiting*. Carlton, Vic: Melbourne University Publishing. Ανάκτηση από <https://trove.nla.gov.au/work/31411300>

- Hall, B. J., & Olf, M. (2016). Global mental health: trauma and adversity among populations in transition. *European Journal of Psychotraumatology*, 7(1). doi:10.3402/ejpt.v7.31140
- Hall, S. (1990). Cultural Identity and diaspora. Στο J. Rutherford (Επιμ.), *Identity: Community, Culture, Difference*. London: Lawrence & Wishart.
- Hall, S. (1995). New Cultures for Old. Στο D. Massey, & P. M. Jess (Επιμ.), *A place in the world? : places, cultures and globalization* (Τόμ. 4). New York: Oxford University Press in association with the Open University.
- Hammer, J. (2005). *Palestinians Born in Exile: Diaspora and the Search for a Homeland*. University of Texas Press.
- Hathaway, J. C. (2010). A Reconsideration of the Underlying Premise of Refugee Law. Στο H. Lambert (Επιμ.), *International Refugee Law*. Ashgate Publishing.
- Hendricks, C. C. (2016). *Improving Schools Through Action Research: A Reflective Practice Approach* (4th εκδ.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
- Herman, J. L. (2001). *Trauma and Recovery: From Domestic Abuse to Political Terror*. London: Pandora Press.
- Hogg, M. A., Terry, D. J., & White, K. M. (1955, Dec.). A Tale of Two Theories: A Critical Comparison of Identity Theory with Social Identity Theory. *Social Psychology Quarterly*, 58(4), σσ. 255-269. Ανάκτηση 5 5, 2018, από <http://www.jstor.org/stable/2787127>
- Holt, M. C. (2011). 'A world of movement': memory and reality for Palestinian women in the camps of Lebanon. Στο A. Knudsen, & S. Hanafi (Επιμ.), *Palestinian refugees: identity, space and place in the Levant* (σσ. 180-192). London: Routledge.
- Hummon, D. M. (1990). *Commonplaces : community ideology and identity in American culture*. Albany: State University of New York Pres.
- ICRC. (2014). *International Humanitarian Law, Answers to your questions*. Geneva: Focus.
- ICRC. (χ.χ.). *International Committee of the Red Cross*. Ανάκτηση από <https://www.icrc.org/en/who-we-are>
- IDMC, NRC. (2015, July 16). Afghanistan: New and long-term IDPs risk becoming neglected as conflict intensifies. Ανάκτηση 1 31, 2019, από <https://www.refworld.org/pdfid/55af44064.pdf>

- Institut Europeu de la Mediterrania. (2015). Chronology of Events in Israel and Palestine. IEMed. Ανάκτηση April 2, 2019, από https://www.iemed.org/observatori/arees-danalisi/arxius-adjunts/anuari/med.2015/IEMed%20Yearbook%202015_Chronology%20Israel%20and%20Palestine.pdf
- Institut Europeu de la Mediterrania. (2018). Chronology of Events in Israel and Palestine. Barcelona: IEMed. Ανάκτηση April 2, 2019, από https://www.iemed.org/observatori/arees-danalisi/arxius-adjunts/anuari/med.2018/Medyearbook2018_Chronology_Israel_Palestine.pdf
- Introduction: The life course approach as an interdisciplinary framework for population studies. (1999). Στο L. J. Van Wissen, & P. A. Dykstra (Επιμ.), *Population issues* (σσ. 1-22). Dordrecht: Springer. doi:10.1007/978-94-011-4389-9
- IRIN. (2015). Migrant crisis spreads to Greek isles. Ανάκτηση από <http://www.irinnews.org/news/2015/05/19/migrant-crisis-spreads-greek-isles>
- Jacobsen, K., & Landau, L. B. (2003). The dual imperative in refugee research: some methodological and ethical considerations in social science research on forced migration. *Disasters*, 27(3), σσ. 185-206.
- Jefferson, G. (1984). On the organization of laughter in talk about troubles. Στο J. M. Atkinson , & J. C. Heritage (Επιμ.), *Structures of social action: Studies in conversation analysis* (σσ. 346-369). Cambridge: Cambridge University Press.
- Jenkins, R. (2004). *SOCIAL IDENTITY* (2nd εκδ.). London and New York: Routledge .
- Josselson, R. (1996). On Writing other People's Lives. Self-Analytic reflections of a Narrative Researcher. Ethnic and Process. Στο R. Josselson, *The Narrative Study of Lives* (σσ. 60-71). London: Sage.
- Kaytaz, E. (2016). Afghan Journeys to Turkey: Narratives of Immobility, Travel and Transformation. *Geopolitics*, 21(2), σσ. 284-302. doi:<https://doi.org/10.1080/14650045.2016.1151874>
- Khawaja, N. G., White, K. M., Schweitzer, R., & Greenslade, J. (2008, Sep). Difficulties and coping strategies of Sudanese refugees: a qualitative approach. *Transcult Psychiatry*, 45(3), σσ. 489-512. doi:10.1177/1363461508094678

- Khosravi, S. (2014). *Waiting. Migration: The COMPAS Anthology*. (B. Anderson, & M. Keith, Επιμ.) Oxford : Centre on Migration, Policy and Society (COMPAS).
- Kronenfeld, D. A. (2011). *Can Afghanistan Cope with Returnees? Can returnees Cope in Afghanistan?* . Middle East Institute and Foundation pour la Recherche Strategique, Washington.
- Kuschminder, K. (2017, Dec 18). Afghan Refugee Journeys: Onwards Migration Decision-Making in Greece and Turkey. *Journal of Refugee Studies*, 31(4), σσ. 566-587.
doi:doi:10.1093/jrs/fex043
- Kvale, S. (1996). *Interviews: an introduction to qualitative research interviewing* (1st εκδ.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Littlejohn, S. W., & Foss, K. A. (Επιμ.). (2009). *Encyclopedia of Communication Theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Lynn, N., & Lea, S. (χ.χ.). A Phantom Menace and the New Apartheid': The Social Construction of Asylum-Seekers in the United Kingdom. *Discourse & Society*, 14(4), σσ. 425–452.
doi:https://doi.org/10.1177/0957926503014004002
- Malkki, L. H. (1995). Refugees and Exile: From Refugee Studies to the National Order of Things. *Annual Review of Anthropology*, 1(24), σσ. 493-523.
doi:10.1146/annurev.anthro.24.1.493
- Malkki, L. H. (2002, Sep). News from nowhere: Mass displacement and globalized 'problems of organization'. *Ethnography*, 3(3), σσ. 351-360. Ανάκτηση από
<https://www.jstor.org/stable/24048116>
- Mallett, S. (2004, Feb 1). Understanding home: a critical review of the literature. *The Sociological Review*, 52(1), σσ. 62-89. doi:10.1111/j.1467-954X.2004.00442.x
- Marcos, L. R. (1974, March). The emotional correlates of smiling and laughter: A preliminary research study. *The American Journal of Psychoanalysis*, 34(1), σσ. 33-41.
doi:https://doi.org/10.1007/BF01252737
- Martin, R. C. (Επιμ.). (2004). *Encyclopedia of Islam and the Muslim World* (Macmillan Reference USA εκδ., Τόμ. 1 A-L). USA.
- Mashwani, H. U. (2017, November 30). Female Education in Afghanistan: Opportunities and Challenges. *International Journal for Innovative Research in Multidisciplinary Field*

- Monthly, Peer-Reviewed, Refereed, Indexed Journal*, 3(11), σσ. 43-39. Ανάκτηση από <https://www.ijirmf.com/volume-3-issue-11-published-in-nov-2017/>
- Mauthner, N., & Doucet, A. (1998). Reflections on a Voice-centred Relational Method: Analysing Maternal and Domestic Voices. Στο *Feminist Dilemmas in Qualitative Research* (J. Ribbens, & R. Edwards, Μεταφρ., σσ. 119-146). London: SAGE. doi:<https://dx.doi.org/10.4135/9781849209137.n8>
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self and society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Merali, N. (2005, Sep). Perceived Experiences of Central American Refugees Who Favourably Judge the Family's Cultural Transition Process. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 27(3), σσ. 345–357. doi:<https://doi.org/10.1007/s10447-005-8198-4>
- Meredith, P. (1998). *Hybridity in the Third Space: Rethinking Bi-cultural Politics in Aotearoa/New Zealand*. Ανάκτηση 2019, από <http://lianz.waikato.ac.nz/PAPERS/paul/hybridity.pdf>
- Mishler, E. G. (1985). *Research Interviewing: Context and Narrative*. Cambridge: Harvard University Press.
- Mishler, E. G. (1995, January). Models of Narrative Analysis: A Typology. *Journal of Narrative and Life History*, 5(2), σσ. 87-123. Ανάκτηση από <https://doi.org/10.1075/jnlh.5.2.01mod>
- Moran, J. (2005). *Reading the Everyday*. London: Routledge. doi:<https://doi.org/10.4324/9780203280409>
- Morreall, J. (2009). *Comic Relief: A Comprehensive Philosophy of Humor*. Oxford: Wiley Blackwell.
- Morrice, L. (2011). *Being a refugee: learning and identity a longitudinal study of refugees in the UK* (First published 2011 ed.). Stoke on Trent, UK and Sterling, USA: Trentham Books.
- Mougne, C. (2010, Jun). Trees only move in the wind: A study of unaccompanied Afghan children in Europe.
- Mubarak Ali , K., & Novel , L. (2015, February). Thoughts of the Hazara Youths on Hazaras Identity: A Case Study at 13th District of Kabul, Afghanistan. *Asian Journal of Scientific Research*(8 (2)), σσ. 195-204. doi:DOI: 10.3923/ajsr.2015.195.204
- Murray, M. (2009). Narrative Psychology. Στο J. A. Smith, *Qualitative Psychology: a practical guide to research methods* (2nd εκδ.). London: Sage.

- Nagel, T. (1971, Oct 21). The Absurd. *The Journal of Philosophy*, 68(20), σσ. 716-727.
Ανάκτηση από <https://www.jstor.org/stable/2024942>
- Nations, U. (1947, November 29). Resolution 181 (II). Future government of Palestine.
Ανάκτηση από
<https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/7F0AF2BD897689B785256C330061D253>
- Neumann, I. B. (1999). *Uses of the Other: "The East" in European Identity Formation* (Τόμ. 9). Minneapolis, USA: University of Minnesota Press, Borderlines.
- Newsom, V. A., & Lengel, L. (2012). Arab Women, Social Media, and the Arab Spring: Applying the framework of digital reflexivity to analyze gender and online activism. *Journal of International Women's Studies*, 13(5), σσ. 31-45. Ανάκτηση από
<https://vc.bridgew.edu/jiws/vol13/iss5/5>
- OCHA . (2017). *Afghanistan: Humanitarian Needs Overview*. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. Ανάκτηση από
<https://www.humanitarianresponse.info/operations/afghanistan>
- OCHA. (χ.χ.). *Occupied Palestinian Territory Humanitarian Needs Overview 2019*. Ανάκτηση April 2, 2019, από OCHA (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs): <https://www.ochaopt.org/content/humanitarian-needs-overview-2019>
- Onwuegbuzie, A. J., & Collins, K. M. (2007). A typology of mixed methods sampling designs in social science research. *The qualitative report*, 12(2), σσ. 281-316.
- Pandey, A. (2015, Mar 3). *Syrian Drought, Triggered By Man-Made Climate Change, Spurred Civil War: Study*. Ανάκτηση Aug 25, 2019, από International Business Times: <https://www.ibtimes.com/syrian-drought-triggered-man-made-climate-change-spurred-civil-war-study-1833992>
- Pappé, I. (2006, September 1). The 1948 ethnic cleansing of Palestine. *Journal of Palestine Studies*. doi:<https://doi.org/10.1525/jps.2006.36.1.6>
- Peacock, J. L., & Holland, D. C. (1993). The Narrated Self: "Life Stories in process". *Ethnos*(21), σσ. 367-383.
- Pérez , M. V. (2011). *Identifying Palestinians: Palestinian refugees and the politics of ethno-national identity in Jordan*. Michigan State University: Michigan State University.
- Plummer, K. (2001). *Documents of Life 2* (2nd εκδ.). London: Sage.
doi:<https://dx.doi.org/10.4135/9781849208888>

- Potocky-Tripodi, M. (2002). *Best practices for social work with refugees and immigrants*. New York: Columbia University Press.
- Puvimanasinghe, T., Denson, L. A., Augoustinos, M., & Somasundaram, D. (χ.χ.). Narrative and Silence: How Former Refugees Talk about Loss and Past Trauma. *Journal of Refugee Studies*. doi::10.1093/jrs/feu019
- Raghallaigh, M. N., & Gilligan, R. (2010, Jan). Active survival in the lives of unaccompanied minors: coping strategies, resilience, and the relevance of religion. *Child and Family Social Work*, 15(2), σσ. 226-237. doi:10.1111/j.1365-2206.2009.00663.x
- Rapley, T. J. (2001). The art(fulness) of open-ended interviewing: some considerations on analysing interviews. *Qualitative Research*, 1(3), σσ. 303-323. doi:https://doi.org/10.1177/146879410100100303
- Richards, N., & Rotter, R. (2013, Nov 29). Desperately Seeking Certainty? The Case of Asylum Applicants and People Planning an Assisted Suicide in Switzerland. *Sociological Research Online*, 18(4), σσ. 1-16. Ανάκτηση από <https://doi.org/10.5153/sro.3234>
- Richter-Devroe, S. (2013, February 23). ‘LIKE SOMETHING SACRED’: PALESTINIAN REFUGEES’ NARRATIVES ON THE RIGHT OF RETURN. *Refugee Survey Quarterly*, 32(2), σσ. 92-115. doi::10.1093/rsq/hdt002
- Ricoeur, P. (1987). Life: a story in search of a narrator. Στο M. J. Valdes, *A Ricoeur Reader: A Ricoeur Reader*: (σσ. 423-37). Toronto: University of Toronto Press.
- Riessman, C. K. (1993). *Narrative Analysis*. Newbury Park, CA: SAGE Publishings, Inc.
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.
- Robson, B., Lipson, J., Younos, F., & Mehdi, M. (2002). *The Afghans Their History and Culture*. The Cultural Orientation Resource Center. Washington: Center for Applied Linguistics. Ανάκτηση από <http://www.culturalorientation.net/afghan/>
- Robson, C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου. Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*. (Κ. Μιχαλοπούλου, Επιμ.) Αθήνα: Gutenberg.
- Rosenthal, G. (2013). Η βιογραφική έρευνα. Στο Γ. Τσιώλης, & Ε. Σιούτη, *Βιογραφικές ανακατασκευές στην ύστερη νεωτερικότητα* (σσ. 63-110). Αθήνα: Νήσος.
- Rotter, R. (2016). Waiting in the asylum determination process: Just an empty interlude? *Time & Society*, 25(1), σσ. 80-101. doi:10.1177/0961463X15613654

- Said, E. D. (1996). *Οριενταλισμός*. (Φ. Τερζάκης, Μεταφρ.) Αθήνα: Νεφέλη.
- Sandelowski, M. (1995). Focus on qualitative methods: Sample size in qualitative research. *Research in Nursing & Health*, 18(2), σσ. 179-183.
doi:<https://doi.org/10.1002/nur.4770180211>
- Schiffrin, D. (1996). Narrative as self-portrait: Sociolinguistic constructions of identity. *Language in Society*(25 (2)), σσ. 167–203.
- Schwartz, B. (1974, Jan). Waiting, Exchange, and Power: The Distribution of Time in Social Systems. *American Journal of Sociology*, 79(4), σσ. 841-870. Ανάκτηση από <https://www.jstor.org/stable/2776346>
- Snyder, C. R., Anderson, H. C., Holleran, J. R., Irving, S. A., Sigmon, S. T., Yoshinobu, L., . . . Harney, P. (1991). The will and the ways: Development and validation of an individual-differences measure of hope. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(4), σσ. 570-585. doi:10.1037/0022-3514.60.4.570
- Soguk, N. (1999). *States and Strangers: Refugees and the Displacement of Statecraft*. Minneapolis: University of Minnesota Press .
- Spector-Mersel, G. (2011). Mechanisms of Selection in Claiming Narrative Identities: A Model for Interpreting Narratives. *Qualitative Inquiry*, 2, σσ. 172-185.
- Squire, C. (2008). Experience-centred and culturally-oriented approaches to narrative. Στο M. Andrews, C. Squire, & M. Tamboukou, *Doing Narrative Research*. London: Sage.
- Stein, B. N. (1981, Aug). Understanding the Refugee Experience: Foundations of a Better. *Journal of Resettlement*, 1(4), σσ. 62-71.
- Tankink, M., & Richters, A. (2007). Silence as a Coping Strategy: The Case of Refugee Women in the Netherlands from South-Sudan Who Experienced Sexual Violence in the Context of War. Στο J. P. Wilson, & B. Drozdek (Επιμ.), *Treating Psychological Trauma Across Cultures* (σσ. 191–210). New York: Springer.
- Tedder, M., & Biesta, G. (2009). Biography, transition and learning in the lifecourse: The role of narrative. Στο J. Field, J. Gallacher, & R. Ingram (Επιμ.), *Resarching transitions in lifelong learning*. (σσ. 76-90). London: Routledge.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (χ.χ.). *Arab-Israeli wars*, Encyclopædia Britannica, inc. Ανάκτηση April 01, 2019, από Encyclopædia Britannica:
<https://www.britannica.com/event/Arab-Israeli-wars>

- Tierney, W. G., & Lincoln, Y. S. (Επιμ.). (1997). *Representation and the Text: Re-Framing the Narrative Voice*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Tindall, C. (1994). Issues of evaluation. Στο P. Banister, E. Burman, I. Parker, M. Taylor, & C. Tindall (Επιμ.), *Qualitative Methods in Psychology: A Research Guide* (σσ. 142-159). Buckingham: Open University Press.
- Tinker, C., & Sartoretto, L. M. (2015, January). NEW TRENDS IN MIGRATORY AND REFUGEE LAW IN BRAZIL: THE EXPANDED REFUGEE DEFINITION. *Panor. Braz. law*(3-4), σσ. 143-169. doi:<http://dx.doi.org/10.17768/pbl.a3.n3-4.p143>
- Trading Economics*. (2017). Ανάκτηση 4 30, 2019, από Afghanistan - Primary education, teachers (% female): <https://tradingeconomics.com/afghanistan/primary-education-teachers-percent-female-wb-data.html>
- Trueba, E. T. (2004). *The new Americans: Immigrants and transnationals at work*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- Turki, F. (1977). The Future of a Past: Fragments from the Palestinian Dream. *Journal of Palestine Studies*, 6(3).
- Turner, S. (2016). What is a refugee camp? Explorations of the limits and effects of the camp. *Journal of Refugee Studies*, 29(2), σσ. 139-148. doi:10.1093/jrs/fev024
- Turner, V. W. (1995). *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. New York: Aldine De Gruyter.
- Turner, V. W., & Bruner, E. M. (1986). *The Anthropology of Experience*. Urbana: University of Illinois press.
- Turton, D. (2003, Oct). Conceptualising forced migration. Oxford: Refugee Studies Centre. Ανάκτηση 8 12, 2019, από www.rsc.ox.ac.uk
- United Nations. (1947, Nov 29). Resolution 181 (II). Future government of Palestine. *A/RES/181(II)*. Ανάκτηση από <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/7F0AF2BD897689B785256C330061D253>
- UNHCR. (2015, 10 31). Figures at a Glance. Ανάκτηση από https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html#_
- UNHCR. (2016, July 11). UNHCR viewpoint: ‘Refugee’ or ‘migrant’ – Which is right? (A. Edwards, Συντάκτης) Geneva. Ανάκτηση από

- <https://www.unhcr.org/news/latest/2016/7/55df0e556/unhcr-viewpoint-refugee-migrant-right.html>
- UNHCR. (2018, 10 2). *Statistical Yearbooks*. Ανάκτηση από Figures at a Glance: https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html#_
- Van Hear, N. (2006). *“I Went As Far As My Money Would Take Me”: Conflict, Forced Migration and Class*. University of Oxford, Centre on Migration, Policy and Society. Oxford: COMPAS.
- Watzlawick, P. (1986). *Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ Στοιχεία θεραπευτικής επικοινωνίας*. (Α. Νίκας, Μεταφρ.) Αθήνα: Κέδρος.
- Webster, L., & Mertova, P. (2007). *Using Narrative Inquiry as a Research Method: An introduction to using critical event narrative analysis in research on learning and teaching*. UK: Routledge.
- WENR. (2016, 9 6). *Education in Afghanistan*. Ανάκτηση 4 30, 2019, από World Education News+Reviews: <https://wenr.wes.org/2016/09/education-afghanistan>
- Wessels, W. K. (2014). *The Refugee Experience: Involving Pre-migration, In Transit, and Post Migration Issues in Social Services*. Ανάκτηση από Sophia, the St. Catherine University repository website: https://sophia.stkate.edu/msw_papers/409
- Wortham, S. (2001, Jan). *Narrating the Self*. Teachers College Press. Ανάκτηση από http://repository.upenn.edu/gse_pubs/121
- Xavier Inda, J., & Rosaldo, R. (2002). A World in Motion. Στο J. Xavier Inda, & R. Rosaldo (Επιμ.), *The Anthropology of Globalization* (σσ. 1-34). Blackwell Publishers.
- Yenilmez, M. Y. (2016). Thematic Articles: Inside the refugees’ crisis: Forced Migration in the Middle East: The Palestinian and Syrian. *Journal of Identity and Migration Studies*, 10(2), σσ. 2-22.
- Young, R., & Collin, A. (2004). Introduction: Constructivism and Social Constructionism in the Career Field. *Journal of Vocational Behavior*, 64(3), σσ. 373-388.
- Yu, E. S., & Liu, W. T. (1986). Methodological problems and policy implications in Vietnamese refugee research. *International Migration Review*, 20(2), σσ. 483-501.
- Zetter, R. (2007). More Labels, Fewer Refugees: Remaking the Refugee. *Journal of Refugee Studies*, 20(2), σσ. 172-192.

- Zou, Y. (2000). The voice of a Chinese immigrant in America: Reflections on research and self-identity. Στο E. T. Trueba, & L. I. Bartolomé (Επιμ.), *Immigrant voices: In search of educational equity* (σσ. 187-202). Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Αρχάκης, Α., & Τσάκωνα, Β. (2017). *Ταυτότητες, αφηγήσεις και γλωσσική εκπαίδευση* (2η εκδ.). Πατάκης.
- Δημητριάδη, Α. (2013). *Η μετανάστευση από το Αφγανιστάν προς τρίτες χώρες και την Ελλάδα*. IRMA – Η Διακυβέρνηση της Μη Νόμιμης Μετανάστευσης: Κράτη, Δρώντες και Μεσάζοντες. Εισαγωγική Έκθεση, ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ), Αθήνα. Ανάκτηση από www.eliamep.gr
- Διεθνής Αμνηστεία. (2016). Ανάκτηση από <https://www.amnesty.gr/blog/20206/vasikes-erotiseis-kai-apantiseis-gia-ta-dikaiomata-prosfigon-metanaston>
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. (2018, 10 1). *Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας, 18 Μαρτίου 2016*. Ανάκτηση 10 1, 2018, από Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης: <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/>
- Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. (2001, Μαΐου 2). Είσοδος και παραμονή αλλοδαπών στην Ελληνική Επικράτεια. Κτήση της Ελληνικής Ιθαγένειας με πολιτογράφηση και άλλες διατάξεις. *Νόμος υπ' αριθμ. 2910*. Ανάκτηση 12 1, 2018, από <https://www.synigoros.gr/resources/docs/01-n2910.pdf>
- Ηνωμένα Έθνη. (1951, 7 28). *ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΟΥ 1951 ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ*. Ανάκτηση 12 1, 2018, από <https://www.unric.org/html/greek/pdf/refugeeconvention-GRE.pdf>
- Ηνωμένα Έθνη. (1967, 1 31). *ΤΟ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΤΟΥ 1967 ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ*. Ανάκτηση 12 1, 2018, από <https://www.synigoros.gr/resources/docs/04-symvasiprotokollo.pdf>
- Θανοπούλου, Μ., & Πετρονώτη, Μ. (1987). Βιογραφική προσέγγιση: Μια άλλη πρόταση για την κοινωνιολογική θεώρηση της ανθρώπινης εμπειρίας. *Επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών*, 64, σσ. 20-42. doi:<http://dx.doi.org/10.12681/grsr.641>
- Θεοδωρίδης, Π. (2001). Προσωπική ταυτότητα, εθνική ταυτότητα και ιδιότητα του πολίτη. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*(5-6). doi: <http://dx.doi.org/10.12681/sas.544>

- Ιωσηφίδης, Θ. (2003). *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.
- Καλλινικάκη, Θ. (2010). *Ποιοτικές μέθοδοι στην έρευνα της κοινωνικής εργασίας*. Αθήνα.
- Μπατσαλιά, Φ., & Σελλά, Ε. (2016). Προσφυγικές/μεταναστευτικές ροές και διαμεσολαβητική χρήση της γλώσσας. *International Journal of Language, Translation and Intercultural Communication*, 5(Special Issue), σσ. 30-41. doi: <http://dx.doi.org/10.12681/ijltic.10652>
- Πετρονώτη, Μ. (1988). Σκέψεις γύρω από τη συμπληρωματικότητα διαφορετικών μεθοδολογικών προσεγγίσεων: δύο παραδείγματα από εφαρμογές με αντικείμενο την απασχόληση. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 69, σσ. 243-267. doi:<http://dx.doi.org/10.12681/grsr.874>
- Σαββάκης, Μ. (2012). Μετανάστες, Πρόσφυγες, Κοινωνικοί Παρίες: Πέρα από το Δίλλημα Κοινωνική Ένταξη ή Ενσωμάτωση. Στο Συλλογικό, & Σ. Τρουμπέτα (Επιμ.), *ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΔΙΑΒΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΕΣ ΣΥΝΟΡΩΝ* (σσ. 73-93). Παπαζήσης.
- Σαχίνη-Καρδάση, Α. (2004). *Μεθοδολογία Έρευνας. Εφαρμογή στο χώρο της Υγείας* (3η εκδ.). Αθήνα: Βήτα.
- Συλλογικό. (2014). *ΝΕΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΑΠΟ ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ*. (Μ. Δαμανάκης, Σ. Κωνσταντινίδης, & Α. Τάμης, Επιμ.) Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης, Κέντρο Ερευνών & Μελετών (Κ.Ε.ΜΕ.).
- Τσιώλης, Γ. (2006). *Ιστορίες ζωής και βιογραφικές αφηγήσεις. Η βιογραφική προσέγγιση στην κοινωνιολογική ποιοτική έρευνα*. Αθήνα: Κριτική.
- Τσιώλης, Γ. (2010). Η επικαιρότητα της βιογραφικής προσέγγισης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα. Στο Σ. έργο, Μ. Πουρκός, & Μ. Δαφέρμος (Επιμ.), *Ποιοτική έρευνα στις Κοινωνικές Επιστήμες: επιστημολογικά, μεθοδολογικά και ηθικά ζητήματα* (σσ. 347-370). Αθήνα: Τόπος.
- Τσιώλης, Γ. (2013). Θεωρητικές και μεθοδολογικές αντιπαραθέσεις στο πεδίο της κοινωνιολογικής βιογραφικής έρευνας. Στο Ρ. Βαν Μπουσχότεν, Τ. Βερβενιώτη, Κ. Μπάδα, Ε. Νάκου, Π. Πανταζής, & Π. Χαντζαρούλα (Επιμ.), *Γεφυρώνοντας τις γενιές: Διεπιστημονικότητα και αφηγήσεις ζωής στον 21ο αιώνα*. Βόλος: Ένωση προφορικής Ιστορίας.

- Τσιώλης, Γ. (2014). *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα* (1η : Μάρτιος 2014 εκδ.). Αθήνα: Κριτική.
- Τσιώλης, Γ. (2015). Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων: διλήμματα, δυνατότητες, διαδικασίες. Στο Σ. έργο, Ι. Ε. Πυργιωτάκης, & Χ. Θεοφιλίδης (Επιμ.), *Ερευνητική Μεθοδολογία στις Κοινωνικές Επιστήμες και στην Εκπαίδευση. Συμβολή στην επιστημολογική θεωρία και στην ερευνητική πράξη* (σσ. 473-498). Αθήνα: Πεδίο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πρωτόκολλο συνέντευξης

Θεματικές ενότητες – Ερωτήσεις

ΑΞΟΝΑΣ 1: ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Φύλο

Ηλικία

Χώρα καταγωγής – Εθνικότητα

Οικογενειακή κατάσταση

Εκπαιδευτικό επίπεδο

ΑΞΟΝΑΣ 2: ΤΑΞΙΔΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Πόσο καιρό είστε στην Ελλάδα;

Με ποιο τρόπο φτάσατε;

Ήρθατε μόνος ή με την οικογένειά σας;

Αν ταξιδέψατε μόνος που βρίσκετε η οικογένειά σας;

Ποιες ήταν οι δυσκολίες που αντιμετωπίσατε όταν φτάσατε στην Ελλάδα;

ΑΞΟΝΑΣ 3: ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ

Ποιες ήταν οι συνθήκες διαβίωσης στη χώρα σας;

Τι σας έκανε να πάρετε την απόφαση να φύγετε;

ΑΞΟΝΑΣ 4: ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ ΣΤΑ ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Που μένετε;

Πόσο καιρό είστε στα Ιωάννινα;

Ποιες δυσκολίες αντιμετωπίζετε τώρα;

Έχετε αναπτύξει σχέσεις με Έλληνες πολίτες; Αποκτήσατε φίλους;

Ποια είναι τα όνειρα και οι προσδοκίες για το μέλλον;